

ortadoğu analiz

uluslararası
siyaset
dergisi

Eylül 2021 • Cilt: 12 • Sayı: 105 • Fiyatı: ₺ 15

**SURİYE'DEKİ ETKİN
AKTÖRLERİN GÜNCEL EĞİMLERİ**
OYTUN ORHAN

**MEZHEP-SİYASET-TOPLUM ÜÇGENİNDE
PROTESTOLARDAN BUGÜNE
MARUNİLER VE DÜZİLER**
TUBA YILDIZ

**LÜBNAN'DAKİ KRİZ
SARMALINDA SON ÇARE MİKATI**
A. SELCAN ÖZDEMİRÇİ CİNAL

LÜBNAN'DA DERİNLEŞEN KRİZ

ISSN 1308-7541

9 771308 754001

www.orsam.org.tr

[f](#) [in](#) [v](#) /orsamorgtr

ORSAM RÖPORTAJ
JAMES L. GELVIN
ABDENNOUR TOUMI

**TÜRKİYE-BAE İLİŞKİLERİNDE YENİ
DÖNEMİN İŞARETLERİ VE İHTİMALLER**
İSMAIL NUMAN TELCİ

**LÜBNAN SİYASETİNİN KİLİT İSMİ:
HASAN NASRALLAH**
MEHMET ŞAHİN / MURAT TINAS

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. Aylık periyotla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın üç ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. Türkçe, İngilizce ve Arapça yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı, Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

Ortadoğu Çalışmaları alanında bilimsel, nitelikli ve objektif araştırmaların kalıcı eserler olarak Türkçe literatüre kazandırılması hedefiyle ORSAM, Ortadoğu Yayınlarını hayata geçirmiştir. Yayınevimiz, Ortadoğu'ya dair tarih, siyaset, toplum ve ekonomi başta olmak üzere bilimsel çalışmalarını okuyucularla buluşturmayı amaçlamaktadır.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No:3 Çankaya/Ankara

+90 (850) 888 15 20

www.orsam.org.tr

orsamorgtr

Ortadoğu Araştırmaları Derneği Adına
Yayın Sahibi

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Mustafa Yetim

Editörler

Doç. Dr. İsmail Numan Telci
Dr. Mustafa Yetim

Editör Asistanı
Nurbanu Akcan

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Birol Akgün
Prof. Dr. Mehmet Şahin
Prof. Dr. Meliha Altunışık
Prof. Dr. Tayyar Arı
Prof. Dr. Cengiz Tomar
Prof. Dr. Muhittin Ataman
Prof. Dr. Mahir Nakip
Prof. Dr. Muhsin Kar
Prof. Dr. Kemal İnat
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Prof. Dr. Mesut Özcan

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Uysal
Doç. Dr. Göktuğ Sönmez
Dr. Mustafa Yetim
Dr. Recep Yorulmaz

Redaksiyon

Ekin Köklü

Grafik - Tasarım

Mustafa Çingöz

Yönetim Merkezi

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)
Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No: 3
Çankaya / Ankara
Tel: +90 850 888 15 20

Baskı: KD Karton Dijital Matbaacılık Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Koyunlu Han 95/36 Ankara
Telefon : +90 312 341 52 39

Sertifika No: 44423

Fotoğraflar : Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

Cilt 12, Sayı 105, Eylül 2021

Yerel Süreli Yayın

Basım Tarihi: 30 Ağustos 2021

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ yayınıdır.

Bu dergide yer alan yazılardaki değerlendirmeler, aksi belirtilmedikçe ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

© 2021 ORSAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Middle East
Studies
Association

ORSAM, the Middle
East Studies Association
(MESA) üyesidir.

EBSCO
HOST

tarafından taranmaktadır.

Değerli okuyucular,

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki güncel gelişmeleri ayda bir kapsamlı ve güçlü analizler ile ilginize sunduğumuz Ortadoğu Analiz'in 105. sayısıyla karşınızda olmaktan memnuniyet duymaktayız. Lübnan'daki sosyo-politik ve ekonomik krize odaklandığımız bu sayımızda, Lübnan'da ardı ardına istifa eden başbakan adayları sonrasında ismi yeni başbakan adayı olarak açıklanan Necip Mikati'nin, girişimleri ve bu yeni döneme ilişkin olasılıkların el alındığı Lübnan ile ilgili geniş bir analiz kısmımız bulunmaktadır. Lübnan'daki ekonomik krizin boyutları, mezhep-siyaset-toplum üçgeninde Maruni ve Dürzilerin güncel durumları, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)-Lübnan arasındaki ilişkilerin değişen doğası ve Lübnan siyasetinin yadsınamaz figürlerinden Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın serüveni de bu sayımızdaki kapak konusu ile ilgili diğer değerlendirmelerdir.

Dergimizin önemli alt başlıklarından olan Irak merkezli gelişmelerde ise ABD'nin "terörizm ile mücadele" stratejisinin Irak'a bıraktığı sorunlar sarmalı, Sincar Anlaşması ile ilgili tartışmalar ve Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisinin Türkmen bölgelerine yönelik girişimlerine ilişkin yorumlar yer almıştır. Diğer bölgesel gelişmeler kısmında ise uluslararası ilişkiler literatürü ve Ortadoğu çalışmalarında

fazlasıyla tartışılmaya başlanan Özel Askeri Şirketler'e (ÖAŞ) ilişkin güçlü bir değerlendirme yer almaktadır. Ayrıca bu kısımda Suriye'deki etkin aktörlerin mevcut pozisyonları ve geleceğe ilişkin olasılıklar, BAE'nin ABD'deki düşünce kuruluşlarına yönelik fonlama ve bu kuruluşları kendi çıkarları yönünde etkileme girişimleri, Rusya'nın Ortadoğu ile Afrika'da artan dış politika aktivizminin hedefleri ve meşru Libya hükümetine yönelik darbe girişimine öncülük eden Halife Hafter'in Libya'daki seçim sürecini balatalama çabaları da güçlü kalemlerimiz tarafından yorumlanmıştır.

Yine gelenek olduğu üzere bu sayımızda da Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki önemli gelişmeleri bir film (*Güvercinin Kaybolan Gerdanlığı*) üzerinden değerlendirdiğimiz bölüm ve ağustos ayı içerisindeki önemli olaylara ilişkin kronoloji kısımları yer almaktadır. Bahsi geçen film, Ortadoğu'daki sorunların varlığına ve bu sorunların nasıl çözülebileceğine ilişkin bir anlatı sunmaktadır. Lübnan'daki günümüz gelişmelerini değerlendirmek açısından önemli tarihsel ayrıntılar sunmaktadır. Ayrıca önde gelen Ortadoğu uzmanlarından Kaliforniya Üniversitesi'nden James L. Gelvin ile diğer güncel mesele Afganistan ile ilgili röportajımızın da çok fazla dikkate değer olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Keyifli okumalar dileğiyle...

04 Gündem: Türkiye ve Ortadoğu

08 Türkiye-BAE İlişkilerinde Yeni Dönemin
İşaretleri ve İhtimaller / Doç. Dr. İsmail Numan Telci

KAPAK DOSYASI

İÇİNDE
KİLER

16 Lübnan'daki Kriz Sarmalında Son Çare Mikati / A. Selcan Özdemirci Cinal

20 Lübnan Ekonomik Krizinde Son Perde / Dr. Recep Yorulmaz

24 Mezhep-Siyaset-Toplum Üçgeninde Protestolardan
Bugüne Maruniler ve Dürziler / Dr. Tuba Yıldız

28 Beyrut'tan Dubai'ye:
Körfez'in Değişen Lübnan İmajı / Gökhan Erel

Eylül 2021 Cilt: 12 Sayı: 105

IRAK GÜNDEMİ

32 Bağdat Büyükelçisi'nin Türkmen Bölgelerine Ziyareti Kapsamında
Türkiye'nin Girişimleri / Bilgay Duman – Adil Zineelabdin

42 Sincar Anlaşması'nın Uygulanabilmesinin
Önündeki Engeller / Sercan Çalışkan-Yusuf Can Ayaz

BÖLGESEL GELİŞMELER

46 Suriye'deki Etkin Aktörlerin Güncel Eğilimleri / Oytun Orhan

56 Rusya'nın Ortadoğu ve Afrika'da Artan
Dış Politika Aktivizmi / Doç. Dr. Halil Kürşad Aslan

11 EYLÜL'ÜN 20. YILI:
ABD'İNİN "TERÖRİZMLE SAVAŞ"
STRATEJİSİNİN IRAK'A MİRASI

Mehmet Alaca

36

KAPAK DOSYASI

LÜBNAN SİYASETİNİN
KİLİT İSMİ:
HASAN NASRALLAH

Prof. Dr. Mehmet Şahin
Doç. Dr. Murat Tinas

12

RÖPORTAJ

68

Abdenour Toumi

Prof. Dr. James L. Gelvin:

TÜM BU FİYASKONUN EN
BÜYÜK KAYBEDENİ
AFGAN HALKI
OLACAKTIR

GÜVENLİK İKLİMİNDE AĞIRLIĞI ARTAN AKTÖRLER OLARAK ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSSEL SERÜVEN

Doç. Dr. Göktaş Sönmez

50

08

20

BAE Siyasetinde ABD Düşünce
Kuruluşlarının Yeri ve Önemi
Mehmet Rakipoğlu

60

SİNE KRİTİK

Ortaoğlu Aşkın Coğrafyası ve
Güvercinin Kaybolan Gerdanlığı
Doç. Dr. Sertaç Timur Demir

72

32

46

SEÇİM TARTIŞMALARININ GÖLGESİNDE HALİFE HAFTER'İN İSTİKRAR KARŞITI GİRİŞİMLERİ

Fuat Emir Şefkatli

64

56

60

... ORTADOĞU GÜNDEMİ ...

1 Ağustos 2021

- İsmail Haniyye, yeniden İslami Direniş Hareketi'nin (Hamas) lideri seçildi.
- Katar merkezli el-Cezire Televizyonu yaklaşık 8 yıl aradan sonra ilk kez Mısır'dan canlı yayın yaptı.
- Lübnan'ın güneyinde Hizbullah'a yakınlığıyla bilinen kişilerle Arap aşiretleri arasında çıkan silahlı çatışmalarda 5 kişi öldü, 10 kişi ise yaralandı. Lübnan ordusu çatışma bölgesine müdahale etti.

2 Ağustos 2021

- Çin'in yeni tip koronavirüse (Kovid-19) karşı geliştirdiği Sinopharm aşısından Libya'ya şimdiye kadarki en büyük sevkiyat teslim edildi.
- Botswana, İsrail'in Afrika Birliğine gözlemci üye olarak kabul edilmesi kararına itirazda bulundu.
- El-Cezire, Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) "Katar'ı kötülemek ve terörle ilişkilendirmek" amacıyla yapımcısı olduğu "The Misfits" isimli Hollywood filmini yanlış yönlendirdiğini belirtti.

3 Ağustos 2021

- Beşar Esad rejimi güçleri, Suriye'nin güneyindeki Dera ilinde, Rusya'nın arabuluculuğunda, bölge halkıyla yürütülen görüşmelerin sonuçsuz kalması üzerine şehir merkezinde kuşattığı Dera el-Beled Mahallesi'ne havan topu ve tank atışlarıyla saldırdı.
- İngiltere merkezli The Guardian gazetesi, Avrupa'da mültecilere karşı alınan tavır sert bir dille eleştirdi. "Avrupa, ahlaki pusulasını kaybetti. Geri göndermeler Birleşmiş Milletlerin (BM) 1951 sözleşmesine aykırı" dedi.

4 Ağustos 2021

- Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Avn, ekonomik kriz pençesindeki ülkesinin uluslararası toplumun her türlü yardım ve desteğine ihtiyaç duyduğunu söyledi.
- Uluslararası Af Örgütü (UAÖ), Suudi Arabistan'da bu yıl ocak-temmuz aylarında idam cezasına çarptırılan 40 kişinin cezasının infaz edildiğini duyurdu. İnfazların G-20 dönem başkanlığının bitmesinin ardından geldiğini vurguladı.

5 Ağustos 2021

- Irak'ta son 2 günde çeşitli bölgelerdeki 14 elektrik hattına yönelik terör saldırısı düzenlendiği belirtildi.
- İsrail Ordusu, Lübnan'ın güneyindeki bazı noktalara hava saldırısı düzenledi.
- Tunus'ta Cumhurbaşkanı Kays Said tarafından görevden alınan ve 11 gündür kamuoyu önüne çıkmayan eski Başbakan Hişam el-Meşişi'nin Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Kurumuna giderek mal varlığıyla ilgili beyanda bulunduğu açıklandı.
- İran'da 18 Haziran'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanarak ülkenin 8. Cumhurbaşkanı olan İbrahim Reisi, yemin ederek resmen görevine başladı.
- Fas yönetiminin İsrail merkezli "NSO Group" şirketinin ürettiği "Pegasus" casus yazılımını kullanma suçlamasıyla ilgili Alman gazetesi Süddeutsche Zeitung'a dava açtığı bildirildi.
- Lübnan Başbakanı Diyab, ülkesinin güneyine düzenlediği saldırılar nedeniyle İsrail'i acil olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine şikâyet etme talimatı verdi.

8 Ağustos 2021

- İran'da koronavirüse karşı yerli aşı COVIRAN Bereket'i geliştiren bilim heyetinin başında yer alan Muhammed Muhbir, Cumhurbaşkanı birinci yardımcısı görevine getirildi.
- Yemen'de stratejik konuma sahip Beyda vilayetinde, hükümet güçleriyle Husi milisleri arasında şiddetli çatışmalar artarak devam ediyor.

9 Ağustos 2021

- Abluka altındaki Gazze Şeridi'nde yaşayan Filistinliler, İsrail'in "idari tutukluluk" uygulamasını protesto etmek amacıyla gösteri düzenledi.
- Irak'ın kuzeyinde Pençe Kaplan bölgesinde PKK'lı 13 terörist daha etkisiz hâle getirildi.
- İran'ın yeni Cumhurbaşkanı Reisi, Fransız mevkidaşı Emmanuel Macron ile "nükleer anlaşmayı" değerlendirdiği bir telefon görüşmesi gerçekleştirdi.

10 Ağustos 2021

- İran basını, İsrail'e ait bir denizaltının Süveyş Kanalı'nı geçerek Kızıldeniz'e ulaştığını ileri sürdü. İran Devrim Muhafızları Ordusu Genel Komutanı Hüseyin Selami, "Siyonist rejimi yok etmek için yanlış bir hareketlerini bekliyoruz" dedi.
- İran'ın yeni Cumhurbaşkanı Reisi'nin Cumhurbaşkanlığı birinci yardımcılığına atadığı Muhammed Muhbir ile Cumhurbaşkanlığı Ofisi başkanlığına getirdiği Gulam Hüseyin İsmaili, Reisi gibi ABD'nin yaptırım listesinde yer alıyor.
- Yemenli milletvekili ve eski Taiz Valisi Ali el-Mimari, BAE destekli Güney Geçiş Konseyinin (GGK) ülkenin güneyinde gerçekleştirdiği "isyanın" Suudi Arabistan'ı Abu Dabi ve Tahran karşısında zayıflattığını belirtti.

- Esad rejimi güçlerinin Suriye'nin güneyindeki Dera iline saldırılara başlaması sınır komşusu Ürdün'ün endişelenmesine neden oldu.
- Irak'ın güneyindeki Kerbela kentinin Belediye Başkanı Abir el-Hafaci'nin uğradığı suikast sonucu hayatını kaybettiği açıklandı.

11 Ağustos 2021

- İran'da 5 Ağustos'ta yemin ederek göreve başlayan Cumhurbaşkanı Reisi, yeni kabinesini meclise sunarken Dışişleri Bakanlığı için Batı'ya karşı mesafeli politikaları destekleyen eski Bakan Yardımcısı Hüseyin Emir Abdullahiyanı'ı aday gösterdi.

- Tunus Meclis Başkanı ve Nahda Hareketi lideri Raşid el-Gannuşî, halkın mesajını aldıklarını belirterek parti iç tüzüğünde yer aldığı gibi iki dönem başkanlık kurallına uyacağını ve bir sonraki kongrede başkanlığı bırakabileceğini söyledi.
- İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Genel Sekreteri Ali Şemhani, ülkesinin Şanghay İşbirliği Örgütüne üyeliğinin önündeki siyasi engellerin kalktığını söyledi.
- Katar, Körfez krizinin patlak verdiği 2017'den bu yana ilk kez Suudi Arabistan'a büyükelçi atadığını duyurdu.

12 Ağustos 2021

- Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta bir asırdan fazla süredir faaliyet gösteren Makasid Hastanesi, akaryakıt ve ilaç krizi nedeniyle hasta kabul edemeyeceğini duyurdu.
- Sudan Egemenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Abdulfettah el-Burhan, Cumhurbaşkanı Recep Erdoğan'ın davetine icabetle Türkiye'ye resmi ziyarette bulundu.
- İran, Rus Büyükelçiliğinin sosyal medyada paylaştığı ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Rusya, İngiltere ve ABD liderlerinin işgal altındaki İran'da düzenlediği Tahran Konferansı'na atıfta bulunulan fotoğraf nedeniyle Rus büyükelçiyi bakanlığa çağırdı.
- Lübnan Meclisinin Beyrut Limanı'nda meydana gelen patlamanın soruşturması kapsamında sorgulanmaları için bazı milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması talebini ele alacağı oturum, yeterli katılım sağlanmadığı için düzenlenemedi.
- İsrail Dışişleri Bakanı Yair Lapid, iki ülke arasında imzalanan ilişkileri normalleştirme anlaşmasının ardından ilk resmi ziyareti kapsamında geldiği Fas'ta, İsrail'in iletişim ofisini açtı.

13 Ağustos 2021

- Mısır Ordusu, Sina'da yürüttüğü operasyonda, 13 silahlı unsurun etkisiz hâle getirildiğini açıkladı.
- Katar'da düzenlenen Afganistan konulu uluslararası toplantıya katılan ülkeler, ülkede şiddetin sonlandırılması ve barış sürecinin hızlandırılması çağrısı yaptı. Sonuç bildirisinde askerî güçle göreve gelen hiçbir hükümetin tanınmayacağı vurgulandı.

15 Ağustos 2021

- Taliban, Afganistan'da başkent Kabil'e girdi. Ülkede yönetimin barışçıl devri için müzakerelere başlanacağı açıklandı.
- Lübnan'da bir akaryakıt tankerinin patlaması sonucu 28 kişi öldü, 79 kişi yaralandı. Lübnan basını, patlamanın "Suriye'ye kaçak şekilde götürülmek için stoklanan akaryakıt deposunda meydana geldiğini" öne sürdü. Lübnan Ordusu, patlamanın askerler tarafından halka dağıtılmak üzere el konulan yakıt deposunda olduğunu açıkladı. Cumhurbaşkanı Mişel Avn, yakıt deposu patlamasının yansımalarını görüşmek üzere Yüksek Savunma Konseyini "olağanüstü" toplantıya çağırdı.
- Suudi Arabistan, ülkede ilk kez yeni tip koronavirüsün delta varyantının görüldüğünü duyurdu.

16 Ağustos 2021

- İngiltere Savunma Bakanı Ben Wallace, Afganistan'ın kontrolünün Taliban'da olduğunu kabul ettiğini belirterek, NATO ve İngiliz güçlerinin bu ülkeye geri dönmeyeceğini bildirdi.

17 Ağustos 2021

- Afgan devlet kanalına çıkan Taliban yetkilisi, "Kadınlar da hükümete katılmalı" dedi. Taliban sözcüsü de kadınların eğitim, sağlık ve diğer alanlarda yer alacağını söyledi. Hiçbir iç ve dış düşman istemediklerini vurguladı.
- Mısır ve ABD deniz kuvvetleri, Kızıldeniz'in güneyinde ortak deniz tatbikatı gerçekleştirdi.
- İran Cumhurbaşkanı Reisi, Irak Başbakanı Mustafa el-Kazimi ile yaptığı telefon görüşmesinde, herkesin Yemen'deki savaşın durması için çalışması gerektiğini söyledi.
- Esad rejimi, ülkenin güneyindeki Kuneytra iline İsrail tarafından füze saldırısı gerçekleştirdiğini ileri sürdü.
- Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı, İran'ın şu ana kadar nükleer silah üretiminde de kullanılan yüzde 20 zenginleştirilmiş 200 gram uranyum metali ürettiğini açıkladı.

18 Ağustos 2021

- Fransa, Taliban'ın kontrolü ele aldığı Afganistan'dan 25 Fransız ile 184 Afgan'ı Abu Dabi'ye tahliye etti.
- İran İçişleri Bakanlığı Sınır İşleri Genel Müdürü Hüseyin Kasimi, Afganistan sınırında konuştu güvenlik güçlerine "İran'a girmek isteyen Afganları engellemeleri" talimatı verdi.
- Çin Devlet Başkanı Şi Cinqing, İran Cumhurbaşkanı Reisi ile görüşmesinde iki ülkenin Afganistan'da ortak çıkarlara sahip olduğunu söyledi.

20 Ağustos 2021

- Taliban'ın sözcülerinden Süheyl Şahin, Çin'in Afganistan'ın yeniden inşasında büyük rol oynayabileceğini söyledi. Ayrıca Şahin, uluslararası toplumu Taliban'ı resmî olarak tanımaya çağırdı.

22 Ağustos 2021

- Afganistan'ın Bağlan vilayetinde 3 ilçenin kontrolü Taliban'dan eski yönetime bağlı güçler ve yerel gruplara geçti.
- Katar'da ilk kez yapılacak Şura Meclisi (parlamento) seçimlerinin 2 Ekim'de gerçekleştirilmesi kararlaştırıldı.
- Suudi Arabistan'ın talebiyle Afganistan'daki durumu görüşmek üzere daimî temsilciler düzeyinde Cidde'de olağanüstü toplanan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Afganistan'daki taraflara barışın tesis edilmesi için kapsamlı diyalog çağrısı yaptı.

21 Ağustos 2021

- İsrail askerleri, Gazze sınırında gösteri yapan Filistinlilere müdahalede bulundu. İsrail'in gerçek mermi ve gaz bombalarıyla saldırdığı gösterilerde 22'si çocuk 41 Filistinli yaralandı.
- Suudi Arabistan önderliğindeki Arap Koalisyon güçlerinin Yemen'in Marib kentine düzenlediği hava saldırısında, aralarında İranlı bir askerî uzmanın da olduğu 10 kişi öldürüldü.
- İran'da Cumhurbaşkanı Reisi'nin hazırladığı yeni kabinede, kadınlara ve Sünnilere yer verilmemesi, bazı milletvekillerince eleştirildi.
- Filistin Ulusal Konseyi, işgal altındaki Doğu Kudüs'ün Eski Şehir bölgesinde bulunan Mescid-i Aksa'ya yönelik ihlallerin durdurulması için Arap ve İslam ülkeleriyle uluslararası topluma müdahale çağrısında bulundu.

19 Ağustos 2021

- BM, 2021 yılında Yemenlilere insani yardım için gerekli finansmanın yarısının bile karşılanmadığını açıkladı.
- ABD Savunma Bakanlığı, Afganistan'daki tahliye operasyonunun sorunsuz devam ettiğini açıkladı. 14 Ağustos'tan beri ise 7 bin kişinin tahliye edildiği duyuruldu.
- Yemen hükümetini destekleyen Suudi Arabistan liderliğindeki Arap koalisyonu, İran destekli Husilerin Suudi Arabistan'a gönderdiği bomba yüklü bir insansız hava aracının imha edildiğini duyurdu.

23 Ağustos 2021

- Suriye'nin kuzeyindeki Azez ilçesinde, bombalı araçla terör saldırısı düzenlendi. İlk belirlemelere göre 3 sivil yaralandı.
- Rusya, İran ve Çin'in Basra Körfezi'nde ortak askerî tatbikat düzenleyeceği bildirildi.
- İsrail ordusu, Gazze Şeridi'nin güneyindeki Han Yunus kentinde Filistin direniş gruplarına ait mevzilere saldırı düzenledi. Saldırı sonrası bölgeden alev ve dumanlar yükseldi.

24 Ağustos 2021

- Tunus'ta siyasi kriz sürüyor. Cumhurbaşkanı Kays Said, 25 Temmuz'da aldığı istisnai kararların geçerlilik süresini uzattı.

TÜRKİYE-BAE İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEMİN İŞARETLERİ VE İHTİMALLER

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

Başkan Yardımcısı ORSAM

“

Abu Dabi yönetimi geleneksel dış politika araçlarına ilaveten özellikle askerî kapasitesini de işlevsel hâle getirerek bölge siyasetinde yeni bir yapılanmayı hayata geçirmek istedi. BAE'nin dış politika stratejisinin önemli bileşenlerinden biriye bölgede kendisine rakip olarak tanımladığı ve Abu Dabi'nin hedeflediği bölgesel yapının kurulmasına engel olarak gördüğü Türkiye'nin dış politika angajmanlarının engellenmesi ya da sınırlandırılmasıydı.

”

Son yıllarda yürüttüğü agresif dış politika stratejisiyle Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Ortadoğu siyasetinin belirleyici aktörlerinden birisi olma çabasındaydı. Bu durum BAE'nin Mısır'dan Yemen'e, Libya'dan Suriye'ye birçok çatışma alanında etkin rol oynamasına yol açtı. Bu

çabalar doğrultusunda Abu Dabi yönetimi geleneksel dış politika araçlarına ilaveten özellikle askerî kapasitesini de işlevsel hâle getirerek bölge siyasetinde yeni bir yapılanmayı hayata geçirmek istedi. Özellikle 2013 yılından itibaren bu politika yönelimine sahip olan BAE'nin dış politika stratejisinin önemli bileşenlerinden biriyse bölgede kendisine rakip olarak tanımladığı ve Abu Dabi'nin hedef-

lediği bölgesel yapının kurulmasına engel olarak gördüğü Türkiye'nin dış politika angajmanlarının engellenmesi ya da sınırlandırılmasıydı.

TÜRKİYE-BAE ARASINDAKİ GERİLİMİN ARKA PLANI VE NORMALLEŞME GİRİŞİMLERİ

BAE yönetimi bir taraftan kendi nüfuz alanını genişletmeye çalış-

ırken, diğer taraftan da Türkiye'nin özellikle BAE'nin nüfuz alanıyla çakışan ülke ve bölgelerdeki girişimlerini engellemeye çalıştı. Sınırlı kapasitesiyle bu girişimlerinde başarısız olan Abu Dabi yönetimi, bu süreç boyunca sadece Türkiye ile olan güven ilişkisini kaybetmekle kalmadı, Arap halkları ve liderlikleri nezdinde de önceleri sahip olduğu olumlu algısını sınırlandırdı.

BAE'nin askerî-siyasi kapasitesini aşan girişimler BAE'yi söz konusu dış politikasını yeniden değerlendirmeye ve hem Türkiye ile ilişkilerinde hem de Arap dünyasına yönelik politikalarında değişikliğe gitmeye zorladı. Bu değişikliğin arkasındaki nedenlerden birisi Türkiye'nin artık BAE'nin dış politikasındaki öncelikli gündemlerden birisi olmaması ve Türkiye'nin bölgede kökleşen aktörlüğünü sınırlandırmanın imkânsız olduğunu görmesidir.

Öte yandan değişen bölgesel ve küresel konjonktür ve BAE'nin askerî-siyasi kapasitesini aşan girişimler BAE'yi söz konusu dış politikasını yeniden değerlendirmeye ve hem Türkiye ile ilişkilerinde hem de Arap dünyasına yönelik politikalarında değişikliğe gitmeye zorladı. Bu değişikliğin arkasındaki nedenlerden birisi Türkiye'nin artık BAE'nin dış politikasındaki öncelikli gündemlerden birisi olmaması ve Türkiye'nin bölgede

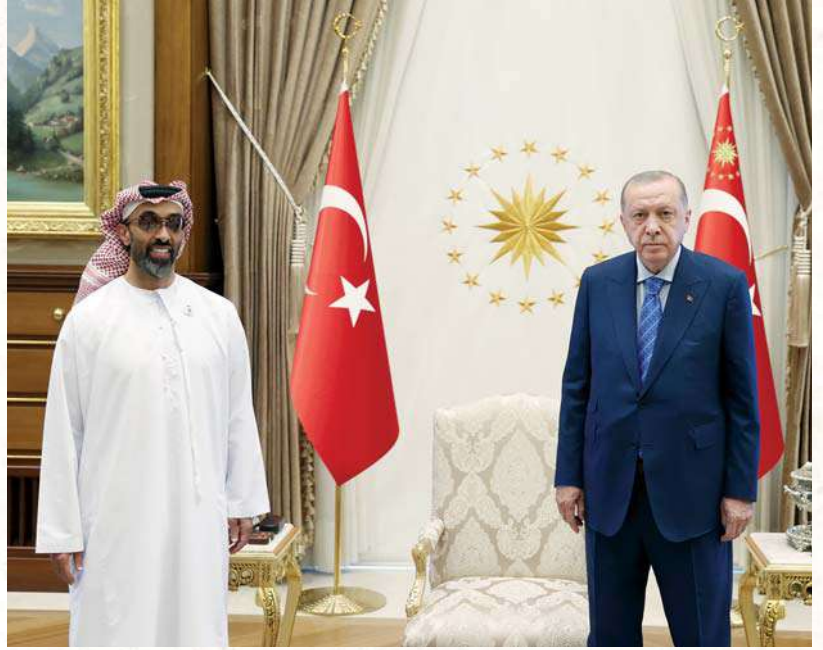
kökleşen aktörlüğünü sınırlandırmanın imkânsız olduğunu görmesidir. Bu durum esasında Abu Dabi'nin kapasite anlamında kendisinden çok daha güçlü olan Türkiye ile rekabetinin sürdürülebilir olmadığı ve bu durumun giderek daha fazla BAE'ye olumsuz yansiyabileceğini fark etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu minvalde Abu Dabi yönetimi Türkiye ile ilişkilerini yeniden değerlendirerek geçmişten farklılaşan bir süreci hayata geçirmeye başlamış ve Türkiye'ye yönelik olumlu mesajlarını yoğunlaştırmıştır.

Bu süreçte en dikkat çeken görüşme bu hafta içerisinde BAE'nin Ulusal Güvenlik Danışmanı Şeyh Tahnoun bin Zayed el-Nahyan'ın Ankara'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı ziyaretıyla yaşanmıştır. Uzun zamandır iki ülke arasında üst düzey resmî ziyaretin gerçekleşmediği dikkate alındığında, Şeyh Tahnoun'un ziyaretinin iki ülke ilişkilerinde yeni bir evreye geçilmesine yönelik bir adım olacağı tahmin edilebilir.

Esasında BAE dış politikasındaki bu yeni yaklaşım kendisini yakın zamanda göstermeye başlamıştı. Özellikle son birkaç yıldır Türkiye aleyhine ciddi kampanyalar yürüten ve dezenformasyon faaliyetleriyle bilinen BAE'li bazı isimlerin yakın zamanda Türkiye'ye dair yapıcı yorumlar yapması dönüşümün ilk habercisi olarak değerlendiril-

mişti. Bu kişilerden BAE'nin Dış İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı olan Enver Gargaş 2021'in Ocak ayında yaptığı açıklamada ülkesinin Türkiye ile bir problem yaşamak istemediğini ve ilişkilerde normalleşme yönünde iradelerinin olduğunu ifade etmiştir. Bu açıklamadan sonra BAE merkezli bazı etkili sosyal medya hesaplarının da Türkiye'ye yönelik karalama kampanyalarına son vermesi Abu Dabi yönetiminin Ankara ile olası bir normalleşmeye sıcak baktığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu süreçte en dikkat çeken görüşme bu hafta içerisinde BAE'nin Ulusal Güvenlik Danışmanı Şeyh Tahnoun bin Zayed el-Nahyan'ın Ankara'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı ziyaretıyla yaşanmıştır. Uzun zamandır iki ülke arasında üst düzey resmî ziyaretin gerçekleşmediği dikkate alındığında, Şeyh Tahnoun'un ziyaretinin iki ülke ilişkilerinde yeni bir evreye geçilmesine yönelik bir adım olacağı tahmin edilebilir. Tarafların bu

görüşmeye ilişkin olumlu mesajları ve geçmişte gerilen siyasi ilişkilere rağmen gücünü koruyan ekonomik bağlara gönderme yapması ikili ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı olarak yorumlandı.

İKİLİ İLİŞKİLERİN YUMUŞAMASINDAKİ FAKTÖRLER

BAE'nin Türkiye ile ilişkilerde yumuşamaya gitmesinin birkaç nedeninden bahsedilebilir. Bölgedeki normalleşme sürecinde BAE'nin kararsız kalması, Suudi Arabistan ve Mısır gibi BAE'nin müttefiki kabul edilen ülkelerin Türkiye ile ilişkilerinde yumuşama süreçlerine girmeleri, ABD'de yaşanan liderlik değişimi ve Türkiye'nin askerî kapasitesinin giderek caydırıcı bir hâl alması gibi unsurlar Abu Dabi'yi Ankara ile ilişkiler konusunda yeni bir yönelime zorlamıştır. Öte yandan BAE'yi Türkiye ile olası bir normalleşmeye iten temel endişenin Abu Dabi'nin bölgesel poli-

tikalardaki agresif tutumu nedeniyle giderek yalnızlaşması ihtimalidir. 2017'de başlayan Katar ablukası ile hem bu ülke hem de Körfez'deki diğer monarşilerden Kuveyt ve Umman ile ciddi güven bunalımı yaşayan Abu Dabi yönetimi, ABD'den Joe Biden'ın başkanlık koltuğuna oturmasının ardından Katar'a yönelik ablukasını sonlandırmak zorunda kalmıştır. Bu noktada BAE'nin Katar krizi sürecinin net kaybedeni olduğu söylenebilir. Öte yandan Abu Dabi yönetimi, bölgesel politiklardaki en önemli müttefiki olan Suudi Arabistan ile de ciddi bir güven kaybı yaşamaktadır. Yemen'e müdahale sürecinde birlikte hareket ettiği Suudi Arabistan'ı 2020 yılında aldığı kararla yalnız bırakan Abu Dabi, Riyad'ın tepkisini çekmiştir.

Nitekim izleyen süreçte iki ülke arasındaki gerilim kademeli olarak yükselmiş ve son dönemde birçok konuda Suudi Arabistan ve BAE'nin ayrışan politikalar izlediği bir sürece girilmiştir. Dahası Riyad'ın hem İran ve özellikle Katar ile ilişkilerini geliştirme ve normalleştirme süreçlerine yönelmesi BAE liderliğindeki yalnızlaşma endişesini daha da yoğunlaştırmıştır. Bunun yanı sıra Mısır ile Etiyopya arasındaki Nil Nehri üzerinde yapılacak baraj nedeniyle yaşanan krizde Etiyopya ile ilişkilerini bozmak istemeyen BAE'nin Mısır ile ilişkilerinde de sorun alanları geliştiğini düşünürsek BAE'nin bölgesel anlamda zorlandığı noktalar daha iyi anlaşılabilir. ABD'nin de giderek bölgeyle olan angajmanlarını azalttığı, Afganistan örneğinde olduğu gibi yıllarca yürüttüğü operasyonları bir anda sonlandır-

dığı ve müttefiklerine giderek daha fazla güvensizlik verdiği bir bölgesel konjonktürde Abu Dabi yönetimi de gerek bölgesel gerek küresel yeni aktörlerle iş birliği imkânlarını artırma yolunu seçmiştir. Bu çerçevede Rusya ve Çin gibi ülkelerle ilişkilerini ilerleten BAE, Türkiye ile de süregiden gergin ilişkileri yeniden gözden geçirme ihtiyacı hissetmiştir.

“
Yakın geçmişte Türkiye'ye karşı hasmane politikalarıyla öne çıkan BAE'nin normalleşme konusundaki samimiyetini gösterecek somut adımlar atması Ankara'nın beklentileri arasındadır. Öte yandan, Türkiye de ekonomik çıkarları doğrultusunda BAE ile olumlu ilişkilerini devam ettirmeli, bölgesel meselelerde farklı yaklaşımları en aza indirebilecek mekanizmaları hayata geçirmelidir.

”
Bu noktada resmî düzeyde Türkiye'ye bir heyet gönderen BAE yönetimi, Ankara ile ilişkilerde yeni bir açılımı isteyen taraf görünümündedir. Abu Dabi'nin bu noktaya gelmesinde Türkiye'nin son dönemdeki dış politika angajmanlarında başarılı olması ve yakın ve uzak coğrafyada ciddi politika kazanımları elde etmesi etkili olmuştur. Libya'da Ulusal Mutabakat Hükûmeti'ne (UMH) desteğini sürdüren Türkiye, BAE'nin desteklediği Halife Hafter güçlerinin giriştiği darbelerin başarısızlıkla sonuçlanmasında başlıca aktördür. Öte yandan Afrika Boynuzu, Bal-

kanlar ve Kafkasya bölgelerinde yürüttüğü dış politika aktivizmini gerek ulusal çıkarları doğrultusunda gerekse de müttefiklerinin kazanımları bağlamında çıktılara dönüştürebilen Türkiye'nin bu etkinliği BAE karar alıcılarında caydırıcı bir etki oluşturmuştur. Buna karşın birçok dış politika girişiminde sonuca ulaşma konusunda yetersiz kalan Abu Dabi, kapasite anlamında sınırlarını görmüş ve bir dönem kendisine rakip olarak değerlendirdiği Türkiye ile bu anlamda bir ilişkiye giremeyeceğiyle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu durum Abu Dabi'nin Türkiye ile ilişkilerinde yeni bir sorgulamaya gitmesi ve olası bir normalleşme seçeneğini gündeme almasının arkasındaki temel unsurdur denilebilir.

Her ne kadar son dönemde iki tarafın eğilimleri ve birbirlerine yönelik yapıcı tutumları ilişkilerde iyiyi gidışin işaretçisi olarak görülse de tarafların daha net adımlar görmek isteyecekleri söylenebilir. Yakın geçmişte Türkiye'ye karşı hasmane politikalarıyla öne çıkan BAE'nin normalleşme konusundaki samimiyetini gösterecek somut adımlar atması Ankara'nın beklentileri arasındadır. Öte yandan, Türkiye de ekonomik çıkarları doğrultusunda BAE ile olumlu ilişkilerini devam ettirmeli, bölgesel meselelerde farklı yaklaşımları en aza indirebilecek mekanizmaları hayata geçirmelidir. Sonuç olarak, BAE'nin son dönem izlediği politikaları da düşünürsek önümüzdeki dönemde Ortadoğu siyasetinin belirleyici aktörleri, ayrışmaları derinleştiren değil çok taraflı ittifak yapılarının kurucusu ülkeler olacaktır. ■

LÜBNAN SİYASETİNİN KİLİT İSMİ: HASAN NASRALLAH

PROF. DR. MEHMET ŞAHİN
DOÇ. DR. MURAT TINAS

Öğretim Üyesi
Öğretim Üyesi

POLİS
AKADEMİSİ

“

Kimileri tarafından “terörist”, kimileri tarafından “İran’ın kuklası” ve bazıları tarafından da “kahraman” veya “Arap milliyetçiliğinin lideri” olarak adlandırılan Nasrallah, takipçileri tarafından ise kendisini soyca Hz. Muhammed’e bağlayarak kutsiyet atfedilen bir şekilde “Seyid Hasan” olarak anılmaktadır.

”

İsrail’e karşı direniş örgütü olma söylemi ve Lübnan’da geri kalmış Şii toplumunun haklarının savunulması kapsamında örgütlenmeye başlayan Hizbullah, bugün sadece Lübnanlı Şii-ler arasında değil tüm Lübnan siyasetinde önemli bir aktör olmuştur. Lübnan siyasetindeki etkisine ek olarak özellikle Suriye’deki iç

savaşıyla birlikte daha görünür bir şekilde Lübnan’ın ötesinde bölgesel bir aktör olmaya başlamıştır. Lübnanlı Şii-lerin siyasal ve sosyal hakları ile İsrail’e karşı direniş gibi söylemlerle, mahalli bir misyonla kurulan ve önce Lübnan’da daha sonra ise tüm Ortadoğu siyasetinde önemli bir aktör olmayı başaran Hizbullah’ın bu dönüşümünde hiç şüphesiz Lübnan’ın kendine münhasır siyasi sistemi ile örgütün İran ve Suriye’den aldığı destek ciddi rol oynamıştır. Bununla birlikte gerek bölge gerek Lübnan siyasetindeki gelişmeleri örgütün lehine çevirebilen ve 1992’den itibaren Hizbullah Genel Sekreterliğini yürüten Hasan Nasrallah’ın bu yükselişteki payı da göz ardı edilmemelidir.

Kimileri tarafından “terörist”, kimileri tara-

findan “İran’ın kuklası” ve bazıları tarafından da “kahraman” veya “Arap milliyetçiliğinin lideri” olarak adlandırılan Nasrallah, takipçileri tarafından ise kendisini soyca Hz. Muhammed’e bağlayarak kutsiyet atfedilen bir şekilde “Seyid Hasan” olarak anılmaktadır. Bu yazı, Hizbullah’ın artan gücü ve genişleyen rolüne paralel olarak Ortadoğu’nun en esrarengiz ve belki bu nedenle en ilgi duyulan ve tartışılan aktörlerinden biri hâline gelen Hasan Nasrallah’ın Hizbullah’ın bahse konu dönüşümündeki rolünü incelemeyi ve Lübnan’ın mevcut konjonktürde içinde bulunduğu durumda Nasrallah’ın liderlik stratejisine odaklanmayı amaçlamaktadır.

HİZBULLAH’IN GENEL SEKRETERLİĞİNE GİDEN SÜREÇ

Hasan Nasrallah, 1960’ta Beyrut’un Burç Hamud mahallesinde dokuz çocuklu bir ailenin en büyük evladı olarak dünyaya gelmiştir. 15 yaşındayken İmam Musa Es-Sadr’ın liderliğindeki Emel Hare-

Bu yazı, Portreler: Ortadoğu’nun Kilit Taşları isimli kitapta yer alan “Lübnanlı Şii-lerin Liderliğinden Bölgesel Aktörlüğe: Hasan Nasrallah” başlıklı bölümün özetlenerek güncellenmesiyle hazırlanmıştır.

keti'ne katılmıştır. Siyasi faaliyetlerine ek olarak, 1976'da Irak/Necf'te bulunan Seyid Muhammed Bekir Es-Sadr'ın yanına gitmiş ve Abbas el-Musavi'nin öğrencisi olmuştur. 1978'de Irak yönetimi, Şii dinî eğitim merkezlerinde eğitim gören yabancı öğrencileri, ajanlık suçlamasıyla ülkelerine geri yollamıştır. Bu kapsamda Nasrallah, Lübnan'a dönerek Emel Hareketi'ndeki faaliyetlerine devam etmiştir. Aynı zamanda Baalbek'te el-Musavi tarafından kurulan Şii dinî eğitim merkezi olan el-Muntazar Havzası'nda dinî dersler vermiştir.

Lübnanlı Şiilerin örgütlü olarak ilk mobilizasyonu, es-Sadr liderliğindeki Emel Hareketi'yle olmuştur. Zaman içerisinde Emel'in Lübnan'ın iç siyasi yapısına ilişkin durumundan hoşnut olmayan ve İsrail'e karşı daha aktif bir direnişi savunan gruplar, hareketten ayrı-

larak küçük gruplar hâlinde hareket etmeye başlamışlardır. Lübnanlı Şii siyasi hareketleri açısından esas dönüm noktası, 1979 İran Devrimi'dir. Devrimden sonra İran yönetimi, bölge çapında nüfuzunu arttırmak amacıyla Ortadoğu ülkelerinde çeşitli hareketleri destekleyerek kendi kontrolü altına almaya çalışmıştır. Bu açıdan hiç şüphe yok ki en başarılı örneklerden birisi, 1980'lerin başında kurulan Lübnan Hizbullah'dır. Başlarda dağınık gruplar hâlindeki yapıların Hizbullah çatısı altında toplanması sürecinde Hasan Nasrallah da rol oynamıştır. Bu dönemde Nasrallah, kendisini mahir bir gerilla kumandanı olarak göstermeyi başarmış; 1985'te faaliyetlerini Beyrut'a taşımış ve 1987'de de Hizbullah'ın Şura Konseyine üye olmuştur.

1980'lerin sonlarında Hizbullah liderliğinde ciddi bir kırılmadan söz edilebilir. Lübnan'da Suriye etkisini kabul eden ve iç savaşı sonlandıran Taif Uzlaşısı'na rıza gösteren Abbas el-Musevi ile daha radikal bir tutum taraftarı olan ve Suriye'nin müdahalesine karşı çıkan Nasrallah arasındaki ayrışma görünür bir hâl almıştır. El-Musevi liderliğindeki birinci grup Taif Uzlaşısı'nı desteklemekteydi ve bu uygulamada Suriye hegemonyası altında mevcut Lübnan nizamının revize edilerek kabulü anlamına gelmekteydi. Nasrallah'ın önderlik yaptığı ikinci kanat ise İran Devrim Muhafızları Ordusu ile daha yakın bir ilişki içerisindeydi ve Taif Uzlaşısı'nın kabulüne karşıydılar çünkü

Taif Uzlaşısı'nın Hizbullah'ın ilan ettiği amaçlarına aykırı olduğunu savunuyorlardı. Hizbullah'ın İran ile ilişkisinde var olan asimetrik denge göz önüne alınırsa esasen Tahran'daki farklı gruplar arasındaki mücadelenin yansımaları olan bu ayrışma, Eylül 1989'da Hizbullah'ın önde gelenlerinin Tahran'da gerçekleştirdiği toplantıda neticelendirilmiş ve el-Musavi'nin stratejisi kabul edilmiştir. Nasrallah ise İran'a gönderilerek pasifize edilip Lübnan'dan uzaklaştırılmıştır.

“

Hizbullah'ın genel sekreteri olmasının ardından Nasrallah'ın politikaları; Hizbullah'a, Lübnan siyasetine ve bölgeye yönelik olmak üzere üç yönlü bir strateji olarak tanımlanabilir.

”

Hizbullah'ın resmî internet sitelerinde bunun sebebi dinî eğitimini arttırmak olarak açıklansa da bu gidiş siyasi olarak da Nasrallah'ın kariyerinde önemli rol oynamıştır. Gary Gambill'e göre Nasrallah'ın İran'a gidişi stratejik bir hamle idi çünkü her ne kadar Hizbullah'ın önde gelenlerinden birisi olup operatif konularda öne çıksa da Şii bir örgütte daha üst pozisyonlara yükselebilmesi için dinî eğitim konusunda referanslarını yükseltmesi gerekiyordu. Ayrıca İran'da bulunması, Nasrallah'a özellikle Şii ulema ve İran'daki siyasi liderlerle daha yakından ve doğrudan ilişki kurma imkânı vermiştir. 1991'de Şam'la iyi ilişkileri olan el-Musavi, Hizbullah'ın ikinci genel sekreteri olarak seçilmiştir. Diğer yandan Tah-

ran'ın talebi üzerine Suriye, Nasrallah'ın Lübnan'a dönmesine rıza göstermiştir. Bu dönüştü, adı geçen Suriye'ye karşı tutumunda belirgin bir yumuşama göstermesinin rol oynadığı belirtilmektedir. Şubat 1992'de İsrail tarafından düzenlenen suikast sonucu el-Musevi'nin hayatını kaybetmesinden sonra Hizbullah'ın genel sekreterliğine, Hasan Nasrallah getirilmiştir.

HASAN NASRALLAH'IN LİDERLİK STRATEJİSİ

Hizbullah'ın genel sekreteri olmasının ardından Nasrallah'ın politikaları; Hizbullah'a, Lübnan siyasetine ve bölgeye yönelik olmak üzere üç yönlü bir strateji olarak tanımlanabilir. Nasrallah, önceki genel sekreterlerden farklı olarak dönemde Hizbullah'ın diğer yürütme organlarını etkin bir şekilde çalıştırmamış ve gücü tek elde toplamıştır. Nasrallah'ın örgüt içerisindeki gücü o kadar yükselir ki 1998 yılında yapılan bir değişiklikte genel sekreterlik görevinin süre sınırlandırılması da kaldırılmıştır. Ayrıca, söylemlerini dinî ve mezhebî motiflerle güçlendirirken aynı zamanda söylemsel düzeyde bölgesel ve belki de küresel ölçekte sol ve devrimci bir söylem kullanmaktadır. Bu çerçevede ilk başlarda sadece Şii tabana hitap eden ve dinî bir motivasyonla örgütlenen Hizbullah'ın, tabanını ve ideolojik formasyonunu genişletebilmesi konusunda Hasan Nasrallah'ın rolü büyüktür.

Nasrallah'ın, Hizbullah'ı Lübnan'ın ana aktörü olarak ve kendisini de Lübnan siyasetinde güçlü bir lider olarak inşasında uyguladığı iki

önemli strateji, İsrail'e karşı tavrı ile Lübnanlı diğer aktörlere yönelik siyasetidir. Öncelikle Hizbullah'a daha militan bir tavır kazandırmış ve bu amaçla İsrail'e karşı daha sert bir mücadele başlatmıştır. Hizbullah'ın, Nasrallah döneminde daha etkin faaliyetlerde bulunmasındaki temel sebep, 1990'da Lübnan İç Savaşı'nın sona ermesinden sonra diğer silahlı milis kuvvetlerin silahsızlanması ve Lübnan'ın büyük bölümünde Suriye'nin otoritesinin kuvvetlenmesidir. Bu dönemde hem İran hem Suriye'nin Hizbullah'a olan desteği artmış ve örgüt daha rahat hareket alanı bulabilmiştir.

“

Nasrallah'ın, Hizbullah'ı Lübnan'ın ana aktörü olarak ve kendisini de Lübnan siyasetinde güçlü bir lider olarak inşasından ayrı olarak bölgesel stratejisine geldiğinde ise Nasrallah genel olarak politikalarını, İran ve bazı durumlarda da Suriye'nin bölge politikalarına endekslemiş veya iyi ihtimalle Tahran ve Şam ile müzakereler neticesinde belirlemiştir.

Lübnan siyasetine yönelik ikinci strateji ise Hizbullah'ın Lübnan içerisinde entegrasyona açık siyasi zemine taşınmasıdır. Diğer bir deyişle Nasrallah, örgütünü salt silahlı bir milis kuvvetten Lübnan siyasetinin meşru bir partisine dönüştürmeye çalışmıştır. Nasrallah'ın 90'lar boyunca devam eden radikalizmden pragmatizme şeklinde

özetlenebilecek dönüşümünün ilk ve en önemli ipucusu ise 1992 yılındaki genel seçimlere katılma kararıdır. 1992'de Hizbullah'ın bir siyasi parti olarak Lübnan seçimlerine katılmasıyla başlayan ülke siyasetine entegrasyon süreci, 2000'lerin başlarına kadar sürdürülmüştür. Ayrıca Nasrallah'ın Lübnan siyasetine ilişkin bir başka önemli stratejisi üzerinde de durmak gerekmektedir. Nasrallah, 1992 yılından itibaren Hizbullah'ın Lübnan siyasi sistemine entegrasyonunu sağlarken, diğer liderlerin aksine Lübnan'da hiçbir resmî makama talip olmamıştır. Nasrallah'ın siyasi bir makam edinmeyerek günlük tartışmalardan uzak kalması ve doğrudan yürütme gücünü elinde bulundurmayarak hedef olmaması yönündeki bu bilinçli tercihi, onun Lübnan'daki herhangi bir siyasetçiden farklı bir figür imajına katkı sağlamıştır.

Hizbullah'ın Lübnan iç siyasetinde entegrasyona dönük duruşunun, Nasrallah'ın kararı olduğu kadar çok kültürlü ve farklı dinî/mezhebî azınlık gruplarını ihtiva eden Lübnan toplumunda bir gereklilik hatta zorunluluk olduğu da belirtilmelidir. Çoğulcu yapıyı tanıyarak bu yapı içerisinde yer almaya çalışmak Nasrallah açısından akıllıca bir karardı çünkü Lübnan'da kendi tanımladıkları bir toplumu dayatmaya çalışmak, yaygın bir yerel ve bölgesel direnişi tetikleyebilirdi. Bu noktada Nasrallah, Hizbullah'a yeni bir yöntem belirledi: İran'dakine benzer bir devrim ısrarı yerine kendi çıkar ve politikalarını Lübnan siyasetine hulul ederek gütmeye çalıştı. Bu yolla Hizbullah, 1992'de Lübnan Meclisindeki sekiz sandalyeyle başlayan serüvenini gerek

hükûmetteki gerek meclisteki gerek bürokrasideki yeriyle kuvvetlendirmiş ve bugün Lübnan'da devlet içinde devlet gibi hareket edebilme kabiliyetini edinmiştir.

Hem Hizbullah'ın hem Nasrallah'ın kimliksel sınırları aşan popülaritesinin, 2000'li yılların ikinci yarısıyla birlikte zedelenmeye başladığı görülmektedir. Bu süreç, Şubat 2005'te Eski Lübnan Başbakanı Refik el-Hariri suikastının ardından Nasrallah'ın diğer Lübnanlı gruplara rağmen net Suriye taraftarı tutum almasıyla görünür bir hâl olsa da bu anlamda en çarpıcı olay 2008'deki Beyrut'un işgalidir. Lübnan hükûmetinin Hizbullah'a ait olan telefon ağını kapatma kararıyla başlayan gerilim, Hizbullah milislerinin Beyrut'un batısını bilfiil denetim altına almasıyla tırmanmıştır. İç savaşın bitiminden itibaren elindeki silahları İsrail'e karşı direniş söylemiyle meşrulaştırmaya çalışan örgütün Sünni liderlerden Saad el-Hariri ile Dürzi lider Velid Canbolat'ın evlerini kuşatması, örgütün elindeki silahların bir gün bizzat Lübnanlılara da dönebileceğinin en açık kanıtı olmuştur.

Nasrallah'ın, Hizbullah'ı Lübnan'ın ana aktörü olarak ve kendisini de Lübnan siyasetinde güçlü bir lider olarak inşasından ayrı olarak bölgesel stratejisine gelindiğinde ise Nasrallah genel olarak politikalarını, İran ve bazı durumlarda da Suriye'nin bölge politikalarına endekslemiş veya iyi ihtimalle Tahran ve Şam ile müzakereler neticesinde belirlemiştir. Bu olgu zaman zaman tartışmaya açılrsa da hiçbir karar, Hizbullah'ı ve lideri Nasrallah'ı, Suriye iç savaşındaki tavrı kadar

marjinalleştirmemiştir. Suriye'deki isyanın ilk döneminde askerî dayanışmanlık gibi kısıtlı bir destek sunulsa da 2013'ün başlarından itibaren Hizbullah, Suriye sahasında açıkça ve doğrudan yer almaya başlamıştır. Bu müdahale, "Hizbullah'ın bir Lübnan örgütü mü yoksa İran'ın çıkarlarının bölgesel bir aparatı mı" olduğu sorusunu akıllara getirmiştir. İsrail'e karşı kazanılan başarıların ardından kendisini adeta Arap direnişinin sembol ismi olarak tanımlama imkânına kavuşan Nasrallah, Suriye iç savaşındaki rolüyle bu söylemini devam ettirme imkânını zayıflatmıştır. Suriye'deki iç savaşın derinleştirdiği bölgesel kutuplaşmada Hizbullah, operasyon sahasını İran'ın bölgesel politikaları çerçevesinde genişletmiştir. Nasrallah'ın Ortadoğu coğrafyasına bu derecede müdahil olma sebeplerine ilişkin kendi Şii tabanında ikna edici olması ihtimaline karşın, bu söylemini diğer Lübnanlı gruplarda ve geniş Arap coğrafyasında meşrulaştırması zor görünmektedir.

Son on yıllarda bölgenin içinde bulunduğu kargaşa durumu Lübnan'ı siyasi ve ekonomik açıdan ciddi şekilde etkilemiştir. Bu doğrultuda Lübnan siyasi-ekonomik krizi, istikrarlı bir hükûmetin kurulamayışı sebebiyle derinleşirken geçen yılın ağustos ayında yaşanan Beyrut Limanı patlamasıyla kriz daha da karmaşık bir hâl almıştır. Bu durum ülke içi kutuplaşmayı çok daha belirgin hâle getirmiş ve uzlaşıya dayalı bir hükûmetin kurulmasını da zorlaştırmıştır. Bu kutuplaşmanın önemli bir tarafı ve bir kaynağı Hizbullah olmakla birlikte, çözüme giden yolda Hiz-

bullah'ı tecrit etme girişimlerinin somut sonuç vermesi zor görünmekte olup sahip olduğu sosyal, ekonomik, siyasi ve askerî güç sebebiyle Hizbullah'ın çözüm girişimlerine dâhil edilmesi gerekmektedir.

“**Ortadoğu'nun ve özellikle de Lübnan'ın çalkantılı siyasi yaşamında gerçekleşen bu yolculukta uyguladığı çok yönlü stratejiyle Hasan Nasrallah'ın rolü aşıkârdır ve Nasrallah sadece Lübnan'da değil Ortadoğu bölgesinde etkin bir aktör olmayı başarmıştır.**

Sonuç olarak Max Weiss'in veciz ifadesiyle, bir zamanlar Arap dünyasının yoksun mezhebi toplumu olan Lübnanlı Şiiler, yarım yüzyıldan kısa bir zaman içerisinde siyasi etki ve daha fazla hak kazanmak adına "kendi içinde bir mezhep grubundan, kendileri için bir mezhep grubuna" dönüşmüşlerdir. Ortadoğu'nun ve özellikle de Lübnan'ın çalkantılı siyasi yaşamında gerçekleşen bu yolculukta uyguladığı çok yönlü stratejiyle Hasan Nasrallah'ın rolü aşıkârdır ve Nasrallah sadece Lübnan'da değil Ortadoğu bölgesinde etkin bir aktör olmayı başarmıştır. Ancak bu strateji, ilk yıllarda Hizbullah'ın Lübnan'ın çoğulcu toplum ve siyasi yaşamına entegrasyonu vasıtasıyla gerçekleştirilirken, özellikle 2000'lerden itibaren "Lübnan'a ve diğerlerine rağmen" şeklinde sürdürülmektedir. ■

LÜBNAN'DAKİ KRİZ SARMALINDA SON ÇARE MİKATİ

A. SELCAN ÖZDEMİRİ CİNAL

Araştırma Görevlisi SAKARYA ÜNİ.

“

Gerçekleştirilen tartışmalar ve istişareler neticesinde parlamentoda 118 milletvekilinin 72'sinden oy alan Necib Mikati hükümeti kurmakla görevlendirildi. Forbes dergisine göre, Lübnan'ın en zengin iş insanı olan Başbakan Mikati 8 Mart Bloku'na yakınlığıyla bilinmektedir.

”

1 9. yüzyıldan bugüne dünya genelinde yaşanan en büyük on ekonomik krizden birinin yaşandığı Lübnan, her gün bir yeni krizle daha sarsılmaktadır. Siyasi ve ekonomik çöküş ülkeyi yakıt, ilaç, elektrik, su ve gıda krizleriyle de başa bırakırken sokaklardan yükselen rejim değişikliği ta-

lebi eşliğinde siyasi kriz de derinleşmektedir. Hatırlanacağı üzere Ekim 2019'da WhatsApp vergisi tartışmalarıyla başlayan süreç şiddetle protesto edilmiş ve ekonomik krizden mustarip halk eylemleri kısa sürede mezhep kotasına bağlı siyasi sistemin değişikliği talebinde birleşmişti. Ülke siyasi aktörleri ise gelenekselleşmiş statükocu tavırlarını sürdürerek halkın yarısından fazlasını açlık sınırı altında yaşamaya mahkûm bırakan krize rağmen kişisel çıkarlar ve siyasi gücü artırma refleksleriyle hareket etmeye devam etmektedir. Bu bağlamda Lübnan'da Ekim 2019'dan bugüne dek siyasi krizi kontrol altına alabilecek ve ekonomik reformları uygulamaya geçirebilecek bir hükümet hâlen kurulamadı.

KRİZDEN ÇÖKÜŞE LÜBNAN EKONOMİSİ

Tarihinde ilk defa uluslararası borçlarını ödeyemeyeceğini duyurduğu 2019 yılından itibaren her geçen gün daha da derinleşen ekonomik ve siyasi kriz Lübnan'ın üstüne çökmüş dev bir matruşka bebeği gibi yeni krizlere yol açmaktadır.

Temel ihtiyaç kalemlerinin büyük oranda ithal edildiği Lübnan'da ulusal para biriminin Amerikan doları karşısında yaklaşık %90 değer kaybetmesi bir yandan kalifiye beşerî sermayenin yurt dışına göç etmesine neden olurken bir yandan da ilaç ve yakıt krizine, yakıt problemiyle elektrik, su ve gıda krizine yol açıyor.

“

Korkunç boyutlara ulaşan yakıt kıtlığı elektrik pompalayan jeneratörlerin çalıştırılmamasına neden olduğu için ülke genelinde elektrik kesintileri günde yirmi saati geçmektedir. Elektrik kesintisi ve yakıt krizi başta ekmek ve su olmak üzere en temel ihtiyaçlara dahi erişimi imkânsız hâle getirmektedir.

”

Lübnan Enerji Bakanlığı temmuz ayı itibarıyla tesislerdeki stoğun

tükendiğini bu nedenle acil durum ve güvenlik güçlerinin ihtiyaçları dışında mazot dağıtımının durdurulacağını açıkladı. Korkunç boyutlara ulaşan yakıt kıtlığı elektrik pompalayan jeneratörlerin çalıştırılmamasına neden olduğu için ülke genelinde elektrik kesintileri günde yirmi saati geçmektedir. Elektrik kesintisi ve yakıt krizi başta ekmek ve su olmak üzere en temel ihtiyaçlara dahi erişimi imkânsız hâle getirmektedir. BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), ekonomik krizin giderek derinleştiği Lübnan'da elektrik kesintileri nedeniyle su şebekesinin 1,5 ay içerisinde çökeceğini ve bu şartlar altında ülke genelinde dört milyondan fazla insanın güvenli içme suyuna erişimini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalacağını belirtirken Lübnan Fırıncılar Birliği tarafından yapılan resmî açıklamayla elektrik kesintileri devam ettiği ve yakıt sağlanamadığı takdirde temmuz ayı sonundan itibaren ekmek üre-

timinin gerçekleştirilemeyeceği duyuruldu.

BİTMEYEN SİYASAL KRİZLER

Ekmek ve suyun dahi ulaşılamaz hâle geldiği ülkede siyasi aktörler arasındaki uzlaşmazlık siyasi krizin daha da derinleşmesine yol açmaktadır. Hükûmeti kurmakla görevlendirilen Başbakan Saad Hariri ile Cumhurbaşkanı Michael Aun geçtiğimiz yıl boyunca kabine listesi üzerinde uzlaşa sağlayamadı. Hariri, Aralık 2020'de 18 isimden oluşan teknokratlar listesini Cumhurbaşkanı'na sunmuş ancak özellikle Hristiyan bakanların belirlenmesinde kendisiyle anlaşmaya varılmadan hareket edildiğini belirten Aun listeye itiraz etmişti. Meclis Başkanı Nebih Berri'nin uzlaşa sağlamak için kabine sayısını 24'e çıkarma teklifi de ikili arasındaki tansiyonu düşüremedi. Nitekim Hariri 15 Temmuz 2021'de Cumhurbaşkanı Aun ile anlaşamadık-

larını ifade ederek hükûmeti kurma görevinden istifa etti.

Lübnan siyasi tarihinde hükûmetlerin kurulamaması, aylar süren pazarlıklar sonunda kurulan hükûmetlerin hızla düşmesi veya düşürülmesi, ülkenin yıllarca cumhurbaşkansız kalması ya da genel seçimlerin yapılamaması olağan hâle gelmiş durumdadır. Ekim 2019'dan itibaren ekonomik krizin ulaştığı korkunç boyut protesto gösterilerine aralıksız devam eden Lübnan halkını siyasi sistemin kökten değiştirilmesi talebinde birleştirmektedir. Zaimler arası iktidar mücadelesi arenasına dönen sistemden mustarip halk, mezheplerden azade bir yönetim talebinde ısrarcı gözükmektedir. Ancak siyasi aktörler de geleneksel reflekslerinden farklı bir tutum sergilememe konusunda oldukça kararlılar. Krizlerden ve Beyrut Limanı faciası gibi elim olaylardan birbirlerini sorumlu tutmakla yetinen siyasi aktörler tarafından Lübnan'ı içinde bulunduğu kaos ortamından çıkaracak bir çözüm geliştirilemediği gibi umut edilen dış yardımların alınmasını sağlayacak bir hükûmet de henüz kurulabilmiş değil.

SIYASAL SİSTEMİN AÇMAZLARI

Hariri'nin istifasını müteakip hükûmeti kurmakla kimin görevlendirileceği tartışması yeni bir siyasi krizi başlattı. Eski başbakanlar Fuad Sinyora, Saad Hariri, Temmam Selam ve Necib Mikati Hariri'nin evinde bir araya gelerek yeni başbakan adayının Mikati olması konusunda anlaşıldılar. Hükûmeti kurma görevinin Mikati'ye verilmesi önerisi Lübnan'ın Refik Hariri suikastından (2005) itibaren 14 Mart ve 8 Mart Bloku olmak üzere iki temel gruba ayrılmış siyasi yapısında bir değişim mi yaşanıyor sorusunu da yeniden gündeme getirdi. Zira Mikati ismi 8 Mart Bloku bileşenlerinden Şii Hizbullah ve Emel tarafından desteklenirken Cibran Basil liderliğindeki Maruni Hristiyan Özgür Yurtsever Hareketi (ÖYH) tarafından reddedildi. Keza 14 Mart Bloku bileşenlerinden Sünni Müstakbel Hareketi ve Dürzi İlerici Sosyalist Parti (İSP), Mikati ismini desteklerken bir diğer blok üyesi Hristiyan Lübnan Kuvvetleri (LK) veto etti.

Mikati ismi üzerinden yürütülen tartışmayla ortaya çıkan bloklar

içi ayrışmanın da gösterdiği üzere Lübnan siyasi sisteminin bizatihi kendisi suni, çatışmacı ve işlemez bir yapıyı dayatmaktadır. Suni, zira 1932'den beri ülkede nüfus sayımı yapılmıyor ancak mezhep kotaları nüfusa dayandırılıyor. Çatışmacı, zira mezhepsel sistem tarafından çokça parçaya bölünmüş yapının içeride iktidar alanını genişletmek isteyen her bir siyasi oluşumu, dışarıda bir başka devletle ilişki kurmak ve güçlü bir dış desteğe sahip olmak zorundadır. Bu mecburiyet siyasi aktörlerin devlet politikaları üretmek yerine hamilerinin politikalarına uygun bir rota izlemeleri gereğini doğurmaktadır. Bir başka ifadeyle hamiler bölgede ne kadar çatırırsa Lübnan siyasi aktörleri de o kadar içeride uzlaşmamaktadır. Bu uzlaşmazlık siyasi yapıyı kendiliğinden işlemez kılmakta zira Lübnanlıların çıkarları değil içeride zaimlerin dışarıda hamilerin çıkarları öncelenmektedir. Son tahlilde Lübnan siyasi sisteminin kendisi başta siyasi ve ekonomik kriz olmak üzere bugün ülkenin karşı karşıya kaldığı tüm sorunların en temel kaynağını teşkil etmektedir. Yaklaşık iki yıldır halkın büyük çoğunluğu önce liyakat ilkesiyle belirlenmiş teknokratlardan müteşekkil bir geçici hükûmet kurulmasını, böylelikle seçimlerin yapılabilmesini ve nihayetinde siyasi sistemin değiştirilmesini talep etmektedir. Ancak Mikati krizinde de görüldüğü üzere siyasi aktörler ülke siyasetinde kendi iktidar alanlarını güçlendirecek bir hükûmet kurmaya, seçimlere bu hükûmetle giderek mezhepsel statükoyu kendi lehlerine güçlendirerek devam ettirmeye çalışmaktadır.

“

Mikati, 4 Ağustos 2020 tarihinde 200'den fazla kişinin ölümüne ve 6.000'den fazla insanın yaralanmasına yol açan korkunç liman patlamasının akabinde istifa eden Hasan Diab'tan sonra hükümeti kurmakla görevlendirilen üçüncü kişidir.

”

LÜBNAN KRİZLERİ AŞABİLECEK Mİ?

On ayı aşkın süredir bakanlık paylaşımında anlaşamayan siyasi liderler ülkedeki ekonomik krizin korkunç boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Krizin tek çıkışı olarak görülen dış yardımların ise hükümet kurulmadan ve seçim hazırlıkları başlamadan verilmeyeceği artık son derece belirgindir. Fransa'nın girişimleriyle Avrupa Birliği (AB), Lübnan'da bir dizi yaptırım uygulamaya hazırlanmaktadır. Lübnan'da hükümetin kurulmasını dolayısıyla seçimlere

gidilmesini engelleyerek demokratik süreci baltalayan ve kritik ekonomik reformların uygulanmasına engel olan kişi ve kuruluşlara yaptırım uygulanmasına ilişkin çerçeve kabul edildi.

Söz konusu yaptırımlar, AB Dışişleri Bakanlarının oy birliğiyle çerçeveyi kabul etmesi ve uygulamaya geçirmeye karar vermesiyle hayata geçirilecek. AB Dışişleri Bakanları yaz tatili sonrası ilk toplantılarını 21 Eylül'de gerçekleştireceklerinden Lübnan'ın yeni hükümeti kurmak ve ekonomik reformları uygulamaya başlayarak Uluslararası Para Fonundan (IMF) gerekli dış yardımı alabilmek için sadece iki ayı kaldı. Tüm bu gelişmeler ışığında Fransa, Birleşmiş Milletler (BM) ve ABD'nin de artan baskılarıyla Lübnan'da hükümeti kurma yolunda yeni bir adım atıldı. Gerçekleştirilen tartışmalar ve istişareler neticesinde parlamentoda 118 milletvekilinin 72'sinden oy alan Necib Mikati hükümeti kurmakla görevlendirildi. Forbes dergisine göre, Lübnan'ın en zengin

iş insanı olan Başbakan Mikati 8 Mart Bloku'na yakınlığıyla bilinmektedir. Mikati, 4 Ağustos 2020 tarihinde 200'den fazla kişinin ölümüne ve 6.000'den fazla insanın yaralanmasına yol açan korkunç liman patlamasının akabinde istifa eden Hasan Diab'tan sonra hükümeti kurmakla görevlendirilen üçüncü kişidir. Kendisinden önce görevlendirilen Mustafa Edib ve Hariri, Cumhurbaşkanı Aun ile bakanlıklar konusunda anlaşmaya varamamış ve hükümeti bu nedenle kuramadıklarını açıklayarak istifa etmişlerdi.

Mikati'nin öncelikle bakanlıkların tahsisi konusundaki anlaşmazlığı çözmesi gerekmektedir. Cumhurbaşkanı Aun'un İçişleri Bakanı'nı cumhurbaşkanlığının doğal bir parçası gibi gördüğü ve dolayısıyla bu bakanlığa getirilecek ismi kendi belirlemek istediği ancak Mikati'nin de buna karşı çıktığı iddia edilmektedir. Mikati her iki bloku da memnun edecek ve hiçbir siyasi partiye üçte birlik çoğunluğu salt tekelinde bulundurma ayrıcalığı tanımayacak bir çözüm bularak krizi aşabilirse yaklaşık bir yıl aradan sonra Lübnan'da yeniden hükümet kurulabilir. Daha önce iki kere başbakanlık görevi yapmış olan Mikati'nin hem deneyimleri hem de güçlü finansal ilişkileri nedeniyle hükümet kurma olasılığının yüksek olduğu ifade edilebilir. Mikati'nin göreve gelişini müteakip Lübnan'da görece olumlu bir atmosfer oluştuğu görülmektedir. Ancak 2022'de yapılması planlanan seçimler gerçekleştirilmediği ve siyasal yapıda köklü bir değişikliğe gidilmediği müddetçe Lübnan'da kalıcı bir istikrarın sağlanması mümkün olmayacaktır. ■

LÜBNAN EKONOMİK KRİZİNDE SON PERDE

DR. RECEP YORULMAZ

Ekonomi Çalışmaları Direktörü ORSAM

“

Ekonomik sorunlar temel olarak değerlendirildiğinde dört kritik unsurun ön plana çıktığı görülmektedir: Değersizleşen Lübnan lirası, enflasyon, kıtlık, rezerv sıkıntısı ve yolsuzluklar.

”

Beyrut Limanı patlamasının ardından hem politik hem de ekonomik olarak önemli kriz sarmalına giren Lübnan'da halk, günlük hayatın yaşanılmaz hâle gelmesi sebebiyle yeniden sokaklara inmiştir. Krizin ilk dönemlerinde uluslararası kamuoyundan art arda yükselen yardım çağrılarını destekleyen ülkeler, zaman geçtikçe Lübnan'a yardımlar yerine önerilerde bulunmaya başlamış, dahası ülkedeki siyasi ve ekonomik krizin gittikçe derinleşmesine rağmen herhangi bir destekte bulunmamışlardır. Tüm

bu kriz ortamından çıkış için tek merci olan siyasi irade ise güç çekişmeleri nedeniyle henüz hükümet kurmayı başaramamıştır. Başbakan ve cumhurbaşkanı arasında yaşanan hükümet kurma sorununun iç ve dış tüm baskılara rağmen devam etmesi, günden güne yoksullaşan Lübnanlıların siyasi çıkarlar uğruna kaderlerine terk edildiklerini düşünmelerine neden olmuştur. Son tahlilde koronavirüs salgınıyla birlikte ülkede bozulan pek çok parametrenin daha da kötüleşmesi, temel gıda maddelerinde gözlemlenen yüksek enflasyon ve ardından gelen kıtlıklar neticesinde Lübnan halkı yeniden hükümeti protesto etmek amacıyla sokakları doldurmaya başlamıştır.

MEVCUT EKONOMİK SORUNLAR

Lübnan çok kısa bir zaman diliminde üst üste pek çok ekonomik sorunla karşı karşıya kalmış, devletin ve yetkili kurumların sorunları çözme konusundaki başarısızlığı neticesinde Lübnan halkı kendini Dünya Bankasının deyişiyle 19. yüzyılın ortalarından bu yana dünyada yaşanan en ağır ekonomik krizlerin birinin içinde bulmuştur. Ekonomik sorunlar temel olarak değerlendirildiğinde dört kritik unsurun ön plana çıktığı görülmektedir: Değersizleşen Lübnan lirası, enflasyon, kıtlık, rezerv sıkıntısı ve yolsuzluklar.

DÖVİZ KURU KRİZİ

Pek çok Ortadoğu ülkesinde olduğu gibi, Lübnan'da da Merkez Bankası sabit kur politikası izlemektedir. 1980 yılında 3 Lübnan lirası 1 Amerikan dolarına denk gelirken, 1975'te başlayan Lübnan İç Savaşı'ndan ötürü

1992 yılının Eylül ayında 1 Amerikan dolarının karşılığı 2500 Lübnan

nan lirasını aşmıştır. Üstelik böyle kısa bir süre zarfında yaşanan ciddi değer kaybı savaşın bitmesinin ardından da devam etmiş, her ne kadar bu seviye tekrar gözlemlenmemiş olsa da ilerleyen yıllarda Lübnan lirası-Amerikan doları kuru 1500-1700 civarında seyretmiştir. Böyle bir ortamda hem yeniden inşa için yatırıma ihtiyaç duyan hem de para biriminin değerini korumakta zorluk çeken mevcut hükümet ve Lübnan Merkez Bankası 1997 yılının Aralık ayında sabit kur rejimine geçiş kararı almış, 1 Amerikan dolarına karşılık olarak Lübnan lirasını 1507,5 seviyesinde sabitlemiştir. Ancak hükümetin sübvansiyon politikası ve sabit kur rejimini aynı anda sürdürmesi, ülke içinde farklı kesimler için farklı döviz kurlarının uygulanması Lübnan lirasının Merkez Bankası, diğer bankalar ve karaborsa olmak üzere 3 farklı fiyat üzerinden işlem görmesine neden olmuştur. Üstelik Merkez Bankasının 1997 yılından bugüne resmî kur olarak belirlediği 1507,5 rakamı hükümetin sübvansiyonlar ve resmî işlerde kullandığı bir orandan öte gidememiş ne beklenen yatırımları getirmiş ne de Lübnan lirasının değer kaybını önlemiştir.

Zaman içinde değer kaybetmeye devam eden Lübnan lirası, Beyrut patlamasının yaşandığı 2020 yılının Ağustos ayında 8000,0 civarında işlem görmüştür. Ancak bu patlama Lübnan halkının gelirlerini adeta eriten değer kaybının hissedilmeye başladığı ilk dönem olmuştur. Zira patlamanın üzerinden bir yıl dahi geçmemesine rağmen dolar kuru karaborsada 17000 liranın üzerinden işlem görmektedir. Siyasi belirsizliklere, düşürülen

kredi notlarına ve hükûmete güveni azaltan yolsuzluk skandallarına rağmen Lübnan Merkez Bankasının sürece müdahale etmemesi/edememesi Lübnan halkının alım gücünü eritmiş, Lübnanlılar bankalardaki yatırımlarında dahi %80'lere varan kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Ülkenin mevcut konumu, yeni hükûmet kurulmasının önündeki engeller ve halkın sokakları doldurması göz önünde bulundurulduğunda, Lübnan lirasının değer kaybı devam edecek gibi gözükmektedir.

Lübnan hükûmetinin Merkezî İstatistik İdaresince yayımlanan verilere göre, bir önceki yıla kıyasla 2020 yılının Aralık ayında enflasyon %146 olarak gerçekleşmiş; ayrıca gıda ve alkolsüz içeceklerin fiyatı %402,3; alkollü içecekler ve tütün mamullerinin fiyatı %392,5; kıyafet ve ayakkabıların fiyatı %559,8; yeme-içme ve konaklama fiyatları %609; mobilya, ev aletleri ve rutin bakım maliyetleri %655,1 artmıştır.

ENFLASYON

Para biriminin değer kaybetmesinin yanı sıra Lübnan halkını en fazla zorlayan ekonomik sorunlardan biri bazı ürünlerde %500'lere ulaşan enflasyondur. Zira her ne kadar Lübnan lirası dolar karşısında değer kaybetse de hükûmet temel gıda maddeleri başta olmak üzere pek çok üründe sübvansiyonlarla halkı desteklemekte ve ürünlerin satın alınabilir

fiyatlarda tüketiciye sunulmasını sağlamaktadır. Ancak ekmeke, bebek bezi ve maması, ilaç, meyve, sebze gibi ürünlerde aylık %300-400'leri bulan enflasyon, en başta alt gelir grubu olmak üzere halkın bu ürünlere erişimini doğrudan engellemiştir. Lübnan hükûmetinin Merkezî İstatistik İdaresince yayımlanan verilere göre, bir önceki yıla kıyasla 2020 yılının Aralık ayında enflasyon %146 olarak gerçekleşmiş; ayrıca gıda ve alkolsüz içeceklerin fiyatı %402,3; alkollü içecekler ve tütün mamullerinin fiyatı %392,5; kıyafet ve ayakkabıların fiyatı %559,8; yeme-içme ve konaklama fiyatları %609; mobilya, ev aletleri ve rutin bakım maliyetleri %655,1 artmıştır. Aralık ayına kıyasla sonraki aylarda enflasyon oranlarında kümülatif azalışlar olsa da Lübnan halkını etkilemeye devam etmiştir.

KITLIK

Fahiş fiyatlar, sübvansiyonların ödenmesinde yaşanan sorunlar ve stokçuluk, Lübnan'da temel gıda maddeleri başta olmak üzere neredeyse tüm tüketim ürünlerinin ortadan kaybolmasına neden olmuştur. Zira ithalatçılar hükûmetin resmî kur üzerinden döviz sağlama konusunda sıkıntılar yaşadığı için pek çok ürünü ihraç etmekte zorlandığını belirtmekte, olası bir arz duraklaması endişesinden ötürü de hem ihracatçılar hem de satıcılar ellerindeki ürünleri satmayı adeta reddetmektedir. Üstelik sübvansiyonlu fiyattan satılan ürünlerin ülkeden kaçırılarak farklı ülkelerde satılması da ülkede temel gıda maddelerinde yaşanan kıtlıkları daha iyi açıklamaktadır. Nitekim üzerinde "Lübnan Ekonomi ve Ti-

caret Bakanlığı tarafından sübvansiyonla edildiğine dair" etiketler yer alan çok sayıda ürünün İsveç, Nijerya, Fildişi Sahili, Türkiye ve Kuveyt dâhil olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde market raflarında yer aldığına dair görüntüler bunun en bariz örneğidir. Ayrıca devlet tarafından sübvansiyon edilen ve ithal edilen ürünlerin temininde yaşanan sorunlar da kıtlıklara neden olmaktadır. Sağlık ürünleri ve ilaçlar başta olmak üzere pek çok ürünün temininde de devletin ödemeleri geciktirmesi neticesinde sorunlar yaşanmaktadır. Ancak fiyatlardaki artışların sürekli olması ve arz zincirinden kaynaklı sorunlardan ötürü ilaç depoları başta olmak üzere bu kesimlerin ürünleri satmak yerine saklamayı tercih ettiğini gösteren veriler de mevcuttur. Zira Lübnan İlaç İthalatçıları Sendikasının açıklamalarına göre, bazı ilaçlarda önceki yılın aynı ayındaki talebin 2-3 katı ithal edilmesine rağmen Lübnanlıların ilaç bulma sıkıntıları devam etmektedir.

REZERV SIKINTISI

Lübnan Merkez Bankasının sabit kur rejimi, sermaye kontrolü ve sübvansiyonlar çerçevesinde şekillenen para politikası ülkeyi daha kırılgan hâle getirmiş, döviz girişinde yaşanan sorunların hem halka hem de rezervlere hızlı bir şekilde ve doğrudan yansımaya neden olmuştur. Uzun süredir maliyetli sabit kur rejimi ve sübvansiyon sistemini sürdüren Lübnan, son yıllarda hem yabancı yatırım hem de borçlanma konusunda yaşadığı sıkıntılardan ötürü döviz rezervlerinin adeta eridiği bir döneme girmiştir. Zira 2007-2017

döneminde nispeten iyi bir dönem geçiren Lübnan'ın 2017 yılında toplam yabancı döviz rezervi 40 milyar doları aşmış; bu dönemlerde kur açısından da nispeten rahat bir dönem geçirilmiştir. Üstelik bu döneme kadar Lübnanlı göçmenlerin ülkelerine gönderdikleri dövizler de Lübnan ekonomisini güçlü bir şekilde desteklemiş ancak zamanla yaşanan siyasi sorunlar bu döviz gelirlerini de doğrudan etkilemiştir. Nitekim 2017 yılında Lübnan ve Suudi Arabistan arasında yaşanan sorunlar, Lübnanlı göçmenlerin bu ülkede kazandıkları gelirleri ciddi miktarda etkilemiş; ülkeye gönderilen göçmen dövizlerinde %7 civarında bir azalış olmuştur. Azalan döviz gelirlerine ek olarak aynı yıl kamu personeline yapılan maaş zammı da devleti daha fazla borçlanmaya itmiştir. Bu doğrultuda artan kamu harcamaları, bu harcamaları finanse etmek için daha fazla borçlanma, artan kredi ödemeleri neticesinde kısır bir borç döngüsüne giren Lübnan, Yunanistan ve Japonya'nın ardından dünyanın en borçlu üçüncü ülkesi olmuştur.

Başbakan Saad el-Hariri, 2018'de Paris'te düzenlenen bir yatırım konferansında reformlar karşılığında 11 milyar dolarlık bir destek sözü almış ancak reformların gündeme gelmemesi yardımların gelmesini de engellemiştir. Bu bağlamda azalan işçi dövizleri ve krediler ile artan borç yükümlülükleri, Lübnan'ın döviz rezervlerini günbegün eritmiş; 2020 yılının Mart ayında Lübnan tarihinde ilk kez bir dış borç ödemesinde temerrüde düşerek 1,2 milyar dolarlık borç ödemesini gerçekleştirilememiştir. Üstelik devlet, gelirlerinin nere-

deyse yarısını tüketen faiz ödemelerinden ötürü hâlihazırda etkin bir yönetim sürdürememiş; elektrik kesintileri, kaçakçılıkla mücadele, hatta çöplerin toplanması gibi temel belediye hizmetlerinde bile aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Bu genel durum neticesinde hükümetin her türlü ihtiyacın karşılanmasında Merkez Bankası rezervlerine yönelmesi 2018 yılında zaten 36 milyar dolara düşen rezervlerin sonraki yıl 24 milyar dolar seviyesine kadar gerilemesine neden olmuştur.

Yeni hükümeti kuracak başka bir isim bulunmadığı yahut siyasi çatışmaların devam etmesi hâlinde Lübnan Meclis Başkanı Nebih Berri'nin sözleriyle "Lübnan'ın Titanik Gemisi gibi batması" kaçınılmaz olacaktır.

REFORM BASKISI

Alarm veren ekonomik parametrelere rağmen Lübnan ne yabancı ülkelere ne de uluslararası kuruluşlardan istediği yardımı-krediyi alabilmiştir. Zira bu ülkeler Lübnan'ın yardım isteklerine reform talepleriyle yanıt vermiş, 2018 yılında vaat edilen 11 milyar dolarlık yardım sözü de reform yapılmadığı için iptal edilmiştir. Uluslararası camianın Lübnan krizine duyarsız kalmasının arkasında Lübnan-İran ilişkileri ve Lübnan Hizbullahı'nın ülkedeki güçlü konumu yer almaktadır. Zira Lübnan konusunda yardım edebileceğini dillendiren ülkelerin ilk şartında yeni bir hükümetin kurulması ve dolaylı ola-

rak Hizbullah'ın gücünün azaltılması yer almaktadır. Ancak Lübnan'ın mevcut durumu göz önünde bulundurulduğunda, durumu bıçak sırtı olarak değerlendirmek mümkündür. Zira ülkede Hizbullah'ın etkisi giderek artmakta, devletin yetersiz kaldığı pek çok durumda ilk aktör olarak öne çıkmaktadır. Örneğin, hükümet gıda kıtlığı ve enflasyonla mücadele konusunda yetersiz kalırken Hizbullah ülke genelinde marketler kurmuş ve alışveriş için kartlar dağıtmıştır. Yahut ülkede yakın zamanda elektrik ve yakıt konusunda sıkıntıların artmasının ardından, Hizbullah İran'dan benzin ve gaz ithal edebileceğini belirtmiş; İran tarafı da Lübnan'ı her koşulda destekleyeceğini belirtmiştir. Böyle bir durumda AB ülkeleri ve uluslararası kuruluşların Lübnan'a Hizbullah konusunda baskı yapması, Lübnan'ın sorunlarını derinleştirmekten ve Hizbullah'ın ülkedeki etkisini arttırmaktan başka bir çözüm sunmamaktadır.

Artan siyasi karışıklıklar, geçtiğimiz günlerde yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Saad el-Hariri'nin Cumhurbaşkanı Mişel Avn ile anlaşamadığı için görevi bıraktığını duyurmasıyla iyice çıkmaza girmiştir. Mevcut ekonomik durum; zamlar, elektrik sıkıntıları, çöküşe giren bankacılık sistemi ve halkın sokakları doldurması göz önünde bulundurulduğunda Lübnan'ı daha kötü günlerin beklediği aşikârdır. Sonuç olarak, yeni hükümeti kuracak başka bir isim bulunmadığı yahut siyasi çatışmaların devam etmesi hâlinde Lübnan Meclis Başkanı Nebih Berri'nin sözleriyle "Lübnan'ın Titanik Gemisi gibi batması" kaçınılmaz olacaktır. ■

MEZHEP- SİYASET- TOPLUM ÜÇGENİNDE PROTESTOLARDAN BUGÜNE MARUNİLER VE DÜRZİLER

DR. TUBA YILDIZ

Öğretim Üyesi İSTANBUL ÜNİ.

“

Lübnan'daki bu çok bilinmeyenli denklemin en önemli çarpanlarını ise her ne kadar küresel arenada Şii-Sünni eksenli etrafında merkezileşse de temel kodları tarihî geçmişlerinin de etkisiyle ülke politikasının kilit taşları olan Maruniler ve Dürziler oluşturmaktadır.

”

Lübnan'da Beyrut patlaması birinci yılına, Ekim protestoları ikinci yılına girerken ülkedeki kaos giderek derinleşmektedir. 22 Ekim 2020'de hükümeti kurmak için görevi devralan Saad Hariri'nin siyasi suikastı olarak nitelendirilebilecek bir dizi başarısız görüşme sonrası görevden çekilmesi, toplumsal öfkenin Lübnan sokaklarına taşmasına ve şiddet olaylarının artmasına sebep olurken, istifanın hemen sonrasında 1 Amerikan dolarının 23.000 LBP'yi görmesiyle Lübnan lirası siyasi istikrarsızlık karşısında biraz daha değer kaybetti. Bunun yanı sıra, yılın ilk altı ayında alım gücünün düşmesiyle yoksulluk oranının %60'lara ulaşması ve daha önce pek çok kere sözü edilen

elektrik, benzin ve gıda eksikliğinden doğan krizlerin sosyo-ekonomik hayatı felce uğratmasıyla Lübnan, Ortadoğu'da güvenlik ve yaşam koşulları açısından en zor şartlara sahip olan ülkeler arasında yer aldı.

Ekim protestolarından bu yana ülkede açığa çıkan kayda değer bir diğer sonuç ise protestoların kısa süre içinde mezhepçi tellere takılması nedeniyle tökezlemesi oldu. Bu anlamda 8 Mart ve 14 Mart blokları içinde yer alan siyasi ak-

törlerin yanı sıra dinî liderlerin mezhep-toplum denkleminin oluşmasındaki etkileri gösteriler boyunca net bir şekilde gün yüzüne çıktı. Lübnan'daki bu çok bilinmeyenli denklemin en önemli çarpanları ise her ne kadar küresel arenada Şii-Sünni eksenine etrafında merkezleşse de temel kodları tarihî geçmişlerinin de etkisiyle ülke politikasının kilit taşları olan Maruniler ve Dürziler olmaktadır. Dolayısıyla iç savaş sonrası Lübnan tarihinin en önemli dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek olan 17

Ekim protestolarından bugüne kadarki süreçte bu iki mezhep grubunun aktivizmini ele almak önem arz etmektedir.

“

El-Rai, Baabda Sarayı'nda Mişel Avn'ı ziyareti esnasında Lübnan'ın tarafsız kalması çağrısında bulunurken esasında Hizbullah-Avn ittifakına olan tepkisini de açıkça ortaya koymuş oluyordu.

”

LÜBNAN PROTESTOLARINDA MARUNİ VE DÜRZİ DİNİ LİDERLERİN POZİSYONLARI

17 Ekim 2019'da Whatsapp uygulamasına konulan vergileri protesto etmek amacıyla başlayan ancak ülke çapında hızlıca yayılan gösterilerin temel aktörleri Lübnan halkının bizatihi kendisi olmakla birlikte toplum tarafından gelen köklü değişim taleplerine karşı ülkenin siyasileri ve din adamları farklı çıkış yolları ileri sürmeye başladılar. Protestoların ilk günlerinden itibaren siyasileri sorumluluk almaya çağırın ve halkın taleplerinin dikkate alınmasını dile getiren dinî liderlerin başında ise Maruni Patriği Bişarra Butros el-Rai geldi. Patrik el-Rai protestolar başlar başlamaz Bikirkî'den yaptığı açıklamalarda açık bir şekilde teknokratlardan oluşan bir hükümet modelini benimsediğini bildirirken, Lübnan bir felakete sürüklenmeden çözüm bulunması gerekliliğine dair siyasilere uyarı mesajları göndermeyi de ihmal etmedi. 2020 yılının Ocak ayında kurulan Hassan Diab hükümetine de destek veren el-Rai, bu süreçte Cumhurbaşkanı Mişel Avn, eski başkanlar Saad Hariri, Tammam Selam ve Cibran Basil gibi Lübnanlı politikacıların yanı sıra, Mısır Konsolosu Yasser el-Ulvi ile ABD'nin Lübnan Büyükelçisi Dorothy Shea gibi dış temsilciliklerle yaptığı görüşmelerle öne çıkarak protestoların yarattığı kaosta söylemden öteye gittiğini gösterdi.

Patrik el-Rai'nin Temmuz 2020'de “tarafsızlık” önerisi doğrultusunda bir bildirge yayımlayarak Lübnan'ı

Doğu-Batı ekseninden uzak tutma yönündeki önerileri ise Kilise'nin siyasi pozisyonu açısından dikkati çeken bir hamle oldu. Zira el-Rai, Baabda Sarayı'nda Mişel Avn'ı ziyaret ettiği esnasında Lübnan'ın tarafsız kalması çağrısında bulunurken esasında Hizbullah-Avn ittifakına olan tepkisini de açıkça ortaya koymuş oluyordu. Buna karşılık Avn'ın Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın tarafsızlık çağrısına olan itirazını ifade etmesi ise iki Maruni lider arasındaki gerginliği de açığa çıkardı. 4 Ağustos Beyrut patlamasından sonra *"şehitlerin kanından yeni bir vatan doğacak"* sözleriyle çarpıcı bir çıkış yapması ve siyasilerin çıkarı için yapılan tüm planlara karşı savaş açtıklarını belirterek agresif bir üslup sergilemesi de yine el-Rai'nin Kilise'nin etkinliğini artırmaya yönelik hamlesi olarak değerlendirildi.

“

Öncelikle Lübnan'da Dürziler siyasi olarak üç partiyle temsil edilirken ruhani liderlik siyasi rekabetten doğan krizler nedeniyle ikiye bölünmüş durumda.

”

Maruni Kilisesi'nin ve Patrik el-Rai'nin siyasi içerikli açıklamaları ve aktiviteleri art arda gelirken, Dürzi topluluğun dinî lider(ler)inin protestolar süresince çok daha fazla çekimser kaldıkları görülmektedir. Bu durumun zemininde iki temel neden yatmaktadır. Öncelikle Lübnan'da Dürziler siyasi olarak üç partiyle temsil edilirken ruhani liderlik siyasi rekabetten doğan krizler nedeniyle ikiye bölünmüş durumda. Dürzi İlerlemeci

Sosyalist Parti lideri Velid Canbolat'ın desteklediği ve Lübnan Parlamentosunun da Dürziler için tek dinî lider olarak meşru gördüğü isim Naim Hassanken, Demokrat Parti lideri Talal Arslan ve Tevhid Partisi Lideri Viam Vahab için kabul edilen ruhani lider Şeyh Nasrüd-din Garib'tir. Dolayısıyla Dürzi cemaati içerisinde modern Lübnan'ın kuruluşundan çok daha önceye dayanan dinî lider krizi siyasi aktivizmin çok daha alt perdeden seyretmesine sebep oluyor. Diğer taraftan Dürzi dinî liderlerin el-Rai kadar agresif bir tutum sergilemedikleri de söylenebilir. Örneğin, Naim Hassan'ın gösterilerin ilk günlerinde Maruni Patrik ile paralel görüş serdederek toplumsal çağrıya kulak verilmesi gerekliliğine dair yaptığı vurgular ön plana çıktı ancak dinî lider ilerleyen zamanlarda el-Rai kadar çok fazla politik açıklamalara yer vermeyi tercih etmedi. Naim Hassan'ın en son beyanati ise Hariri'nin istifasından kısa süre önce hükümetin kurulması yönündeki şeklinde oldu ancak bu beyanat da Lübnan'da ciddi bir yankıya sebep olmadı.

Bu noktada Dürzi ve Maruni dinî liderlerin siyasi pozisyonlarının tarihî arka planına göz atmakta fayda var. Maruni Kilisesi'nin özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren siyasi hegemonyasını artırıp kendi mezhebi üzerinde kontrolü sağlayan tek güç olması patriğin sık sık siyasi söylemleriyle gündeme gelmesinin de nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Kilise'nin el-Rai yoluyla özellikle Beyrut patlamasıyla birlikte yeniden yükselen Fransa perdesinin arkasından geleneksel rolünü hızlıca geri kazanmaya çalıştığı görülmektedir. Dürzi dinî liderliğinin siyaseten Maruni Kilisesi'nden görece daha pasif olması da yine tarihsel bağlarla alakalı bir durumdur. Lübnan topraklarını uzun süre idareleri altında bulunduran Dürziler "zaimlik" geleneğine çok daha fazla tutundukları için dinî statüyü her zaman siyasetin altında tutular. Dolayısıyla Dürziler için dinî liderlerden öte siyasi liderleri her zaman daha baskın olduğu için dinî liderlik siyaset üstü mahiyet kazanmadı. Bu nedenle de protestolarla birlikte Covid-19 ve

siyasi istikrarsızlık girdabında sürüklenen Lübnan'da Dürziler dini liderlerinden daha çok parti liderlerinin etkisinde kalmışlardır.

“

Protestoların ilk günlerinde Hizbullah müttefiki olması, yolsuzluklarda baş rol oynaması ve siyasi tikanıklığa sebep olması nedeniyle Maruniler tarafında da Mişel Avn'a büyük bir öfke patlaması açığa çıktı ancak protestoların siyasi tona bürünmeye başlamasıyla "Avnizm" destekçileri liderleri adına karşı gösteriler düzenlediler.

”

PROTESTOLAR VE TOPLUMSAL BAKIŞ

Maruni ve Dürzi dinî liderlerin protestolar boyunca farklı boyutlarda seyreden aktivizmlerinin toplumsal karşılığını her iki topluluğun yönelimlerinde görmek mümkündür. Bu bağlamda Maruniler siyasi görüş

ve eylem açısından daha parçalı bir yapı sergileseler de Kilise'nin çatısı altında büyük oranda birleşmişlerdir. Bunun çarpıcı örneği ise yine protestolar esnasında ortaya çıkmıştır. Protestoların ilk günlerinde Hizbullah müttefiki olması, yolsuzluklarda baş rol oynaması ve siyasi tikanıklığa sebep olması nedeniyle Maruniler tarafında da Mişel Avn'a büyük bir öfke patlaması açığa çıktı ancak protestoların siyasi tona bürünmeye başlamasıyla "Avnizm" destekçileri liderleri adına karşı gösteriler düzenlediler. Kısa süre sonra da protestolar esnasında Avn destekçileri ile bir diğer Maruni lider olan Nedim Cemayel'in partisi Ketaeb'in destekçileri arasında çatışma haberleri gelmeye başladı. Ancak her ne kadar Marunileri ayıran görüşler siyasi parti liderlerine olan bağlılık noktasında açığa çıksa da topluluğun birleştirici mekanizması kilise oldu. Bu bağlamda Patrik el-Rai'nin Şubat 2021'de siyasi platformda tepki toplayan uluslararası bir toplantı yapılmasına yönelik çağrısı karşısında binlerce Maruni patriğe destek için büyük kalabalıklar hâlinde sokağa döküldü. Beyrut patlamasının hemen sonrasında Kilise'nin yalnızca Hristiyan mağdurlara yardım ettiğine dair çıkan haberlere karşı Lübnan yıkılsa bile Kilise'nin var olacağına dair tepkiler de Kilise'nin Maruniler özelindeki etkisini doğrulayan gelişme olmuştur.

Dürzi toplumu açısından ise protestoların başlarındaki yüksek heyecan yerini kısa sürede sükûnete bıraktı. Her ne kadar

Lübnan'ın protestolarla dolu geçmişinde aktif rol oynasalar ve hatta Temmuz 2019'da Cibran Basil'e karşı şiddet içeren eylemlerde bulunsalar da Ekim protestolarının sakin kalan gruplarından oldular. 13 Kasım'da eylemler sırasında güvenlik güçlerinin açtığı ateş sonucu Dürzi İlerici Sosyalist parti mensuplarından Alaa Ebu Fahr'ın ölümü ilerleyen günlerde bu toplumun sesinin daha gür çıkmasına yol açtı ancak Dürziler ne Arslan-Canbolat rekabetini sokağa taşıdılar ne de kendileri açısından taşkınlık oluşturacak herhangi bir eyleme izin verdiler. Bu sükûnetin sağlanmasında Velid Canbolat'ın siyasi manevralarının da etkisini görmek mümkündür. 18 Ekim'de Canbolat Cumhurbaşkanı Avn'ı ülkedeki kaosu en önemli sorumlusu olarak görürken sokağı kışkırtmayı tercih etmedi. Bu noktada Canbolat'ın çekimser ve biraz da çelişkili tavrının kendi topluluğu üzerinde hızla etkili olduğu söylenebilir. Bu noktada ekim ayında hükûmetin istifa etmesi gerekliliğini savunan, ancak Hariri'nin olmadığı bir hükûmette yer almayacağını ifade eden Canbolat'ın, sokağın taleplerine destek konusunda istikrarlı durmaması destekçilerinin de pasif kalmasına etki etmiştir. Sonuç olarak, Ekim protestoları Lübnan'da mezhep temelli yaşam biçimi üzerine inşa edilmiş siyasetin son iki yüz yıldaki dönüşümünü açığa çıkarırken protestoların Maruniler ve Dürziler üzerindeki tezahürleri de farklı biçimlerde olmuştur. ■

BEYRUT'TAN DUBAİ'YE: KÖRFEZ'İN DEĞİŞEN LÜBNAN İMAJI

GÖKHAN ERELİ

Körfez Çalışmaları Koordinatörü **ORSAM**

“

Dubai Emiri'nin, günümüzde Ortadoğu'nun finansal ve ticari anlamda önemli merkezlerinden olan Dubai'nin, ileriki yıllarda 1960'ların Beyrut'u gibi olmasını hayal etmesi; Dubai'nin günümüzde ticari ve finansal bir merkez olarak gerçekleştirdiklerinden çok Beyrut'un o dönemki merkezî rolüne ilişkin de fikir vermektedir.

”

ayati ekonomik krizin yanında siyasi istikrarsızlıklar ve mezhebî sorunlar ile de gündemde olan Lübnan'ın son dönemde Körfez ülkeleriyle de ilişkileri gergin seyretmektedir.

Bu nedenle Lübnan ile Körfez ülkeleri arasında dönüşen ilişkileri değerlendirmek günümüzde oldukça karmaşık sorunlarla yüzleşen Lübnan'ın dış-iç politikasını anlamlandırma açısından da değerlidir.

BEYRUT'TAN DUBAİ'YE

Beyrut'a 1960'lı yıllarda kardeşleriyle birlikte bir ziyaret düzenleyen şimdiki Dubai Emiri ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Başbakanı

Muhammed bin Raşid el-Maktum, anılarını kaleme aldığı kitabında dönemin Beyrut'u ile ilgili şu ifadeleri kullanıyor: "1960'ların başında [...Beyrut'un...] sokakları temiz, mahalleleri güzel, pazarları modern. Benim için bir ilham kaynağıydı. Dubai'nin bir gün Beyrut gibi olmasını hayal ediyordum. Ne yazık ki, Lübnan [...siyasi anlamda...] parçalanmış ve mezhepsel sınırlar üzerinden bölünmüş durumda, Beyrut artık benim tanı-

dığım Beyrut değil ve Lübnan da artık eskisi gibi değil."

Dubai Emiri'nin, günümüzde Ortadoğu'nun finansal ve ticari anlamda önemli merkezlerinden olan Dubai'nin, ileriki yıllarda 1960'ların Beyrut'u gibi olmasını hayal etmesi; Dubai'nin günümüzde ticari ve finansal bir merkez olarak gerçekleştirdiklerinden çok Beyrut'un o dönemki merkezi rolüne ilişkin de fikir vermektedir. Bu durum Beyrut'un sadece Dubai için değil, 1960'lı yıllardan itibaren modernleşme, şehirleşme ve uluslaşma süreçlerine giren diğer Körfez ül-

keleri açısından da bir model olarak değerlendirildiğine işaret etmektedir. Fakat 1975-1990 yılında yaşanan iç savaş ve ülkenin uzun süreli mezhep çatışmaları, ekonomik krizler ve siyasal istikrarsızlıklarla anılması da Lübnan'ın 1960'lı yıllarda özenilen görüntüsüne gölge düşürmektedir. Nitekim geçen yıl gerçekleşen Beyrut Limanı patlamasıyla birlikte, Lübnan yeniden ekonomik kriz ve siyasal istikrarsızlıkların beşiğinde bir görüntü çizmektedir.

KÖRFEZ-LÜBNAN İLİŞKİLERİ

Lübnan'ın içerisinde bulunduğu ekonomik kriz ve siyasal istikrarsızlıkların gerek iç gerek dış dinamikleri bulunmakta ve bu anlamda en önemli dış dinamiklerden birisinin de Suriye, İran, İsrail'in yanı sıra, Körfez ülkeleri olduğu belirtilebilir. Kimi uzmanlara göre, ülkede Hizbullah'ın etkin siyasal ve askerî konumu hasebiyle Lübnan, İran'ın mezhebî ve ideolojik saiklerle oluşturulan ortaklıklarını simgeleyen "direniş eksenini" ve "Şii Hilali" tanımlamalarına girmektedir.

Fakat jeopolitik ve mezhebî tanımlamalar ile hayat verilen anlamların ortaya koyduğu gerçekliklere farklı bakış açıları olduğunu hesaba katarak, Lübnan'ın sadece bu ekseninde incelenmesinin doğru olmadığı söylenebilir. Nitekim yine bu anlamda farklı bir bakış açısı olarak, son dönemlerde Lübnan'ın Suudi Arabistan ve BAE'nin başını çektiği Körfez ülkeleri ile ilişkileri de gerek ülkenin dış politikasında gerekse de Ortadoğu siyasetinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Gerek Lübnan'ın Körfez ülkelerine yönelik siyaseti ve gerekse Körfez ülkelerinin Lübnan'a yönelik siyaseti son yıllarda sadece ideolojik ve mezhebî anlamda İran ve Hizbullah'ın etkilerinin kırılmasından daha geniş bir çerçeveyi haizdir.

Son on yıllarda, İran, İsrail ve Suriye'nin yanında Suudi Arabistan ve BAE'de Lübnan'daki iç siyasal dengeler, dış siyasal amaçlar ve araçlarla ilgilenmektedir. Suriye'de yaşanan iç savaşa karşı bir Lübnan'ın tek tip bir dış politika üretmekten ziyade mezhebî saikler çerçevesinde şekillenmiş Sünni,

Şii, Marunî ve Dürzi gibi farklı mezhebî çıkarları takip eden dış politikalar üretmek zorunda kaldığı literatürde daha önceden de ifade edilmiştir. Dolayısıyla Lübnan'ın Ortadoğu'daki temel siyasal gelişmelere yönelik bu bölünmüş ve parçalı tavrı, ülkedeki aktörlerin farklı ülkelerle iş birliği yapmasını ve dolayısıyla farklı ülke, kişi ve kurumların etkisi altına girmesini de kolaylaştırmıştır.

“

BAE Devlet Başkanı'nın Diplomatik Danışmanı Enver Gargaş, 2020 yılı Haziran ayında yaptığı bir açıklamada Lübnan'ın içerisinde bulunduğu ekonomik krizin sebebinin ülkenin Körfez ülkeleri ile ilişkisine gevşetmesine bağlamıştır. Körfez ülkeleri on yıllardır bölgesel tehditleri bertaraf edebilme amacıyla Lübnan ekonomisine dönem dönem katkılar sağlamıştır.

”

LÜBNAN EKONOMİK KRİZİNİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI

Nitekim bu anlamda Lübnan'ın siyasal anlamda mezhebî saikler çerçevesinde bölünmüş durumu içerisinde hayati boyutlara ulaşan ekonomik kriz, finansal olanakları ciddi derecede kuvvetli olan Körfez ülkeleri tarafından araçsallaştırılmaktadır. Konuyla ilgili olarak BAE Dışişlerinden Sorumlu Eski Devlet Bakanı ve şimdiki BAE Devlet Başkanı'nın Diplomatik Danışmanı Enver Gargaş, 2020

yılı Haziran ayında yaptığı bir açıklamada Lübnan'ın içerisinde bulunduğu ekonomik krizin sebebini ülkenin Körfez ülkeleri ile ilişkisini gevşetmesine bağlamıştır. Körfez ülkeleri on yıllardır bölgesel tehditleri bertaraf edebilme amacıyla Lübnan ekonomisine dönem dönem katkılar sağlamıştır. Körfez ülkelerinin söz konusu politikasının amacı, Hizbullah gibi İran destekli aktörlerin karşısında bölge ülkelerinin devlet kapasitelerini ve rejimlerinin ömrünü kuvvetlendirme olarak açıklanabilir. Bunun bir diğer örneği de yine İran etkisi altında olan Bahreyn'deki rejim otoritesini güçlendirmek gerekse de ülkedeki İran etkisini dindirmek için 2011 yılında Bahreyn'e yönelik gerçekleştirilen siyasal, finansal ve askerî yardımlar oluşturmaktadır. Yine bu minvalde 2018 yılında da Suudi Arabistan, BAE ve Kuveyt, Bahreyn'in finansal ve mali istikrarını ve bütçe dengesini sağlamak amacıyla yıllık bazda yapılacak ödemelerle gerçekleştirilmek üzere toplamda Bahreyn'e 10 milyar dolar depozito yardımı sağlamışlardır. Nitekim bunun yanında, Arap halk hareketlerinin monarşiler için bölgesel bir tehdide dönüştüğü 2010'lu yıllar ve sonrası dönemde de Ortadoğu'da Körfez ülkelerinin haricindeki diğer monarşiler olan Fas ve Ürdün'e, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) tarafından finansal yardımlar yapılmış ve hatta iki ülke, monarşilerin ortaklığını simgeleyen KİK'e katılmaya davet edilmiştir.

BAE yetkilisi Enver Gargaş geçtiğimiz yıl yaptığı açıklamanın devamında, Lübnan ekonomisinin iflasını ciddi derecede endişe verici olarak değerlendirmiş ve Lübnan'a

yapılabilecek bir finansal yardımın ihtimallerini de siyasi olarak gerekçelendirmişti. Gargaş, BAE'nin ancak bölgedeki diğer ülkelerle birlikte bir finansal yardımı gözden geçirebileceğini ima eden ifadeler kullanmıştı. Fakat Körfez-Lübnan ilişkilerinde önemli bir nokta da Gargaş'ın, son 10 yıl içerisinde Lübnan'ın gerek Arap ülkeleri ve gerekse de Körfez ülkeleriyle ilişkilerinin gergin seyrettiğini açıklamasıydı. Bununla birlikte, Lübnan'daki ekonomik ve siyasi krizin Hizbullah'ın siyasi söylemiyle ilgili olduğunu belirtmiş ve Hizbullah'ın devletin içerisinde bir ordusunun olduğunu belirtmişti. Dolayısıyla Körfez ülkelerinin Lübnan'ı özellikle Hizbullah'ın etki kapasitesini ve manevra alanını daraltma amacıyla uyardıkları da dikkate alındığında, Körfez'in ekonomik anlamda Lübnan'a fon sağlayamamasının gerekçesi de siyasallaştırılmaktadır.

Son dönemlerde gergin seyreden Körfez-Lübnan ilişkileriyle ilgili Mayıs 2021 tarihinde meydana gelen bir diğer gelişme de, Lübnan Dışişleri Bakanı'nın Şerbil Vehbe'nin Körfez ülkelerinin aşırıcılığı ve terörizmi desteklediğine yönelik kullandığı ifadelerle Körfez ülkelerinin tepkisiydi. Vehbe, el-Hurra kanalında Suudi bir konukla beraber katıldığı programda Körfez ülkelerinin Suriye'de, Irak'ta ve Lübnan'da IŞİD'in zemin kazanmasına sebep olduklarını ima eden ifadeler kullanmıştı. Dışişleri Bakanı'nın açıklamalarına binaen Suudi Arabistan ve BAE, ülkelerinde görev yapan Lübnan büyükelçilerini dışişleri bakanlıklarına çağırarak tepkilerini dile getirmişlerdi. Lübnan Dışişleri Bakanı Veh-

be'nin özellikle Suudi Arabistan'dan bahsederken "bedevi" ifadesini kullanması, Lübnan'ın üst düzey yetkililerinin araya girmesine rağmen Suudi Arabistan'ın tepkisini engelleyememişti. İlerleyen günlerde Körfez ülkelerinin Lübnan otoriteleri üzerinde kurduğu baskıyla birlikte Dışişleri Bakanı Vehbe istifa etmişti. Aslında Mayıs ve Haziran aylarında ve ilerleyen tarihlerde Körfez ülkeleriyle Lübnan arasında yaşanan sorunlar sadece siyasi ve ekonomik sorunlar olarak kalmadı. Uyuşturucuyla mücadele alanında da ilk elde Suudi Arabistan ve Lübnan arasında ve ardından BAE ile Lübnan arasında sorunlar yaşandı. Mayıs ayından itibaren Lübnan'dan Suudi Arabistan'ın limanlarına yapılan sebze meyve sevkiyatlarında uyuşturucu haplara rastlanmış ve Suudi Arabistan konu üzerine Lübnan yetkililerini uyuşturucuyla mücadele çerçevesinde ciddi önlemler almakla suçlamış ve konuyla ilgili garantiler verilene dek Lübnan'dan Suudi Arabistan'a sebze meyve sevkiyatına yasak getirmiştir.

Nitekim sonuç olarak, ekonomik kriz ve siyasi istikrarsızlıklarla birlikte mezhepsel kimliklerin ortaya koyduğu sorunlarla da içeride ve dışarıda mücadele eden Lübnan, Körfez ülkeleriyle ilişkilerinde de gergin dönemlerden geçmektedir. Lübnan'daki ekonomik krizin sona erdirilmesi ve siyasi anlamda istikrarlı dönemlere geçilmesi doğrudan ve dolaylı olarak da Körfez ülkeleriyle ilişkilerin düzeltilmesine de bağlı olacaktır. Fakat bu konuda, özellikle İran ve İsrail gibi bölge ülkelerinin de Körfez ülkeleriyle ilişkileri, Körfez'in Lübnan politikasına etki edebilir. ■

BAĞDAT BÜYÜKELÇİSİ'NİN TÜRKMEN BÖLGELERİNE ZİYARETİ KAPSAMINDA TÜRKİYENİN GİRİŞİMLERİ

BİLGAY DUMAN
ADİL ZİNEELABDİN

Irak Çalışmaları Koordinatörü
Araştırma Asistanı

ORSAM

“

Türkiye Büyükelçisi'nin Türkmen bölgelerine gerçekleştirdiği ziyaretin, 12 Haziran Nasıriye vilayeti, 28 Haziran Necef ve 28 Haziran Kerbela ziyaretleri ardından yapılması, Türkiye'nin Irak siyasetinde tüm kesimlere aynı mesafede yaklaştığı anlamına gelebilir. Nitekim Türkiye'nin Irak'a yönelik dış politikası, Irak'ın siyasi birliği ve toprak bütünlüğünün korunması temeli üzerinde geliştirilmiştir.

”

1 3 Temmuz 2021'de Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Ali Rıza Güney, bir ilke imza atarak Selahaddin vilayetine bağlı Amirli, ardından Tuzhurmatu ilçelerinin yanı sıra Kerkük'ü de ziyaret ederek Kerkük vilayetine bağlı Dakuk ilçesi, Tazehurmatu nahiyesi, Beşir köyü

ve Altınköprü nahiyesine gitmiştir. 25 Mayıs 2021'de Irak Dışişleri Bakanlığına güven mektubunu sunan Güney, “asla mezhepsel ve etnik ayrım gözetmeksizin tüm vilayetleri ziyaret edeceğim” ve “Irak ve Türkiye arasındaki ilişkiler stratejik boyuta sahiptir” açıklamalarında bulunarak Türkiye'nin Irak ve Türkmen siyasetini bir anlamda açıklamıştır. Türkiye Büyükelçisi'nin Türkmen bölgelerine gerçekleştirdiği ziyaretin, 12 Haziran Nasıriye vilayeti, 28 Haziran Necef ve 28 Haziran Kerbela ziyaretleri ardından yapılması, Türkiye'nin Irak siyasetinde tüm kesimlere aynı mesafede yaklaştığı anlamına gelebilir. Nitekim Türkiye'nin Irak'a yönelik dış politikası, Irak'ın siyasi birliği ve toprak bütünlüğünün korunması temeli üzerinde geliştirilmiştir.

GÜNEY'İN TÜRKMEN BÖLGELERİNDE İŞARET ETTİĞİ SORUNLAR VE KERKÜK ZİYARETİ

Güney'in Türkmen bölgelerine ziyaretinin Amirli'den başlaması, birçok açıdan önemli olmuştur. Selahaddin vilayetine bağlı Türkmen ilçesi Amirli, 2014 yılında, Irak'ta hızlı bir biçimde geniş alanları kontrol eden terör örgütü

İŞİD'e karşı güçlü direniş göstermiştir. 86 gün boyunca terör örgütünün ablukasına boyun eğmeyen Amirli gösterdiği direnişin ar-

dından Irak güvenlik güçleri savunma pozisyonundan saldırı pozisyonuna geçerek, IŞİD'in ele geçirdiği toprakları geri kazanmaya başlamıştır. Yine aynı şekilde Tuzhurmatu, Dakuk ve Tazehurmatu'daki Türkmen güçleriyle birlikte 2017 yılında Amirlilerin Irak merkezî hükûmetinin IKBY'nin fiili olarak kontrol ettiği anayasal sınırların dışındaki bölgelerin kontrolünün sağlanmasına yönelik gerçekleştirdiği operasyonda önemli roller üstlenmesi bölgenin Irak birliği açısından önemini göster-

miştir. Diğer yandan, Amirli ilçesi Bağdat'ın petrol zengini Kerkük ve diğer Türkmen bölgelerine açılan kapı niteliğindedir. Dolayısıyla Amirli'nin sahip olduğu coğrafi konumdan dolayı Bağdat'ı Kerkük'e bağlayan köprü olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Amirli Kerkük ve çevresindeki birbirine iltisaklı olan Türkmen bölgelerinin Bağdat'a en yakın konumda olanıdır. Amirli'nin Irak'taki önemi ve rolüne rağmen Güney, "Amirli'deyiz. Okulu yok, hastanesi yok, elektriği yok... Biz Türkmenleri Irak'ın bir parçası

gördük. Irak devleti de Türkmenleri Irak'ın bir parçası görüyor mu?" açıklamasıyla kentte Irak devletinin herhangi bir yatırım yapmadığını ortaya koymuştur. Aynı durum Amirli'nin çevresindeki Bayat köyleri için geçerlidir. Nitekim birçok köy IŞİD'e karşı yapılan operasyonlar sonucu yıkıma uğramış ancak yeniden yapılandırma çalışmaları konusunda herhangi bir adım atılmamıştır.

Tuzhurmatu ilçesi ise yine Irak hükûmeti tarafından ihmal edilmiş önemli Türkmen ilçelerinden biri

olarak El-Kaide, IŞİD ve PKK gibi terör örgütlerinin yanı sıra diğer silahlı grupların saldırılarına maruz kalmıştır. Hâlihazırda uyuşturucu gibi illegal meselelerle karşı karşıya kalan Tuzhurmatu ilçesi, yine Irak hükûmetleri ve Selahaddin vilayeti yerel yönetimi tarafından ihmal edilmiştir. Aynı şekilde IŞİD tarafından yıkıma uğrayan Beşir köyü ve IŞİD'in kimyasal silahlarına maruz kalan Tuzhurmatu nahiyesindeki zarar gören Türkmenler de hükûmet tarafından gösterilen ilgisizlikle karşı karşıyadır. Bu noktada Güney'in Türkmen bölgelerine gerçekleştirdiği ziyaret, Bağdat'taki yetkililerin dikkatlerini bu bölgelere çekmek açısından anlamlı bir adım olmuştur.

Güney'in Kerkük Katliamı'nın 62. yıl dönümü dolayısıyla düzenlenen törene katılmasının, erken seçim arifesinde birtakım ayrışma problemleri yaşayan Türkmenlerin bir araya gelmesi ve Türkmenlerin Irak siyasetine daha etkin bir şekilde katılabilmeleri için önemli olduğu belirtilebilir.

14 Temmuz 2021'de ise Güney, Kerkük'te 14 Temmuz Kerkük Katliamı'nın yıl dönümü dolayısıyla Irak Türkmen Cephesi (ITC) tarafından Altunköprü'de düzenlenen törene katılım sağlamıştır. Irak'ta 1959'da cumhuriyetin ilanının ilk yıl dönümünde, Iraklı Türkmenler için en büyük tarihsel travma olarak ifade edilebilecek Kerkük Katliamı, Türkmenlerin geleceğini derinden etkilemiştir. Bu nedenle

14-16 Temmuz tarihleri arası Irak Türkmen Şehitleri Haftası olarak anılmaktadır. Güney'in Kerkük Katliamı'nın 62. yıl dönümü dolayısıyla düzenlenen törene katılmasının, erken seçim arifesinde birtakım ayrışma problemleri yaşayan Türkmenlerin bir araya gelmesi ve Türkmenlerin Irak siyasetine daha etkin bir şekilde katılabilmeleri için önemli olduğu belirtilebilir.

Büyükelçi Güney'in son durağı Kerkük'ün merkezi olmuştur. Büyükelçi Güney'in göreve gelişinin daha ilk ayında Türkmenlerin kalbi olarak nitelendirilen Kerkük'e yönelik yaptığı bu ziyaret hem Türkiye'nin hem de Güney'in Türkmenlere verdiği önemi gösterir nitelikte olmuştur. Kerkük'te bir gün geçiren Büyükelçi Güney, önce Kerkük Vali Vekili Rakan Said el-Cuburi ile görüşmüştür. Büyükelçi Güney, Kerkük şehrindeki ilk ziyareti kapsamında valiye yaptığı ziyarette Kerkük'ün "barış içinde bir arada yaşama kültürünün" sembolü ve Kerkük'ün istikrarının Irak, Türkiye ve tüm bölge için önemli olduğunu ifade ederek Türkiye'nin Irak'a yönelik kapsayıcılık siyasetini bir kez daha vurgula-

mıştır. Büyükelçi Güney'in ifadelerinden anlaşıldığı üzere Türkiye'nin etnik ve dinî homojenlikten uzak siyasi iktidarla uyum içerisinde Türkmenlerin diğer etnik gruplar gibi temel haklarını elde etmesini desteklediği söylenebilir.

Büyükelçi Güney'in Kerkük ziyaretinde öne çıkan bir diğer önemli durak da Kerkük Havaalanı olmuştur. Irak'la yeni sınır kapısının açılması gerekliliğine birden fazla kez vurgu yapan Büyükelçi Güney, Kerkük Havaalanı'nın açılması isteğini yineleyerek Kerkük ile Türkiye şehirleri arasında uçuşların yapılabileceğini belirtmiştir. Kerkük Havaalanı teknik, siyasi ve güvenlik nedenleriyle açılışı uzun zaman boyunca ertelenmiştir. Baas rejiminin iktidara gelmesinden bu yana askerî üs olarak kullanılan Kerkük Havaalanı 30 Eylül 2018 tarihinde eski Irak Ulaştırma Bakanı Kazım Fincan el-Hamami, Kerkük Vali Vekili Rakan Said el-Cuburi ve birkaç milletvekilini taşıyan Irak Havayolları'na ait uçağın iniş yapmasıyla havaalanının sivil havacılığa çevrileceği ifade edilmiştir. Resmî bir şekilde açılmasına rağmen havaalanı hâlen tarifeli

uçuşlara başlamamıştır. Kerkük Havaalanı'nın aktif hâle getirilmesi, sadece Kerkük için değil, Kerkük ve çevresinin kalkınması için de büyük katkı sağlayacak niteliktedir. Kerkük Havaalanı'nın açılması, Türkiye başta olmak üzere Irak'a komşu ülkelerle Kerkük vilayeti arasındaki ticaret, turizm ve kültürel bağları güçlendirerek vilayetin sosyal, siyasal, ekonomik ve hatta güvenlik noktasında istikrarına olumlu etki edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

TÜRKMEN BÖLGELERİNİN ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN ADIMLARI

Türkmenlerin Irak'ta buldukları bölgeler gerek iç gerekse başka ülkelerle sınırdaki geçiş bölgeleridir. Aynı zamanda Türkmenlerin yaşadığı coğrafya, etnik ve mezhepsel geçiş hatları olarak da adlandırılabilir. Bu nedenle Irak'ın iç ve dış politikasında Türkmen bölgeleri, farklı güçler tarafından kontrol edilmek istenen bölgeler hâline gelmiştir. Türkmen bölgeleri, sahip oldukları stratejik konum ve doğal zenginliklerinden kaynaklanan öneminden dolayı çeşitli dönemlerde silahlı çatışma alanına dönüşmüştür. Ayrıca Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) anayasal sınırlarının dışında söz konusu bölgelerde fiili kontrol sağlama çabası nedeniyle, büyük bölümü Türkmenlerin yaşadığı coğrafya, 2004 Irak Geçici Yönetim Yasası ve 2005 Irak Anayasası'nda tartışmalı bölgeler olarak düzenlenmiştir.

Tuzhurmatu ve Amirli ilçeleri, Irak'ın kuzey ile orta ve güney vilayetlerini birbirine bağlarken Tür-

kiye, İran ve Suriye ticaret yolları üzerindeki en önemli geçiş noktaları olarak ifade edilebilir. Bu yüzden Tuzhurmatu'yu kontrol eden güçler, Kerkük-Bağdat yolu üzerinde güvenlik kontrol noktaları kurarak gelir kaynağı elde etmişlerdir. 2003 öncesinde Irak hükümetleri, önemli fabrikaları (örneğin petrokimya) ve sulama projelerini Türkmen bölgelerinden uzaklarda yaparak Türkmen bölgelerinin ekonomik önemini azaltmaya çalışmıştır. Bu nedenle Türkmen bölgelerini ekonomik açıdan canlandıracak projelerin yapılması Türkmenler için hayati önem taşımaktadır. Bu konuda Türkiye'nin Irak'a 5 milyar dolar olarak sunduğu kredisinde Türkmen bölgelerine sürdürülebilir projelerin yapılması önemlidir.

Diğer yandan Musul'a bağlı Telafer ilçesi, Türkiye ve Suriye sınırında bulunan önemli ilçelerden biridir. Telafer, Türkiye ve Irak arasında açılması konuşulan Ovaköy Sınır Kapısı'nın faaliyete geçmesiyle Türkiye-İrak ticari ilişkilerinin merkezi hâline gelmesi muhtemeldir. Bu kapının açılması durumunda ticari geçiş güzergâhının Telafer gibi Türkmen bölgelerini de kapsayacak olması, Türkmen bölgelerinin kalkınmasına katkı sağlayacak niteliktedir. 5 Mayıs 2021'de Güney yaptığı açıklamada, "20 milyar dolarlık ticaretimizi tek sınır kapısından yürütüyoruz. Ovaköy kapısına ihtiyacımız var" ifadesini kullanmıştır. Neredeyse yüzde 90 oranında petrol gelirine dayanan Irak ekonomisinin çeşitlendirilmesi kapsamında Irak hükümetinin Türkiye ile yeni sınır kapısını açması sadece Türkmen bölgeleri açısından değil, ülkenin

kalkınması açısından da son derece faydalı olacaktır.

Bu bağlamda, Türkmen bölgelerinin geçiş bölgeleri olması dolayısıyla güvenliğinin de etkin bir biçimde sağlanması önemlidir. Terör örgütü IŞİD, sadece 2021 yılının Temmuz ayında Kerkük'ün güneyinde 6 saldırı gerçekleştirmiştir. Bu durum petrol zengini Türkmen bölgelerine yatırımın yapılmasını engellemekle birlikte farklı güçlerin Türkmen bölgelerine müdahale etmesini ve bu bölgelerde kaçakçılık ve uyuşturucu ticaretini teşvik etmektedir. Sonuç itibarıyla Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Ali Rıza Güney'in Türkmen bölgelerine yaptığı ziyaret, bu bölgelerin Irak'taki siyasi, ekonomik ve stratejik önemlerini bir kez daha ortaya koyduğunu ve Türkiye'nin hem söz konusu bölgeler hem de Türkmenlere gösterdiği hassasiyet açısından bir mesaj olmuştur. Irak'taki müteakip hükümetler tarafından sistematik bir şekilde dışlanan Türkmen bölgelerinde yatırım ve kalkınmanın sağlanması için Türkiye ve Irak arasında birçok fırsat bulunmaktadır. Türkiye'nin Irak'ın kalkınması için sunduğu bağış ve krediler aracılığıyla Türkmen bölgelerine de yatırımın yoğunlaştırılması iki ülke arasındaki sürdürülebilir güçlü ilişkilere katkı sağlayabilir. Türkmenler iki ülke ilişkileri açısından bir köprü niteliğindedir. Söz konusu köprünün doğru bir biçimde konumlandırılması ve kullanılması, iki ülke ilişkilerine olumlu ivme sağlayacağı gibi Türkmenlerin de Irak'ta eşit vatandaşlık haklarına sahip ve hak ettikleri refaha kavuşmuş bir toplum hâline gelmelerine imkân verecektir. ■

11 EYLÜL'ÜN 20. YILI: ABD'NİN "TERÖRİZMLE SAVAŞ STRATEJİSİNİN IRAK'A MİRASI

MEHMET ALACA

Kurum Dışı Araştırmacı ORSAM

“

Dünyada güvenlik politikaları ve diplomasi alanında pek çok değişikliğin yanı sıra İslamofobi ve terörizmin yükselişini de güçlendiren terörizmle savaş stratejisi Irak'a ağır bir insani, siyasi, güvenlik ve ekonomik yıkım miras bırakmıştır.

”

ABD'nin, Dünya Ticaret Merkezi ve Savunma Bakanlığı'nı 11 Eylül 2001'de hedef alan El-Kaide'nin terör saldırılarının yirminci yılında, Afganistan'dan kaçır gibi çekildiği görüntüler akıllara kazınırken, Irak'tan da yıl sonuna kadar muharip güçlerini çekme kararı Amerikan gücünün sınırlarına ve bölgeye bıraktığı ağır mirasa ilişkin tartışmaları beraberinde getirmektedir.

ABD'nin terörle mücadele konseptinde paradigma değişimine neden olan saldırıların ardından, küresel terörizme karşı savaşı ilan eden Başkan George W. Bush, terör örgütlerini ve destekçilerini kolektif bir güç olarak tanımlayarak bu tehdidin başka bir kolektif güç tarafından ortadan kaldırılabileceğini savunmuştur. Böylece terörizmle savaş (war on terror) olarak tanımlanan yeni strateji çerçevesinde “şer eksenli” olarak ad-

landırılan Irak, İran ve Kuzey Kore'ye karşı saldırgan bir dış politika uygulanmıştır. Nitekim 2001'de teröre destek verdiği gerekçesiyle Afganistan'a saldıran ABD, Saddam Hüseyin rejiminin kitle imha silahları geliştirdiği gerekçesiyle de Mart 2003'te Irak'a Özgürlük Operasyonu adı altında Birleşik Krallık'ın da içinde yer aldığı birtakım devlet grubuyla işgal harekâtına başlamıştır. Harekât, Birleşmiş Milletler (BM) silah denetçisi Hans Blix'in 7 Mart 2003'te BM Güvenlik Konseyine yaptığı sunumda, "Irak'ta istediğimiz her denetimi hemen yapabiliriz. Denetleme görevini tamamlamamız için orada yıllara veya haftalara değil sadece birkaç aya ihtiyacımız var" açıklamasına rağmen başlamıştır. Irak hükümetinin ne El-Kaide ile temas hâlinde olduğu ve Filistinli intihar bombacılarına yardım ettiği ne de kitle imha silahlarının varlığı kanıtlanamazken, ABD'nin bu iddialarının sadece bahane olduğu görülmüştür. Dünyada güvenlik politikaları ve diplomasi alanında pek çok değişikliğin yanı sıra İslamofobi ve terörizmin yükselişini de güçlendiren terörizmle savaş stratejisi Irak'a ağır bir insani, siyasi, güvenlik ve ekonomik yıkım miras bırakmıştır.

İNSANİ DRAM VE KOTA SİSTEMİ

İşgalin en ağır mirası şüphesiz yüz binlerce sivilin hayatını kaybetmesi olmuştur. Iraq Body Count'a göre, 2003'ten bu yana ABD'nin Irak'ı işgalinden kaynaklanan şiddet olaylarında kayıp sayısı 288 bini aşmıştır. Ancak ölü sayısının gerçekte yarım milyonu aştığı pek çok kaynakta yer almaktadır. Öte

yandan, Irak'ın işgalinin başlangıcından itibaren ABD ve İngiltere başta olmak üzere işgal kuvvetlerinden yaklaşık 5 bin asker hayatını kaybetmiştir. Savaşın yol açtığı kalıcı yaralar ve fiziksel hasar gibi görünür etkilerin ötesinde toplumun yüzleştiği travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon gibi görünmeyen sonuçların daha ağır olduğu tahmin edilebilir. İşgalin ardından yaşanan mezhep çatışması, El-Kaide ve IŞİD'in yükselişiyle de söz konusu ölümler ve travmalar canlılığını korumuştur. Örneğin, işgalle birlikte bugün hâlen her ay onlarca sivilin öldüğü intihar eylemleri bir fenomene dönüşmüştür. Sadece 2003-2010 yılları arasında yaklaşık 1800 intihar bombacısının saldırı girişiminde bulunduğu veya saldırısını tamamladığı raporlara yansımıştır.

“ 2005'te yapılan anayasa uyarınca ülke federal yapıda kurgulanarak de facto özerkliği bulunan Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) de jure (hukuki) bir statü elde ederken, merkezî hükûmette sistem fiilî olarak etnik ve mezhebî kota bağlamında şekillenmiştir. Bu çerçevede cumhurbaşkanlığı Kürtlere, başbakanlık Şiilere ve meclis başkanlığı ise Sünnilere verilmiştir.

” ABD, işgal sona erdiğinde Irak ordusunu dağıtmış ve geçici bir hükûmet kurulması konusunda çalışmalarına başlamıştır. 2005'te ya-

pılan anayasa uyarınca ülke federal yapıda kurgulanarak de facto özerkliği bulunan Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) de jure (hukuki) bir statü elde ederken, merkezî hükümette sistem fiilî olarak etnik ve mezhebî kota bağlamında şekillenmiştir. Bu çerçevede cumhurbaşkanlığı Kürtlere, başbakanlık Şii'lere ve meclis başkanlığı ise Sünnilere verilmiştir. Ancak 2005'ten bu yana düzenli seçimler yapılsa da fiilî kota sisteminin varlığı nedeniyle bürokrasideki her alanın bu çerçevede paylaşılması sistemi tıkarken siyasi yolsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Öyle ki, 2019'un sonunda başbakan-

lıktan istifa eden Adil Abdülmehdi'den sonra aylarca başbakan adayı üzerinde siyasi paylaşımlar nedeniyle uzlaşılammış ancak üçüncü adayda mutabık kalınabilmiştir. Ayrıca, kota sistemi çerçevesinde mezhep ve etnik vurgunun önüne çıkması Iraklılık kimliğinin oluşmasını engellediği gibi kırılğan toplumsal fay hatlarını dinamik tutmaktadır.

MEZHEPSEL GERİLİM VE YÜKSELEN TERÖRİZM

ABD'nin Sünni bölgelerdeki beklentileri okuyamaması, yönetsel sisteminin merkezinde Şii'lerin ol-

ması ve 2006-2014 arasında Başbakan Nuri el-Maliki'nin mezhepçi politikaları Sünni toplumu ayrıştırdığı gibi Sünni radikalizmi de beslemiştir. Sünni yoğunluklu Felluce gibi bölgelerdeki operasyonlarında ciddi hatalar yapan ve isyanların yine Sünni yoğunluklu Musul'a yayılmasına neden olan ABD'nin öngörüsüz politikaları, Sünni öfkeyi radikalize etmiştir. Bu öfkeyi Guantanamo ve Ebu Gureyb'te mahkûmların her türlü insanlık dışı işkenceye maruz kalması da pekiştirmiştir. Nitekim Saddam rejimi işgalle etkisizleştirilse de Irak, İslamcı paramilitar gruplar için kullanışlı bir savaş eğitimi bölgesine dönüşmüş ve Irak Ordusundan binlerce askerin görevden alınması işgal sonrası isyan hareketlerinin hızla artmasına yol açan ABD mirası olmuştur.

“

Irak işgalinin ağır mirasıyla Arap Baharı'nın benzeri görülmemiş sonuçları bölgede terörizmi güçlendirmiş ve El-Kaide ideolojisi IŞİD'e dönüşmüştür. Nitekim Haziran 2014'te Musul'u ele geçiren IŞİD sonrasında ülkenin neredeyse üçte birini kontrol altına almıştır.

”

Öte yandan, Maliki'nin mezhepçi tonunun belirginleşmesi, Sünnilerin siyasi temsilini kısıtlaması, Sünnilerin yaşadığı bölgelerdeki yatırımları azaltması ve artan işsizlik ve yoksulluk problemlerine duyarsızlığı ve terör gruplarına karşı güvenlik önlemleri almaması Sünnilerin devlete karşı öfkelerini pe-

kiştirmiştir. Irak işgalinin ağır mirasıyla Arap Baharı'nın benzeri görülmemiş sonuçları bölgede terörizmi güçlendirmiş ve El-Kaide ideolojisi IŞİD'e dönüşmüştür. Nitekim Haziran 2014'te Musul'u ele geçiren IŞİD sonrasında ülkenin neredeyse üçte birini kontrol altına almıştır. 2011'de ülkedeki askerlerini çeken ABD'nin desteği olmadan IŞİD'den kurtulmanın mümkün olmadığını anlaşılması üzerine ABD güçlerinin ülkeye geri dönmesi, mezhepçi siyasetin ve ABD'nin başarısız bir düzen inşa ettiğini göstermiştir.

İRAN ETKİSİ VE ÇÖKMÜŞ EKONOMİ

ABD'nin işgali ve terörizmle savaşı binlerce ölüm, çökmüş siyasal ve

ekonomik sistemin yanı sıra İran'ın etkisinin her geçen gün genişlediği bir ülke bırakmıştır. İran Devrimi'nden sonra rejim ihracı çerçevesinde Irak'ta etkisini adım adım hissettiren Tahran, 2003 işgaliyle birlikte ABD karşıtı Şii milisleri desteklemenin yanı sıra Şii hükümetlerle de temasını pekiştirmiştir. Bu süreçte Maliki yönetimiyle geliştirdiği güçlü ilişkinin yanında desteklediği Şii milis gruplarının da etki alanı artmıştır. Özellikle IŞİD'in ortaya çıkışıyla birlikte kurulan milis grupların çatı oluşumu olarak ortaya çıkan ve daha sonrasında Irak güvenlik mekanizmasının yasal bir parçası hâline getirilen Haşdi Şaabi üzerinde etkinlik yakalaması İran'ın Irak'taki varlığı açısından dönüm noktası olmuştur.

IŞİD'e karşı mücadeledeki etkin rolüyle askerî bürokraside elini güçlendiren ve toplumla temas fırsatı yakalayan İran yanlısı milislerin desteklediği Fetih İttifakı'nın Mayıs 2018 seçimlerinde en fazla oyu alan ikinci grup olarak parlamentoya girmesiyle İran, yeni düzenin karar vericilerinden biri hâline gelmiştir. Öyle ki, ABD'nin Ocak 2020'de İranlı General Kasım Süleymani ile Haşdi Şaabi Heyeti Başkan Yardımcısı Ebu Mehdi el-Mühendis'i öldürmesinin ardından, parlamentoda İran yanlısı grupların öncülüğünde yabancı güçlerin ülkeden ayrılması konusunda tavsiye kararı çıkarılmıştır. Siyasi baskıların yanında İran yanlısı milislerin ABD üsleri ve askerlerine yönelik saldırıları sonucunda ABD, ülkedeki birçok üstün

çekilmiş ve Irak hükümetiyle gerçekleştirildiği stratejik diyalog görüşmeleri sonucunda muharip güçlerini çekerek sadece danışmanlık hizmeti verme konusunda karar almıştır.

“

Bush 2010'da yazdığı Decision Points adlı kitabında, “Biz taarruza geçmeliydik, teröristler içeride bize saldırmadan önce denizaşırı ülkelere saldırmak zorunda kaldık” diyerek terörizmle savaş stratejisini meşrulaştırmaya çalışsa ve halefi Barack Obama, bölgesel ve küresel sorunların terörizmle savaş kavramı yerine nitelikli iş birliğiyle çözüleceğini savunsa da Irak'ta yıllarca süregelen yanlış politikalar onarılamamıştır.

”

Öte yandan, dünyanın dördüncü büyük petrol rezervine sahip Irak'ta, ABD'nin terörle mücadele stratejisiyle birlikte hadsafhaya ulaşan yolsuzluk, yoksulluk, gelir eşitsizliği ve altyapı sorunları IŞİD'in ülkedeki etkinliğiyle birlikte daha da artmıştır. Hâlen yüz binlerce kişinin ülke içinde mülteci olduğu Irak'ın yeniden inşasında yaklaşık 90 milyar dolara ihtiyaç duyulmaktadır.

Ayrıca, Dünya Şeffaflık Örgütünün Yolsuzluk Algısı Endeksi'ne göre 180 ülke içinde 168. sıradaki Irak'ta 2004'ten bugüne yaklaşık 450 milyar dolarlık kamu fonu buharlaşmıştır. Genç işsizliğin yüzde 30'lara ulaştığı 40 milyonluk ülkenin yüzde 22'si aylık 60 dolardan az gelir elde etmektedir ve yaklaşık üç milyon insan günlük gıda ihtiyacını karşılayamamaktadır. Nitekim İran ile ABD'nin nüfuz savaşına dönüşen ülkede işsizlik, yolsuzluk, kamu hizmetlerinin yetersizliği ve hükümetin istifası gibi taleplerle dü-

zenlenen Ekim 2019 protestolarıyla toplum

iktidarla hesaplaşma imkânı bulmuştur. Protestolar, Başbakan Adil Abdülmehdi'yi koltuğundan etse de işgalin çürüttüğü sistemden somut bir çıktı elde edilememiştir. Bu da ABD'nin mirasının boyutlarına işaret etmektedir.

Sonuç olarak, Bush 2010'da yazdığı Decision Points adlı kitabında, “Biz taarruza geçmeliydik, teröristler içeride bize saldırmadan önce denizaşırı ülkelere saldırmak zorunda kaldık” diyerek terörizmle savaş stratejisini meşrulaştırmaya çalışsa ve halefi Barack Obama, bölgesel ve küresel sorunların terörizmle savaş kavramı yerine nitelikli iş birliğiyle çözüleceğini savunsa da Irak'ta yıllarca süregelen yanlış politikalar onarılamamıştır.

Irak'taki 18 yıllık hikâyede ABD bir kez daha muharip güçlerini çekme kararı alsa da güvenlik ve demokrasi sorunlarıyla her açıdan çürümüş bir devlet miras bırakmıştır. Öte yandan, ABD'nin ölüm saçan stratejisi Irak başta olmak üzere bölgenin genelinde bir korku kültürü yaratmıştır. Nitekim Zbigniew Brzezinski, 2007'de Washington Post'a yazdığı yazıda “Sürekli terörizmle savaşa atıfta bulunulması, bir korku kültürünün ortaya çıkmasını teşvik etti” ifadeleriyle bunu teyit etmektedir. Söz konusu korku kültürü Irak özelinde mezhep eğilimli terörizm ve kötü yönetimlerle canlılığını korumaya devam edeceğe benzemektedir. ■

SİNCAR ANLAŞMASI'NIN UYGULANABİLMESİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

SERCAN ÇALIŞKAN
YUSUF CAN AYAZ

Araştırma Asistanı
Araştırma Asistanı

ORSAM

“

Anlaşmanın imzalandığı günden bugüne içerikte zikredilen iki önemli maddenin de uygulanmadığı görülmektedir. Anlaşmaya göre bölgeyi kontrol etmesi gereken silahlı güçler Sincar'da kontrolü sağlayamamış; PKK'nın Sincar yapılanması YBŞ ile İran destekli Şii milis gruplar hâlen Sincar'dan çekilmemiştir.

”

Terör örgütü IŞİD'in 3 Ağustos 2014'te Musul'a bağlı Sincar'da Yezidilere yönelik gerçekleştirdiği katliam, yedinci yıl dönümünde çeşitli faaliyetlerle anılırken, Yezidilerin yurtlarına dönüşünü ve bölgenin istikrara kavuşmasını hedefleyen Sincar Anlaşması ise üzerinden yaklaşık iki yıl geçmesine karşın hâlen uygulanamamıştır. Anlaşma kapsamında uygulanması planlanan maddelere bakıldığında henüz hiçbirinin hayata geçirilemediği,

hayata geçirilebilmesi için mevcut engellerin dahi ortadan kaldırılmadığı görülmektedir. Anlaşmanın güvenlik konusunu ilgilendiren kısmında Sincar'da Irak Ordusu, Federal Polis ve istihbarat birimlerine bağlı güçler dışında herhangi bir silahlı gücün bulunmayacağı

belirtilmiştir. Ayrıca anlaşmada terör örgütü PKK'nın Sincar ve çevresindeki varlığına son verileceği, örgütün ve uzantılarının bölgede herhangi bir rol oynamasının engelleneceği vurgulanmıştır. İdari yönetim anlamında ise ilçenin yönetimi için bir kaymakamın ata-

nacağı, atamanın ardından da yönetimdeki diğer pozisyonlarda yeniden yapılanmaya gidileceği belirtilmiştir.

Anlaşmanın imzalandığı günden bugüne içerikte zikredilen iki önemli maddenin de uygulanmadığı görülmektedir. Anlaşmaya göre bölgeyi kontrol etmesi gereken silahlı güçler Sincar'da kontrolü sağlayamamış; PKK'nın Sincar yapılması YBŞ ile İran destekli Şii milis gruplar hâlen Sincar'dan çekilmemiştir. Nitekim resmî kaynaklardan gelen açıklamalar da bu bilgileri doğrulamaktadır. Musul Valisi Necm el-Cuburi kamuoyu ile paylaştığı bilgilerde üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen

anlaşmanın temel maddelerinden hiçbirinin uygulanmadığını bildirmiştir. Öte yandan, ABD Dışişleri Bakanı'nın Ortadoğu'dan Sorumlu Bakan Yardımcısı Joey Hood ise Sincar'ın hâlen Haşdi Şaabi ve PKK'nın kontrolü altında olduğunu aktarmıştır.

Sincar Anlaşması'nın, merkezî hükümet ve IKBY arasında imzaların atıldığı tarihten bu yana kâğıt üzerinde kaldığı, yapılan son resmî açıklamalarla da kesin bir gerçektir. 9 Ekim 2020'de imzalanan anlaşmanın sahaya yönelik olumlu anlamda herhangi bir dönüştürücü

etkisi olmamıştır. Bu noktada anlaşmanın neden uygulanamadığı noktasında mevcut engelleri iki temel başlık hâlinde değerlendirmek doğru olacaktır.

“

Irak'ın resmî güvenlik sistematiğinin bir parçası hâline getirilen Haşdi Şaabi içerisinde de yer alan ve İran'a bağlılığı ile bilinen Ketaib Hizbullah, Asaib Ehlil Hak ve Nuceba Hareketi gibi silahlı Şii milis gruplar İran'ın bölgedeki çıkarlarının koruyuculuğunu yapmakta ve bu çıkarlar kapsamında pozisyon almaktadırlar.

”

İRAN DESTEKLİ Şİİ MİLİS GRUPLAR VE PKK ORTAKLIĞININ OLUŞTURDUĞU ENGELLER

Musul'a bağlı Sincar ilçesi, İran'ı Irak'tan Suriye'nin kuzeyine bağlayan hat üzerinde bir "kapı" konumundadır ve söz konusu bu stratejik önemi nedeniyle İran'ın olası bir tehdit algılamasında en fazla reaksiyon vereceği bölgelerden birini oluşturmaktadır. Sincar Anlaşması'nın hayata geçirilmesi, sahada doğrudan İran tarafından desteklenen Şii milis grupların çıkarılacağı anlamını taşıması nedeniyle Tahran'ın bölgedeki çıkarlarına ters düşmekte, dolayısıyla fiilî olarak İran tarafından engellemelerle karşılaşmaktadır. Fakat her ne kadar İran resmî makamlarından Sincar Anlaşması'na dönük olumlu veyahut olumsuz çok fazla açıklama yapılsa da Irak'ın resmî güvenlik sistematiğinin bir

parçası hâline getirilen Haşdi Şaabi içerisinde de yer alan ve İran'a bağlılığı ile bilinen Ketaib Hizbullah, Asaib Ehlil Hak ve Nuceba Hareketi gibi silahlı Şii milis gruplar İran'ın bölgedeki çıkarlarının koruyuculuğunu yapmakta ve bu çıkarlar kapsamında pozisyon almaktadırlar. Nitekim anlaşmanın ardından Haşdi Şaabi içerisindeki İran destekli milis grupların Sincar'daki askerî varlığını arttırma yoluna gitmesi bunun somut bir göstergesi olmuştur.

İran destekli Şii milis gruplar, anlaşma sonrası Sincar'da arttırdıkları askerî güçlerinin yanı sıra, bölgede varlık gösteren PKK'nın Sincar yapılanması olan YBŞ'yi siyasi ve finansal olarak desteklediği bilinmektedir. 2014 yılında bölgedeki IŞİD varlığını öne sürerek Sincar'a yerleşen YBŞ militanları, IŞİD'in bölgeden çıkarılmasının ardından Sincar'da varlık göstermeye devam etmişlerdir. Kandil ve Suriye'den getirilen militanların yanı sıra kendisine bağlı bölgedeki milis gruplarla Sincar'ın yeniden istikrara kavuşmasını engelleyen PKK, hâlihazırda Suriye ve Türkiye gibi bölge ülkelerde ve özellikle Duhok'ta yer alan mülteci kamplarındaki Yezidilerin geri dönüşlerinin de önüne geçmektedir. Sincar

Anlaşması'nda, "yabancı güçler" ifadesiyle bölgedeki İran destekli Şii milis güçlerin, doğrudan PKK ifadesiyle de bölgedeki örgüt militanlarının Sincar'dan çıkarılacağı vurgulanmaktadır. Anlaşmada hedef alınan söz konusu iki taraf olan İran destekli Şii milis gruplar ile PKK, kendilerini bölgeden çıkarmayı amaçlayan aktörlere karşı güç birliği yoluna gitmişlerdir. Bilhassa YBŞ, anlaşma sonrasında Irak güvenlik yapılanması içerisinde resmî bir konumu bulunan Haşdi Şaabi şemsiyesi altına girerek kendisine bir meşruiyet zemini oluşturmaya çalışmıştır. Nitekim Sincar Kaymakamı Mahma Halil de YBŞ'nin büyük bir bölümünün Sincar Anlaşması'nın ardından Haşdi Şaabi saflarına katıldığını ifade etmiştir.

PKK, büyük ölçüde YBŞ vasıtasıyla güçlendirdiği Sincar'daki varlığına 10 Ekim 2021'de yapılması planlanan erken seçimlerde meşruiyet kazandırmak istemektedir. YBŞ'ye seçimler noktasında destek veren PKK, Sincar'da Yezidilerin "kabul edebileceği" milletvekili adayları sunma aşamasında olduklarını açıklamıştır. PKK'nın lider kadrosundan Cemil Bayık, sunulan adayların Yezidiler tarafından kabul edildiğini, geçmişte Sincar'ın

IŞİD'den kurtarılmasına ve korunmasına katkıda bulunan "tanınmış şahsiyetleri" içerdiğini belirtmektedir. Ancak terör örgütü liderlerinden Bayık'ın Yezidiler tarafından kabul edildiği öne sürülen adayların Yezidi halk tarafından kabul edilebilir görüldüğüne dair herhangi somut bir çıktı bulunmamaktadır.

Bu noktada belirtilmesi gereken husus, Sincar'ın mevcut jeopolitik konumunun terör örgütü PKK için de son derece stratejik bir önem taşıdığıdır. Zira Sincar, Kandil ile Suriye arasında bulunduğu konum itibarıyla örgütün Irak ve Suriye bağlantısı arasında geçiş güzergâhlarından biri, dolayısıyla örgütün lojistik koordinasyonunun idaresinde hayati konumdadır. Bu anlamda Yezidi nüfusun Sincar'a geri dönmesi, merkezî hükûmetin bölgede kontrolü sağlayarak düzen ve istikrarı sağlaması hem PKK hem de İran destekli Şii milis grupların çıkarlarına hizmet etmemektedir. Bu nedenle söz konusu iki aktör, ortaklıklarını artırarak bölgedeki varlıklarını hedef alan Sincar Anlaşması'nın uygulanmaması yönünde engelleyici bir tavır ortaya koymaktadırlar.

BAĞDAT HÜKÛMETİNİN MERKEZÎ OTORİTEYİ SAĞLAMADAKİ ZAYIFLIĞI

2016 yılında Irak merkezî hükûmetinin terör örgütüne karşı zafer ilan etmesi sonrasında yaşanan süreç, IŞİD ile mücadele amacıyla 2014 yılında kurulan Haşdi Şaabi'nin meşruiyetinin de sorgulanmaya başlandığı bir dönemi beraberinde getirmiştir. Billhassa Haşdi Şaabi bünyesinde yer alan Ketaib Hizbullah gibi İran destekli Şii

milis grupların zaman zaman merkezî hükûmetin karar mekanizmasından bağımsız hareket etmeleri, bu grupların bir an önce kontrol edilmesi ve silahların devletin elinde toplanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ancak Aralık 2016'da Haşdi Şaabi, Başbakanlığa bağlanarak Irak güvenlik yapılanması içerisinde yasal zemin kazanmasına rağmen bu yasal statü üzerinde merkezî hükûmetin kontrol gücü zayıf kalmıştır.

“**İç siyasetteki istikrarsızlık, milis grupların varlığı, dış müdahale gibi sebeplerle güçlü bir hükûmet ve yönetim yapısı oluşturamayan Bağdat, silahları devlet elinde toplamak noktasında ihtiyaç duyduğu egemenliği sağlayamamaktadır.**”

Irak'ta göreve gelen hükûmetler, İran destekli grupların yanı sıra özellikle Haşdi Şaabi'nin merkez yapılanmasından da bağımsız hareket edebilen silahlı grupları kontrol etmekte zorlanmıştır. Merkezî hükûmetin İran destekli Şii milis gruplar ile Haşdi Şaabi'den bağımsız hareket eden yerel milis grupları kontrol etmekteki zayıflığı, Sincar Anlaşması sonrasında da açıkça görülmüştür. Anlaşmada belirtilmesine ve bölgeye federal polis güçlerine bağlı iki tugayın konuşlandırılmasına rağmen İran destekli Şii milis gruplar Sincar'dan çıkarılmamıştır. Dahası, anlaşma sonrasında bu grupların bölgedeki askerî varlıklarını artırmalarının dahi önüne geçilememiştir. Haşdi Şaabi bünyesindeki silahlı grupların kont-

rol edilmesinde merkezî hükûmetin yönetim zaafı yaşaması Sincar Anlaşması'nın uygulanmasındaki önemli engellerden birini oluşturmaktadır. İç siyasetteki istikrarsızlık, milis grupların varlığı, dış müdahale gibi sebeplerle güçlü bir hükûmet ve yönetim yapısı oluşturamayan Bağdat, silahları devlet elinde toplamak noktasında ihtiyaç duyduğu egemenliği sağlayamamaktadır. Bu durum yalnızca Haşdi Şaabi bünyesindeki silahlı gruplar ile sınırlı olmayıp ülkenin kuzeyinde 1980'li yıllardan bu yana varlık gösteren terör örgütü PKK'ya karşı da ortada olan bir gerçekliktir. Diğer yandan 2017'de zafer ilan edilmesine karşın bugün halen terör örgütü IŞİD ülkenin pek çok kentinde terör saldırıları düzenlemeye devam edebilmekte, merkezî hükûmete bağlı güvenlik güçleri IŞİD'i Irak topraklarından tamamen temizlemede yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla sınırları içerisinde varlık gösterdikleri devletten kendilerine yönelik yeterli baskıyı görmeyen söz konusu terör örgütleri, iç savaş yaşayan Suriye'ye sınırı olan Musul gibi son derece stratejik bir vilayette kendi örgütsel yapılanmalarını inşa edebilmektedirler. Irak'ın kendi toprakları içerisinde egemenlik problemleri yaşaması İran'ın kendi bölgesel dış politikasını sahadaki milis gruplar aracılığıyla uygulayabilmesini de beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak Sincar Anlaşması'nın önündeki en önemli engelin Irak'ta güçlü bir merkezî otoritesinin yoksunluğu ve bu yoksunluktan faydalanan bölgesel-yerel aktörler olduğunun altını çizmek gerekmektedir. ■

SURİYE'DEKİ ETKİN AKTÖRLERİN GÜNCEL EĞİLİMLERİ

OYTUN ORHAN

Levant Çalışmaları Koordinatörü ORSAM

“

Suriye'de her ne kadar dengeye ulaşılmış olsa da bu durum siyasi çözümün önünü açmamaktadır. Bunun temel nedeni başta rejim olmak üzere bazı iç ve dış aktörlerin mevcut güç dağılımı ve sınırlar üzerinden anlaşmaya varmak istememesidir.

”

INTERNATIONAL MEETING ON SYRIA

Nur-Sultan, July 7-8, 2021

#Peace4Syria #AstanaProcess #Peace4Syria #AstanaProcess #Peace4Syria #AstanaProcess #Peace4Syria #AstanaProcess #Peace4Syria #AstanaProcess #Peace4Syria #AstanaProcess

Suriye’de 2020 yılının başından itibaren çatışmaların seviyesinde kritik bir azalma gözlenmektedir. Bunun temel nedeni iç savaşa müdahil iç ve dış aktörlerin ülke içinde doğal sınırlarına ulaşmış olmasıdır. Bu aşamadan sonra Suriye’de atılacak herhangi bir yeni askerî adım, yerel aktörler arası bir mücadele ile sınırlı kalmayacak ve devletlerarası çatışma riskini doğuracaktır. Bu da çatışmanın maliyetini artırmakta ve tarafları geniş çaplı askerî operasyonlar yapma konu-

sunda sınırlandırmaktadır. Diğer bir ifadeyle Suriye’nin Rusya ve İran etkisi altında Suriye rejimi bölgeleri, Türkiye koruması ya da kontrolü altında muhalif bölgeler ve ABD koruması altında YPG/PYD bölgeleri şeklinde nüfuz alanlarına ayrıldığı görülmektedir.

Suriye’de her ne kadar dengeye ulaşılmış olsa da bu durum siyasi çözümün önünü açmamaktadır. Bunun temel nedeni başta rejim olmak üzere bazı iç ve dış aktörlerin

mevcut güç dağılımı ve sınırlar üzerinden anlaşmaya varmak istememesidir. Dolayısıyla taraflar hem sahadaki statükoyu değiştirecek adımlar atamamakta hem de siyasi çözüme yanaşmamaktadır. Bu durum Suriye’de sürecin tıkanmasının en önemli nedenidir. Suriye’de kördüğümün nasıl aşılacağını öngörebilmek açısından en kritik soru, hangi aktörün mevcut durumu sürdürme kapasitesi ve iradesinin fazla olduğu ve hangi

aktörün tükenmişlik içine gireceğidir. Bu genel tablo altında Suriye'nin yakın ve orta vadede geleceğine ilişkin öne çıkan meseleler ve bunların seyrine ilişkin beklentiler söz konusudur.

“

Suriye rejimi ve İran, İdlib'i askerî yollarla kontrol altına alma çabalarını ve inancını sürdürse de İdlib'in geleceğini belirleyecek en önemli faktörler Türkiye-Rusya ilişkisinin seyri ve Türkiye'nin İdlib'i rejime karşı koruma konusundaki kararlılığı olacaktır.

”

ŞAM'IN OTORİTESİ DIŞINDAKİ BÖLGELERİN GELECEĞİ VE STATÜSÜ

İdlib'in kısa ve orta vadede geleceğine ilişkin en olası senaryo statükonun korunmasıdır. Suriye rejimi ve İran, İdlib'i askerî yollarla kontrol altına alma çabalarını ve inancını sürdürse de İdlib'in gele-

ceğini belirleyecek en önemli faktörler Türkiye-Rusya ilişkisinin seyri ve Türkiye'nin İdlib'i rejime karşı koruma konusundaki kararlılığı olacaktır. Türkiye'nin mevcut şartlarda İdlib'de inşa ettiği askerî kapasite ateşkes sınırlarının korunması açısından caydırıcı niteliktedir. Türkiye-Rusya ilişkisinin geleceği ise çok farklı faktöre bağlı olarak şekillenecektir. Ancak genel anlamda her iki aktör açısından da ilişkinin belli bir dengede götürülmesi tercih edilecek gibidir. Aksi bir durum iki taraf açısından da farklı alanlarda risklerin doğmasını beraberinde getirecektir. Buna bağlı olarak Rusya'nın İdlib'de Türkiye'nin yaşamsal çıkarlarını tehdit edecek bir yaklaşım içine girmesi beklenmemektedir. Buna karşılık rejim, İran destekli gruplar ve İdlib'deki radikal grupların ateşkesi bozma, Rusya'ya çatışma içine çekme girişimleri devam edebilir. Diğer bir ifadeyle İdlib'de kısa ve orta vadede mevcut hatların korunacağı ancak farklı alanlarda yaşanan gelişmelere bağlı olarak seyiyesi azalan veya artan bir istik-

rarsızlığın söz konusu olacağı söylenebilir.

Türkiye'nin harekât bölgelerine bakıldığında ise birkaç meydan okuma söz konusudur. Bu bölgelerde güvenlik tam anlamıyla sağlanamamıştır. Güvensizlik sorununun kaynakları, YPG ve IŞİD eylemleri ve Rus hava saldırılarıdır. Her iki eğilimin önümüzdeki dönemde sürmesi beklenmektedir. Türkiye'nin harekât bölgeleri, YPG'nin kontrol ettiği ve kimi alanlarda rejim ve İran destekli milis grupların varlık gösterdiği yerleşimlerle çevrilidir. Bu nedenle Tel Rıfat, Münbiç ve Fırat'ın doğusunda kalan sınır bölgesindeki YPG varlığı sona erdirilmeden söz konusu güvenlik tehditlerinin devam edeceği söylenebilir.

ABD'nin Suriye'de başta gelen önceliklerinden biri Fırat'ın doğusundaki YPG bölgelerine siyasi statü verilmesidir. ABD bu amaca ulaşmak için, Fırat'ın doğusundaki az sayıdaki ama caydırıcı niteliği olan askerî varlığını koruyacak, Şam üzerindeki ekonomik baskısını artıracak, Türkiye'yi ikna edebilmek için YPG-PKK ayrışması ve "Suriye Kürtleri"ni tek çatı altında toplama çabalarını sürdürecektir ve son olarak Rusya ve İran ile anlaşma yolu arayacaktır.

SURİYE KRİZİNE SİYASİ ÇÖZÜM BULMA ÇABALARININ GELECEĞİ

Suriye krizine siyasi çözüm bulmak için yürütülen Cenevre Süreci ve Anayasa Komitesi çalışmalarında ilerleme sağlanamamaktadır. Suriye rejimi mevcut güç dağılımı üzerinden bir siyasi çözüme varmak istememektedir. Bu nedenle

rejimin önümüzdeki dönemde sahadaki dengeyi değiştirecek hamleleri öncelemesi beklenmektedir. Suriye rejimi buna bağlı olarak siyasi çözüm süreçlerindeki zaman kazanmaya dönük tavrını sürdürecektir. Siyasi çözümün önündeki bir diğer engel ABD, kimi Avrupa ülkelerinin PYD'yi "Suriye Kürtleri" çatısı altında siyasi çözüme dâhil etme çabası olacaktır. Rusya'nın da bu konuda ABD'ye daha yakın bir pozisyonda olacağı söylenebilir. Ancak böyle bir çaba Türkiye'nin kesin itirazlarına neden olacaktır.

Suriye rejimi, özellikle Suriye'deki son cumhurbaşkanlığı seçimi sonrasında uluslararası alanda tanınırlığını artırma çabalarına hız vermiştir. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Bahreyn'in Şam ile normalleşme sürecine girdiği ve Suudi Arabistan'ın da bu konuda niyetli olduğu ancak ABD baskısı nedeniyle normalleşme sürecini ertelediği görülmektedir. Bazı Avrupa ülkeleri de Şam ile normalleşmeyi tartışmaya açmaktadır. Son olarak Sırbistan Şam'daki büyükelçiliğini açmış ve büyükelçi atamasını gerçekleştirmiştir. Rusya'nın da Arap ülkeleri üzerinde var olan etkisini bu yönde kullanmaya çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla genel bir eğilime dönüşme de Şam'ın dış dünya ile ilişkilerini normalleştirmesine ilişkin yeni gelişmelerin yaşanması muhtemeldir.

SURİYE REJİMİ BÖLGELERİNDE YAŞANAN SORUNLAR

Suriye rejimi bölgelerinde çok derin bir ekonomik kriz yaşamaktadır. Suriye'nin iç koşullarından kaynaklanan sorunlara Se-

zar Yasası yaptırımları ve Lübnan'da yaşanan ekonomik kriz gibi dış etkenler eklenmiştir. ABD, Şam üzerinde ekonomik baskı aracını kullanarak rejimi siyasi çözüme zorlamak istemektedir. Ekonomik baskı araçlarının, Şam açısından doğrudan bir güvenlik sorunu yaratmadığı sürece etkili olması beklenmemektedir. Ancak başta Dera vilayeti olmak üzere Suriye'nin güneyindeki vilayetlerde ekonomik krize bağlı olarak güvenlik sorunları ve sivil gösteriler yaşanmaya başlamıştır. Bu eğilim devam eder ve güçlenirse Suriye rejiminin siyasi çözüm konusundaki direncinin kırılmasına etki edebilir.

“

Dera olaylarının ortaya çıkardığı diğer bir sonuç, Suriye'de Rusya ve İran rekabetinin yoğunlaşmasıdır. Dera olayları Rusya'nın, Güney Suriye cephesinde İran'ın etkili olmasını istemediğini ve ilk ülkenin Suriye'nin güneyi konusundaki önceliklerinin farklı olduğunu göstermiştir.

”

Dera'da uzun süredir var olan sıkıntılar 2021 yılı itibarıyla geniş çaplı protestolar ve rejimle eski muhalifler arasında çatışmalara dönüşmüştür. Rejim ordusunda İran'a yakın birlikler ve İran destekli milis gruplar temmuz ve ağustos aylarında gerçekleştirdiği askerî operasyonlarda başarı kaydedememiştir. Dera'da yaşanan gelişmelerin en önemli sonucu rejimin muhalif bölgeleri kontrol altına alsada dahi bu bölgelerde güvenlik, istikrar ve refah sağlama imkânının olmadığını göstermesidir. Suriye

rejiminin Dera'yı bile tam kontrol altına alamadığı bir ortamda İdlib gibi çok daha yoğun nüfuslu ve askerî açıdan muhaliflerin güçlü olduğu bir bölgede istikrar sağlayabilmesinin imkânsız olduğu anlaşılmıştır. Bu durum İdlib'e dönük geniş çaplı operasyon ihtimalini zayıflatacaktır. Dera olaylarının ikinci sonucu, Suriye rejiminin askerî güçlerinin Rusya desteği olmadığı bir ortamda son derece zayıf olduğunun anlaşılmasıdır. Bu da Suriye rejiminin İdlib'de sadece İran desteğiyle Suriyeli muhaliflere karşı başarı kazanma şansının neredeyse olmadığını göstermiştir.

Dera olaylarının ortaya çıkardığı diğer bir sonuç, Suriye'de Rusya ve İran rekabetinin yoğunlaşmasıdır. Dera olayları Rusya'nın, Güney Suriye cephesinde İran'ın etkili olmasını istemediğini ve iki ülkenin Suriye'nin güneyi konusundaki önceliklerinin farklı olduğunu göstermiştir. Suriye rejimi ve İran, güneyde mutlak kontrol sağlamak istemektedir. Buna karşın Rusya, bölgede tansiyonu düşürmek ve İsrail ile ABD'ye karşı önceki anlaşmalara bağlı olduğunu göstermek istemektedir.

Benzer bir durumun Kuzeybatı Suriye için de geçerli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Rusya'nın İdlib konusunda da İran ve Suriye rejiminden farklı olarak Türkiye ile anlaşmalara bağlı kalma konusunda daha hassas olacağı söylenebilir. Genel anlamda Suriye'de Rusya ve İran arasındaki rekabetin artması Türkiye'ye daha fazla alan açılmasını sağlayabilir. ■

GÜVENLİK İKLİMİNDE AĞIRLIĞI ARTAN AKTÖRLER OLARAK ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL SERÜVEN

DOÇ. DR. GÖKTUĞ SÖNMEZ

Güvenlik Çalışmaları Direktörü ORSAM

“

Özel güvenlik şirketleri, istihbari teşebbüsler, çatışma bölgesine lojistik hizmet veren ancak silahlı varlık da gösterebilen yapılar, farklı alt sınıflandırmalarıyla birlikte savaşın “özelleşen” yüzünü göstermektedir.

”

2 1.yy’da cereyan eden çatışmalar artan biçimde savaşın değişen doğasına dair tartışmaları artırmış ve hibrit unsurları içeren bir görünüm arz etmiştir. Literatürde tarih boyu her çatışmanın öyle veya böyle hibrit unsurlar içerdiğine dair öne çıkan tartışmalar olmakla birlikte araçların çeşitliliği ve “buçuk cephe”lerin fazlalığı bağlamında her önemli askerî sıçrama süreci savaşın doğasında önemli dönüşümler meydana getirmiş ve bugünkü hâline taşımıştır. Genetikten nanoteknolojiye, iletişim ve bilişim teknolojilerinden mikrobiyolojiye, otomasyon sistemlerinin ve ro-

botların artan görünürlüğünden elektronik savaşa, devlet dışı aktörlerden bunların bir alt kümesi olarak da sayılabilecek olan, bu çalışmanın da ana odağını oluşturan özel askerî şirketlere çatışmanın doğası önceki yüzyıllarla kıyaslanamayacak önemli bir kırılmayı gerçekleştirmiş görünmektedir. Bu çerçevede en önemli başlıklardan biri ise tarihi farklı form ve ölçekleriyle daha eskilere dayanmasına karşın 11 Eylül sonrası giderek daha fazla önem kazanan özel askerî şirketlerdir (ÖAŞ). Özel güvenlik şirketleri, istihbari teşebbüsler, çatışma bölgesine lojistik hizmet veren ancak silahlı varlık da gösterebilen yapılar, farklı alt sınıflandırmalarıyla birlikte savaşın “özelleşen” yüzünü göstermektedir. Bu çalışma bir seri olarak sunulacak biçimde ilk olarak tarihsel serüven ve kavramsal zemini oturtmayı hedefleyecektir.

Özel Askerî Şirketler: Tarihsel Serüven, Öne Çıkan Firmalar ve Sözleşmelerden Örnekler

Modern, kurumsallaşmış ve profesyonel ÖAŞ’lerin tarihi serüveni -bu yapıları yüzyıllardır var gelmiş paralı askerlerden ayırmak suretiyle- 1960’lara kadar gitmektedir. İlk olarak İngiliz özel kuvvetleri (SAS) mensupları tarafından kurulan, kendisi de bizzatlı SAS kurucularından olan Albay Sir David Sterling’in Watchguard International firması 1967’de sahneye çıkmıştır. Okyanusun öte yakasında ise 1931’de temelde inşaat ve müteahhitlik firması olarak kurulan Vinnell’in Vietnam’a inşaat desteği için dahil ve 1970’lerle birlikte askerî destek de veren bir şirkete dönüşmesi bu anlamda dönüm noktalarından kabul edilebilecektir. İngiltere’de Watchguard’ın ortaya çıkması ve ABD’nin

Vietnam'da Vinnell tercihi bu-
günkü ÖAŞ tartışma-
larının arka planında yatan
temel kırılma noktaları ol-
makla birlikte ÖAŞ'lerin genel
anlamda alan kazanmasının
önemli nedenlerinden biri olarak
da değerlendirilebilir. Zamanla
Watchguard'ın Körfez'deki özel
kuvvetler ve yakın koruma kad-
rosunun eğitimleriyle başlayan
sözleşmeleri giderek ülkelerin içe-
risindeki muhalif gruplar ve isyan

hareketlerinin bastırılmasından Ortadoğu'nun ötesinde Afrika, Latin Amerika ve Doğu Asya'daki orduların eğitilmesine kadar uzanmıştır. Yine bu dönemde kurulan ve esasen 1974'te yine eski SAS mensupları tarafından David Walker önderliğinde kurulan KM Services'in (İngiliz örtülü operasyonları için argo olarak kullanılan Keanie Meenie ifadesinden geldiği değerlendirilmektedir) devamı mahiyetinde olarak yine aynı isim tarafından 1978'de kurulan Saladin Güvenlik Şirketi de Ortadoğu ve Doğu Asya'da KMS ve Watchguard'la benzer yukarıda sayılan işlevleri yerine getirmiştir.

ÖAŞ'ler konusundaki ilk sıçrama soğuk savaşın sonu ve ABD'nin Körfez Savaşı'yla birlikte derinleşen Körfez angajmanı olurken ikinci büyük sıçrama 11 Eylül sonrası görülmüş ve Afganistan ve Irak müdahaleleriyle süreç astronomik büyüme göstermiş ve giderek ÖAŞ'siz bir askerî hamle düşünül(e)mez hâle gelmiştir. Irak'ta ÖAŞ mensuplarının sayısına dair nihai net rakam olmamakla birlikte kaynakların 15 ila 25 bin aralığında yoğunlaştığı görülmektedir.

Erken dönem aktörler arasında en önemlilerinden bir diğeriye Güney Afrika merkezli en tartışmalı aktörlerden olan Executive Outcomes'ın (EO) Sierra Leone sivil savaşındaki dahlidir. Bir diğer daha yakın tarihli ancak asıl kırılma

noktası kabul edilebilecek 2001 öncesinde dair örnekte Rus Sukhoi Dizayn Bürosu isimli şirket 1999'da Etiyopya'ya Eritre ile olan savaşı için Su-27 uçakları aktarmış, bunları kullanacak insan kaynağına sahip olmayan ülkeye eski Rus savaş pilotları, teknik personel ve

yer hizmetleri personeli de gönderildiği o dönemde dile getirilmiştir.

Soğuk savaş sonunda konvansiyonel orduların kısıtlanması çabası çerçevesi içerisinde ABD ordusu 1990'dan 2008'e kadarki süreçten itibaren 3'te 1 oranına varacak bir

küçülmeye giderken özel askerî şirketler ise aynı süreç içerisinde 1'den 90'a ulaşmıştır. Soğuk savaş sonrasında orduların küçültülmesiyle birlikte silahlı kuvvetlerin yerine getirmesi gereken görevler ve fonksiyonların azalmadığı, aksine kimi alanlarda artış gösterdiği

ve derinlik kazandığı değerlendirildiğinde ortaya çıkan bu kapasite ve vazife arasındaki boşluk ÖAŞ'ler için ciddi bir alan açmış, ÖAŞ'ler konusundaki ilk sıçrama soğuk savaşın sonu ve ABD'nin Körfez Savaşı'yla birlikte derinleşen Körfez angajmanı olurken ikinci büyük

sıçrama 11 Eylül sonrası görülmüş ve Afganistan ve Irak müdahaleleriyle süreç astronomik büyüme göstermiş ve giderek ÖAŞ'siz bir askerî hamle düşünül(e)mez hâle gelmiştir. Irak'ta ÖAŞ mensuplarının sayısına dair nihai net rakam olmamakla birlikte kaynakların

15 ila 25 bin aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. 2008 verilerine göre dahi sahadaki ÖAŞ mensuplarının sahadaki ABD askerine eşit veya biraz daha yüksek sayıda olduğu değerlendirilmekteydi ki ABD'nin sahadaki angajman biçimini değiştirme süreciyle bu sayı bugün ABD askerlerinden kayda değer ölçüde fazla olmakla birlikte giderek de aradaki makas açılmaktadır. Afganistan'da ise bu dönemde sahadaki ABD varlığının yüzde 60'tan fazlası sözleşmeli aktörlerden oluşmaktadır. Barack Obama döneminde büyük artış gösteren anlaşmalar neticesinde 2015 itibarıyla sahada ABD askerinin 3 katı kadar ÖAŞ mensubu bulunduğu tespit edilmiş. Kıyaslama açısından bakıldığında bu oran 2007'de eşite yakın seyrederken 2013'te üniformalı personelden yüzde 40 ile 50 fazlasına çıkmıştır ki bu durum da Obama döneminde yeni ihalelerdeki artışı ortaya koymaktadır. 2015'te yalnızca Pentagon'un ÖAŞ'lere aktardığı para 270 milyar dolar, 2007-2014 arasında ABD Savunma Bakanlığının

ÖAŞ'lere Irak ve Afganistan özelinde aktardığı meblağ ise 215 milyar dolardır.

Irak ve Afganistan'a dair bahsedilen manzaranın öncülü olarak, ABD Ordusunun 1998'de Kosova'daki denetleme görevini DynCorp şirketine vermesi sahadaki bizatihi angajmanın kısmen veya tamamen devrine dair önemli dönüm noktalarından biri olmakla birlikte soğuk savaş sonrası güç azaltımlarının sahadaki yansıma biçimlerine dair de önemli bir örnektir. DynCorp bu kapsamda 150 adet silah denetçisi ve ilgili uzmanı ABD adına AGİT Kosova Denetleme Misyonuna tedarik etmiştir. Bir diğer önde gelen ABD menşeli şirket MPRI da bölgede 1994 yılında ABD'den aldığı 45 adet Sırbistan'da Bosna-Hersek'teki Sırp'lara silah geçirilmediğine dair sınır gözetleme sözleşmesiyle öne çıkmıştır. Balkanlar'da uluslararası toplumun ciddi biçimde eleştirildiği ve aksiyon almakta geç kaldığı değerlendirilmelerinin yaygın olduğu bir ortamda ÖAŞ'lerin böylesi durumlarda ülkelerin aksiyon almak

istemmediği veya belirli riskler dolayısıyla tercih etmediği zamanlarda daha ideal bir çözüm olabileceği düşüncesi de bu çerçevede güçlenmiştir.

“

Örneğin Pacific Architects and Engineering (PA&E), ismiyle bir lojistik destek firması görüntüsü vermekle birlikte ABD tarafından Gana, Nijerya ve Senegal'de kuvvet eğitimlerine dair ihaleler verilmiştir. 2004 yılında Irak yönetimi tarafından Sandline'in eski yöneticisi Tim Spicer tarafından kurulan İngiliz Aegis Güvenlik Hizmetleri, 293 milyon dolarlık bir anlaşmayla ülkedeki ÖAŞ'lerin koordinasyonu görevlendirilmiştir ki bu da sahadaki yoğun ÖAŞ varlığının altını çizmektedir.

”

ÖAŞ'ler havaalanı güvenliğinden şirketlerin doğal kaynaklar, inşaat vb. faaliyetlerinin ve personellerinin güvenliğine, STK'lardan gazetecilerin güvenliğine ve yerel güvenlik güçlerinin eğitiminden bölgedeki koalisyon güçlerinin güvenliğine ve giderek artan biçimde sorgulamalara kadar pek çok farklı görev icra etmektedir. Bununla birlikte pek çok ÖAŞ bu alanların birden fazlasında da destek sunabilmektedir. Örneğin Pacific Architects and Engineering (PA&E), ismiyle bir lojistik destek firması görüntüsü vermekle birlikte ABD tarafından Gana, Nijerya ve Senegal'de kuvvet eğitimlerine dair

ihaleler verilmiştir. 2004 yılında Irak yönetimi tarafından Sandline'in eski yöneticisi Tim Spicer tarafından kurulan İngiliz Aegis Güvenlik Hizmetleri, 293 milyon dolarlık bir anlaşmayla ülkedeki ÖAŞ'lerin koordinasyonu görevlendirilmiştir ki bu da sahadaki yoğun ÖAŞ varlığının altını çizmektedir. İngiliz Defense Systems Limited (DSL) Cezayir, Angola, Kolombiya, Sri Lanka, Papua Yeni Gine, Mozambik gibi ülkelerde faaliyet göstermiş, hem ayaklanma bastırma konusunda destek ve eğitim vermiş hem buralarda De Beers, Texaco, Chevron, BP gibi dev şirketlerin güvenliğini hem de CARE ve USAID gibi yardım temelli aktörlerin güvenliğini sağlamıştır. Her ne kadar Birleşmiş Milletler (BM) tarafından ÖAŞ'lere dair rapor için görevlendirilen BM Paralı Askerler Özel Raportörü Enrique Bernales Ballesteros ÖAŞ'ler için ciddi biçimde cezalandırılması gereken kriminal yapılar oldukları ve insan hakları ihlalleri ile güçlü bağları olduğu yaklaşımını not etmişse de bizzat BM de sıklıkla ÖAŞ'lerden yararlanmakta, yıllık 400 milyon dolara varan fonları bu doğrultuda aktarmaktadır. Bu hızla büyüyen ve devasa bir endüstri hâlini alan şirketlerin oluşturduğu insan hakları ihlalleri ve hukuki gri alanlar ise ÖAŞ'lere dair literatürün en önemli başlıklarından birini oluşturması hasebiyle ileriki yazıda ele alınması planlanmaktadır.

ÖAŞ'ler, genel itibarıyla avantaj ve riskleri bir arada barındıran, ileriki çalışmalarda ele alınacağı üzere denetim ve mesuliyet konularında oldukça temel hukuki sorularla örülü bir tartışmanın

odağındaki aktörlerdir. Sahadaki varlıkları hem masrafın azaltılması hem de pek çok uluslararası krizde görüldüğü üzere aktörlerin bir arada gerekli aksiyonu almasının uzun sürdüğü ya da mümkün olmadığı durumlarda çok daha hızlı bir araç çözüm olarak değerlendirilebilir olduğu için cazibelerini artırmaktadır. Genel itibarıyla Batı'da devletin minimize edilme çabası içerisinde askerî alanda bu eğilimin yansıması olarak da giderek artan biçimde ÖAŞ'ler çatışma iklimlerinin ana aktörlerinden biri hâline gelmektedir. ÖAŞ'ler yeni girilen sahalarda nispeten doğrudan müdahaleye kıyasla daha az yerel ve uluslararası tepki toplamaktadır.

ÖAŞ'ler bahsedilen hukuki sorunlardan insan hakları ihlallerine, denetlenebilirlik sorunlarından şeffaflık problemlerine kadar pek çok meydan okumayı da içinde barındırmaktadır. Uluslararası düzenlemeler şu ana kadar bu meseleye dair tafsilatlı bir çerçeve çizemediği, çözüm bulamadığı gibi bundan sonra da gerek ana aktörlerin ÖAŞ'lere giderek daha fazla ihtiyaç duyması gerekse de tam olarak bu belirsizliğin bir ÖAŞ'nin tercih edilmesindeki ana faktör olması nedeniyle öngörülebilir gelecekte de somut uygulama ve kısıtlamalar getirecek bir uluslararası düzenleme beklemek gerçekçi görünmemektedir.

Öte yandan, kendi devletleriyle ilişkileri ne kadar yakın olursa olsun ÖAŞ'ler kâğıt üzerinde bağımsız hareket eden aktörler olarak değerlendirilmek suretiyle -gerçekçi olup olmadığı tartışmalı olsa da- spesifik bir ülke dış politikasını yansıtmaz bir görüntü çizebilmektedir. Bununla birlikte ülkeler açısından da hem sorumluluğun hem de maliyetin azaltılması ve yönetimlerin içerideki sorgulama ve yavaşlatma süreçlerini by-pass edebilmeleri için de bir imkân tanımaktadır. Bununla birlikte ÖAŞ'ler bahsedilen hukuki sorunlardan insan hakları ihlallerine, denetlenebilirlik sorunlarından şeffaflık problemlerine kadar pek çok meydan okumayı da içinde barındırmaktadır. Uluslararası düzenlemeler şu ana kadar bu meseleye dair tafsilatlı bir çerçeve çizemediği, çözüm bulamadığı gibi bundan sonra da gerek ana aktörlerin ÖAŞ'lere giderek daha fazla ihtiyaç duyması gerekse de tam olarak bu belirsizliğin bir ÖAŞ'nin tercih edilmesindeki ana faktör olması nedeniyle öngörülebilir gelecekte de somut uygulama ve kısıtlamalar getirecek bir uluslararası düzenleme beklemek gerçekçi görünmemektedir.

Sonuç olarak ÖAŞ'ler, tarihsel serüveni oldukça uzun ve girift, avantaj ve dezavantajların iç içe geçtiği, bugünün çatışmalarında giderek vazgeçilmez bir mahiyet kazanan, önümüzdeki yıllarda ise önemleri artmaya devam edecek ve bu süreçte ise buldukları gri alan üzerine tartışmaların derinleşeceği başat aktörlerdendir. ■

RUSYA'NIN ORTADOĞU VE AFRİKA'DA ARTAN DIŞ POLİTİKA AKTİVİZMİ

DOÇ. DR. H. KÜRŞAD ASLAN

Uzman ORSAM

“

Rusya'nın Ortadoğu ve Afrika'da yoğun bir iş/ekonomi diplomasi faaliyeti yürüttüğüne şahit oluyoruz. 2003 yılından itibaren Rusya'nın Ortadoğu ile ilişkilerinde önemli gelişmeler gözlenmiştir. Tüm Ortadoğu ve Afrika coğrafyasında ulusal hükümetlerin küresel sistemdeki güç denklemlerinin değişimiyle beraber yeni pozisyonlar aldığını ve Rusya'nın giderek artan bir dış politika aktivizmiyle kendine yeni alanlar açtığını gözlemliyoruz.

”

Rusya Federasyonu (RF) özellikle 2014 yılından itibaren Kırım'ın ilhaki nedeniyle maruz kaldığı ambargo ve petrol fiyatlarının nispeten düşük fiyatlarda seyretmesi gibi nedenlerle ekonomik zorluklar yaşamaktadır. Ulusal ekonomisinde yeni açılımlar ve kaynak çeşitliliği yaratmak ve siyasi alanda güçlü kalabilmek adına son yıllarda proaktif dış politika manevraları sergileyen

Moskova'nın Suriye, Libya, Cezayir ve diğer bölge ülkelerde ciddi çıkarları bulunmaktadır. ABD'nin giderek azalan hegemonya kapasitesi Ortadoğu bölgesinde de kendini hissettirmektedir. Bu bağlamda RF'nin bölgeye yönelik politikalarında ABD'nin bıraktığı boş-

luğu kısmen doldurmaya yönelik davranışlar gözlemlenmektedir.

RUSYA DIŞ POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİM

11 Eylül 2001'de New York'taki ikiz kulelere yönelik saldırıların ardından ABD'nin Körfez ile iliş-

kilerinde ciddi bir gerilim meydana gelmişti. Ardından gelen Irak işgali bölge ülkelerinde rahatsızlık uyardırmıştı. Böylesine bir atmosferde Rusya, kendi çıkarlarını arttırmak adına Ortadoğu'ya yönelik yeni bir açılım başlattı. Arap ve İslam dünyasıyla yeni ve güçlü ilişkiler tesis etme gayesiyle RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, Mısır, Cezayir, Ürdün ve İran'a diplomatik geziler gerçekleştirdi. RF'nin ilgisi Ortadoğu ülkelerinde karşılıksız kalmadı. Örneğin, Suudi Arabistan Veliht Prensi Abdullah bin Abdulaziz 2003 yılı Ekim ayında Moskova'yı ziyaret ederken ikili ilişkilerde Rusya'ya giden en üst

düzeyde yetkili olmuştu. Diğer Körfez ülkeleri de ABD'ye aşırı bağımlılıktan kurtulmak adına RF'nin Ortadoğu açılımına olumlu tepki verdiler. 2003'te Malezya'da toplanan 10. İslam Konferansı Teşkilatı zirvesine katılan Putin, Moskova'nın Doğu ve Batı arasında köprü görevi rolünü vurgulamıştı. 2008 yılında yayımlanan Rusya'nın yeni dış politika konsept belgesinde de Moskova'nın İslam dünyası devletleriyle etkileşimini artırma isteği, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Arap Ligi çalışmalarına gözlemci olarak katılım durumu ifade edilmiş, Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile G8 ortaklığının Rus-

ya'nın ulusal çıkarları için stratejik öneme sahip olduğunun altı çizilmiş ve bölge ülkeleriyle, özellikle enerji sektöründe karşılıklı yarar sağlayan ekonomik iş birliğinin geliştirilmesine öncelik verileceği not edilmiştir.

RUSYA DIŞ POLİTİKASINDA PRENSİPLER

RF'nin dış politika profilini tanımlayan en önemli üç prensip, küresel siyasette tekrar süper güç statüsü elde etme, geniş coğrafyasında güçlü bir güvenlik yapısını kurma ve ilk iki gayeye ulaşmak için güçlü bir ekonomiye sahip ol-

mak şeklinde özetlenebilir. RF'nin dış politika profilinde giderek artan Batı karşıtlığının izlerini görmek mümkündür. ABD ve Batı'nın ikiyüzlü olduğunu her fırsatta dile getiren Putin, demokrasi ve liberalizm kılıfında Doğu toplumlarına empoze edilen politikalarda güçlü bir emperyalist içerik olduğu inancını taşımaktadır. Rus strateji uzmanları nazarında 2000'li yılların başından itibaren Batılı istihbarat kurumlarının sistematik bir şekilde pompaladığı sivil itaatsizliklerin akabinde meydana gelen renkli devrimlerde ve Ortadoğu'yu kasıp kavuran Arap İsyânlarında güçlü devlete olan ihtiyaç görülmüştü.

Söylem düzeyinde Ortadoğu'ya artan bir ilgiyle yaklaşan Moskova'nın, bölge içindeki hiçbir gerilimde hayati çıkarı bulunmamaktadır. Bundan dolayıdır ki Moskova, ikili ilişkilerinde tamamen pragmatik bir yönelimle kendi çıkarına uygun bir pozisyona esnek bir şekilde manevra yapabilmektedir. Örneğin, RF'nin en acil ihtiyacı olan doğrudan yatırımlar ve sıcak paradır. Asıl amacına ulaşan Moskova bunun karşılığında Yemen'deki insani drama sessiz kalabilmekte ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) oylamalarında Suudi Arabistan'ı karşısına alabilecek sert tutumlardan kaçınmaktadır.

RF'nin Ortadoğu'ya artan ilgisi 2000'li yıllarda başlamışken Moskova'nın dış politika aktivizminde diğer bir önemli dönüm noktası 2012 yılıdır. Vladimir Putin'in üçüncü kez devlet başkanı seçilmesiyle Arap İsyânlarının bölgede yarattığı travma, Moskova'yı güvenlik ve rejim bekası bağlamında

etkilemiştir. 2015 yılında Suriye krizine güçlü bir şekilde müdahil olunmasıyla üçüncü önemli dönüm noktası meydana gelmiştir. Sovyetler Birliğinin çöküşünün ardından Suriye müdahalesiyle RF tarihinde ilk kez kendi toprakları dışında askerî operasyon düzenleyişine tanık olunmuştur.

“

Böylesine bir atmosferde Rusya, kendi çıkarlarını arttırmak adına Ortadoğu'ya yönelik yeni bir açılım başlattı. Arap ve İslam dünyasıyla yeni ve güçlü ilişkiler tesis etme gayesiyle RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, Mısır, Cezayir, Ürdün ve İran'a diplomatik geziler gerçekleştirdi.

”

RUSYA DIŞ POLİTİKASINDA ÇIKARLAR

Rusya kendi ulusal ekonomisinde petrol dışı gelirleri arttırma gayesiyle özellikle savunma sanayi yatırımlarına ve bunların dünya pazarlarında satışına yönelik iş/ekonomi diplomasisi faaliyetleri yürütmektedir. Bu çerçevede Suriye, İran, Mısır, Türkiye, Cezayir, Libya ve Katar ile birlikte Afrika içlerine kadar etki sahası kurma gayretindedir. 2020 yılı dış ticaret rakamlarıyla Türkiye, Rusya'nın 7. en büyük ticari partneridir. Ortadoğu'da Mısır, Moskova'nın 2. en büyük ticari partneridir. 2019 yılında Mısır ve Rusya arasında geniş ölçekli iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır. 2021 yılında basında yer alan haber notlarına göre, RF ve Cezayir arasında 7 milyar dolarlık savunma ürünleri ihracat

anlaşması gündemdedir. Libya'da meşru hükûmeti devirmeye kalkışan Halife Hafte ile iş birliği yapan Moskova, büyük ölçekte silah ve mühimmat satışıyla birlikte paralı askerler yoluyla ilave gelir yaratmaktadır. Rusya'nın Ortadoğu ve Afrika'daki ekonomik çıkarları yanında askerî ve siyasi iş birliği kapsamında ilişkileri de bulunmaktadır. Özel savunma şirketleri vasıtasıyla askerî danışmanlık, doğrudan silahlı çatışmalarda yer alan özel paralı birlikler, enformasyon ve bilişim sektörlerinde siber saldırılara karşı koruma odaklı yazılım ve danışmanlık hizmetleri yanı sıra nükleer iş birliği alanlarında da ekonomik çıkar elde eden Moskova, bu faaliyetlerinde hem Rusya'ya bağlı devlet şirketlerini kullanmakta hem de Rusya istihbaratıyla derin ilişkileri olan özel firmaları yönlendirmektedir. Rus enerji, madencilik, bilişim, güvenlik sektörleriyle birlikte Rusya'nın lojistik alanında da yatırımları bulunmaktadır.

Moskova'nın ihracat yelpazesini çeşitlendirmek için en önemli iş sektörlerinden biri nükleer sanayidir. Moskova'nın İran'daki reaktörleri inşa eden dev kamu şirketi Rosatom'dur. Rus nükleer enerji şirketi Bolivya'dan Bangladeş'e kadar çok farklı coğrafyalarda ikili anlaşmalarla nükleer enerji santrali ve diğer destek hizmetleriyle servis ihracatı yapmaktadır. Rosatom ayrıca Türkiye, Ürdün, Mısır ve Sudan da dâhil olmak üzere pek çok farklı nükleer santral inşası konusunda çalışma yürütmektedir. Rusya'nın Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerine nükleer enerji üretimi için yeni sözleşme arayışı bilinmektedir.

Rosatom, 2016 yılında Dubai'de ilk bölge ofisini açmıştır. Suudi Arabistan, geçtiğimiz günlerde yaptığı açıklamada 2032 yılına kadar 16 nükleer santral inşa etmeyi içeren iddialı bir plan duyurmuştu. Rosatom tarafından yapılan açıklamada ise geçtiğimiz günlerde Suudi Arabistan ile bazı nükleer santrallerin inşası konusunda görüşmeler yapıldığını duyurmuştur.

Rusya'nın dünyanın farklı bölgelerinde faaliyet yürüten özel güvenlik firmalarında öne çıkan isimlerden biri Yevgeni Prigozhin, ABD'de 2016 seçimlerinde siber müdahale isnatlarında da başroldeydi. Libya, Sudan, Mozambik ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde paralı askerler ve diğer güvenlik hizmetlerinde adı geçen Prigozhin ABD hükümetince kara listeye alınmış ve yaptırımlara maruz kalmıştır. BBC tarafından yayımlanan bir haberde, Libya'da Rus şirketlerin Hafter'e desteği, silah ve ekipman transferiyle birlikte özel savaşçıların yaptıkları insanlık dışı zulüm ve işkenceler ortaya çıkarılmıştı.

“
Rusya'ya bağlı özel paralı askerî birlikler Afrika'nın pek çok ülkesinde hizmet ihracatıyla gelir kazanırken BM tarafından hazırlanan ve New York Times gazetesine sızdırılan bir rapora göre Rus şirketlerin uluslararası hukuk ve insan haklarına aykırı pek çok uygulamasının dikkat çektiği vurgulanmaktadır.
”

Rusya'nın jeopolitik hesaplarında Doğu Afrika bölgesinin de özel bir yeri vardır. Moskova ve Eritre hükümetleri 2018 yılında yapılan bir anlaşmayla Kızıldeniz hattı üzerinde muhtemelen Asab Limanı çevresinde bir lojistik merkezi kurma kararı almıştır. Kızıldeniz üzerinde yaptığı stratejik hamlelerle kendine kalıcı alanlar yaratmak isteyen Ruslar, Doğu Afrika'nın bir diğer stratejik ülkesi olan Somaliland ile de ilgilenmektedir. Sovyetler döneminde de üs olarak kullanılan Berbera Limanı Moskova'nın radarındadır. Doğu Af-

rika'nın bir diğer önemli ülkesi olan Sudan ile iyi ilişkiler kuran Moskova, Sudan Limanı ile ilgilenmekte ve diğer yandan da Rus özel güvenlik firmaları “Meroe Gold” ve “M Invest” bir yandan altın madenleri işletmeyle uğraşırken diğer yandan da Sudan Ordusuna eğitim vermektedir. Rusya'ya bağlı özel paralı askerî birlikler Afrika'nın pek çok ülkesinde hizmet ihracatıyla gelir kazanırken BM tarafından hazırlanan ve New York Times gazetesine sızdırılan bir rapora göre Rus şirketlerin uluslararası hukuk ve insan haklarına aykırı pek çok uygulamasının dikkat çektiği vurgulanmaktadır. Söz konusu özel güvenlik firmaları Libya, Güney Afrika, Sudan, Mozambik, Orta Afrika Cumhuriyeti gibi pek çok ülkede ulusal ordulara eğitim vermekte, üst düzey siyasi figürlere özel koruma hizmeti sağlamakta, isyancı ve terör gruplarıyla aktif çatışmalara katılmakta elmas, altın ve uranyum gibi değerli madenlerin işletmesi ve korunması noktasında hizmet sağlamaktadır. Sonuç olarak, 2000'li yılların başından itibaren ABD hegemonyasının sarsılması ve yeni güç dengelerinin kurulması sonucunda Rusya'nın Ortadoğu ve Afrika'da yoğun bir iş/ekonomi diplomasi faaliyeti yürüttüğüne şahit oluyoruz. 2003 yılından itibaren Rusya'nın Ortadoğu ile ilişkilerinde önemli gelişmeler gözlenmiştir. Tüm Ortadoğu ve Afrika coğrafyasında ulusal hükümetlerin küresel sistemdeki güç denklemlerinin değişimiyle beraber yeni pozisyonlar aldığını ve Rusya'nın giderek artan bir dış politika aktivizmiyle kendine yeni alanlar açtığını gözlemliyoruz. ■

BAE SİYASETİNDE ABD DÜŞÜNCE KURULUŞLARININ YERİ VE ÖNEMİ

MEHMET RAKİPOĞLU

Kurum Dışı Araştırmacı ORSAM

“

2020 Ocak ayında yayımlanan Ben Freeman'ın Center for International Policy için kaleme aldığı "Foreign Influence Transparency Initiative" isimli raporda ABD'deki düşünce kuruluşlarına en çok destek veren Ortadoğu ülkesi BAE olmuştur. Norveç 27 milyar 681 milyon dolarla birinci, Birleşik Krallık 27 milyar 123 milyon dolarla ikinci sırada yer alırken BAE 15 milyar 406 milyon dolarla üçüncü sırada yer almıştır.

”

Bilindiği üzere düşünce kuruluşları ABD'de bir gelenek olarak dış politika yapım sürecini etkileyen önemli aktörlerin başında gelmektedir. Bununla birlikte düşünce kuruluşları aktörler arası ilişkileri etkileyebilecek yayınlar yaparak kamuoyunu ve siyaseti etkileyebilir. Örneğin, ABD'de Atlantic Council gibi birçok düşünce kuruluşu Do-

nald Trump'ın kazandığı seçimlerdeki Rusya etkisiyle alakalı birçok yayın yayımlamıştır. Söz konusu yayın politikası ABD'deki siyasetçilerin ve kamuoyunun Rusya algısını doğrudan etkilemektedir. Nitekim mezkûr yayınların erişimi açıktır. Benzer şekilde Çin bağlamında da birçok düşünce kuruluşu ve akademik yayın yapan dergiler yayınlara başvurmaktadır. Bu anlamda başta Foreign Policy, Foreign Affairs gibi yüksek tirajlı dergiler olmak üzere birçok Amerikan merkezli dergi ve düşünce kuruluşu Çin'in Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerini dile getiren yazılar yayımlamaktadır. Fakat bu yayınların siyasal bir yönünün olduğu söylenebilir. Nitekim Çin'in Doğu Türkistan damarını kaşıyan bu yazılar, ABD-Çin rekabetinin Pekin lehine kaydığı dönemden itibaren daha fazla yayımlanmaya başlamış ve tedavüle girmiştir. Dolayısıyla ABD "demokrasi ve insan hakları" gibi ilkelerine sadıqlığından ötürü bu yayınlara başvurmamakta aksine Çin'i sıkıştırmak adına düşünce kuruluşlarında paneller düzenleterek veya dergilerde Çin aleyhine propaganda yürüterek Pekin ile mücadeleyi başka bir boyuta taşımaktadır. Benzer bir taktiğin Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) tarafından ABD'ye yönelik izlendiği

söylenebilir. Bu anlamda BAE, ABD'nin önde gelen düşünce kuruluşlarını fonlayarak Washington'da emirlik politikalarını daha etkili kılmaya çalışmaktadır. Bu düşünce İsrail yandaşlığını, demokratikleşme karşıtlığını, İslami hareketleri bastırmayı ve Türkiye-Katar düşmanlığını içermektedir.

FON DEVİ BAE

Suriye'de PKK/PYD ile iş birliği ve Beşar Esad ile normalleşme, Libya'da darbeci Halife Hafter ile ortaklık, Mısır ve Sudan'da darbe, Tunus'ta anayasal-popülist darbe siyaseti güden BAE, ABD'deki birçok düşünce kuruluşunda eleştirilerden uzak bir karneye sahiptir. Bu anlamda BAE, 2020'de ABD'deki düşünce kuruluşlarıyla en az 85 kez irtibata geçerek imajının tazelenmesi adına lobicilik faaliyetleri yürütmüştür. Ayrıca iddialara göre 2016-2018 arası BAE, ABD'deki birtakım düşünce kuruluşlarına 3,5 milyon dolar fon ayırmış ve bu kuruluşları gayrimeşru kampanyalara alet etmiştir. Rusya ve Çin gibi aktörlerin ABD siyasetine dâhil olmasını veya mezkûr aktörlerin ABD ile mücadelelerinde aleyhlerine yazıların yayımlanmasını sağlayan düşünce kuruluşları söz konusu BAE olunca büyük ih-

timalle aldıkları finansal destekten ötürü sessizleşmektedir. Nitekim 2020 Ocak ayında yayımlanan Ben Freeman'ın Center for International Policy için kaleme aldığı "Foreign Influence Transparency Initiative" isimli raporda ABD'deki düşünce kuruluşlarına en çok destek veren Ortadoğu ülkesi BAE olmuştur. Norveç 27 milyar 681 milyon dolarla birinci, Birleşik Krallık 27 milyar 123 milyon dolarla ikinci sırada yer alırken BAE 15 milyar 406 milyon dolarla üçüncü sırada yer almıştır.

BİR DÜŞÜNENİN KURULUŞU

BAE, ABD'de özellikle Ortadoğu bağlamında projeler üretip siyaset yapıları etkileyen düşünce kuruluşlarını fonlamaktadır. BAE'nin ekonomik gücüyle yönlendirdiği bu düşünce kuruluşlarının birçoğu İsrail yanlısı, aşırı sağcı ve İslamofobinin merkezi hâline gelmiş kurumlardır. Benzer kurumların özellikle Almanya, Fransa ve Hollanda'da var olduğunu da unutmamak gerekmektedir. Bu anlamda BAE'nin gerek ABD gerekse Avrupa'daki aşırı sağ ve İslamofobik akımları Türkiye karşıtlığı noktasında kullandığı söylenebilir. BAE'nin ABD'de desteklediği ve yayın politikasını yönlendirdiği düşünce kuruluşları arasında The Washington Institute for Near East Policy ve The Middle East Institute vardır. İçerisinde bir takım FETÖ iltisaklı isimlerin de barındığı bu düşünce kuruluşlarından Middle East Institute 2016-2017 yılları arasında BAE'den 20 milyon dolar almıştır. Abu Dabi yönetimi düşünce kuruluşundan PR kampanyası yaparak ABD'deki

BAE imajını şekillendirmesini istemektedir. 1946'da kurulan ve Washington dış politika yapım sürecinde etkili olan bu düşünce kuruluşu, BAE'nin bazı eylemlerini meşrulaştırmaktadır. Yemen ile ilgili panel yapılmasına rağmen gerek Suudi Arabistan'ın insan hakları ihlalleri gerekse BAE'nin Yemen'deki el-İslah Partisi liderlerine yönelik suikastlarından bahsedilmemektedir. Dolayısıyla Vakfın Başkanı Paul Salem'in bağımsız oldukları yönündeki açıklamaların yeterince kayda değer olmadığı görülmektedir. Nitekim kuruluş doğrudan Suudi Arabistan adına çalışan Fahad Nazer'in Cemal Kaşıkçı cinayetinde parmağı olduğu CIA raporu ve BM görüşleriyle netleşen Suudi Arabistan Velihaht Prensi Muhammed bin Selman'ın imajını parlatan yazılarını yayımlamıştır.

BAE ile iltisaklı bir diğer düşünce kuruluşu ise The Center for American Progress. Bu kurum İsrail'i açıktan eleştirmeyi resmen yasaklayan bir kuruluştur. Fakat The

Intercept'e göre 2017'de BAE ile ilişkileri bozulmuştur. Bu kurumun düşük tempoda BAE ile ilişkilerini sürdürdüğü iddia edilmektedir. BAE'nin desteklediği düşünce kuruluşlarından biri olan Hudson Enstitüsü tarafından düzenlenen etkinliklerde dikkat çeken bir nokta BAE destekli diğer kurumlarla aynı temaların işlenmesidir. Örneğin 23 Ekim 2017'de düzenlenen bir konferansta Katar ve İhvan terör ve radikallikle ilişkilendirilmeye

çalışılmıştır. BAE'nin fonladığı bir diğer kuruluş Demokrasileri Savunma Vakfıdır (The Foundation for the Defense of Democracies). 23 Mayıs 2017'de Katar'ın terörle iltisaklandırıldığı bir konferans düzenleyen İsrail yanlısı ve BAE destekli bu vakfın çalışanlarının BAE'nin Washington büyükelçisi ve BAE'nin ABD'deki lobi faaliyetlerinin kurucusu-bir numaralı ismi Yusuf el-Uteybe ile doğrudan ilişkisi olduğu belirtilmektedir.

Dahası GlobalLeaks adı altında basına sızan mailler el-Uteybe'nin BAE adına ABD'de nasıl lobcilik faaliyetleri yaptığını dair önemli bilgileri ortaya koymaktadır. Bu anlamda el-Uteybe, Vakfın Başkanı Mark Dubowitz ve kıdemli danışman John Hannah'ı davet ettiği bir program sonrası attığı mailde kendilerini işe aldıklarını belirtmiştir. BAE adına çalışan bu kuruluş Abu Dabi'nin dış politika ajandasını meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Örneğin, kurum çalışanı Hannah 15 Temmuz darbe girişiminden tam 1 ay önce 15 Haziran 2016'da Foreign Policy dergisinde, "Erdoğan gibi bir sorunu nasıl halledersin" başlıklı yazısında Türkiye'de askerî yönetimin gelmesi gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla BAE'nin bir düşünce kuruluşunu destekleyerek gerek Katar gerekse Türkiye karşıtı siyaseti ABD'de yaymaya çalıştığı görülmektedir.

Bir başka örnek Center for a New American Security isimli düşünce kuruluşudur. BAE bu kuruluşu ABD'den İnsansız Hava Aracı (İHA) tedarik etmek için yayın yapması adına 2016'da 250.000 dolar vermiştir. 2007'de Clinton yönetimindeki emekli isimler tarafından kurulan bu kuruluş, 12 Temmuz 2016'da bu meblağı almıştır. Barack Obama döneminde üst düzey Pentagon yetkilisi olan Michele Flournoy ile anlaşılan BAE, İHA satışını meşrulaştıran makale yazılması için düşünce kuruluşuna ödeme yapmıştır. Düşünce kuruluşunun başkanı olan Flournoy'a BAE Büyükelçiliği tarafından yapılan ödemenin faturası basına sızmıştır. BAE Aspen Institute isimli kuruluşa ise 5 milyon dolar bağışlamıştır ve 2014'ten beri BAE ile iş

birliği hâlinde bu kuruluş bazı etkinlikler düzenlemektedir. Benzer bir kurum The American Enterprise Institute for Public Policy Research'dür. ABD Jacobin dergisine göre, bu kurum İsrail dış politika tercihlerini savunmakta ve meşrulaştırma adına propaganda yapmaktadır.

“

BAE demokratikleşme ve İslami hareketlere karşı başlattığı savaşta ABD'deki düşünce kuruluşlarını da araçsallaştırarak Türkiye, Katar, Müslüman Kardeşler ve İslami Direniş Hareketi (Hamas) gibi aktörlerin imajını zedelemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla BAE'nin ABD'deki desteklediği düşünce kuruluşlarının bir diğer ortak noktası Türkiye, Katar aleyhine propaganda yapan yayınlara yer verilmesi.

”

Atlantic Council'in son yayımlanan finans raporunda BAE'nin Washington Büyükelçiliğinin 2019-2020 arasında düşünce kuruluşunun organizasyonlarına 1 milyon dolar bağışladığını ortaya koymaktadır. Bu aslında yeni bir gelişme değildir. Bu kuruluşu 2014-2018 arası da 4 milyon dolar bağış yapılmıştır. BAE bu kuruluş aracılığıyla Global Energy Forum'un 4.zirvesine katılma fırsatı bulmakta ve böylece Abu Dabi National Oil Company gibi şirketlerin iş birliği alanlarını genişletmektedir. Dolayısıyla lobinin ekonomik boyutu da söz konusudur. Atlantic Council bu skandal sonrası BAE'yi eleştiren

ifadelere yer verdiklerini dile getirir de kurumun yayınlarına bakıldığında farklı bir hikâyeden bahsetmek mümkündür.

Dolayısıyla ABD'deki birçok “düşünce kuruluşu”nun BAE tarafından fonlandığı görülmektedir. Mezkûr düşünce kuruluşlarının birçok ortak noktasından bahsedilebilir. Bunlardan ilki ve en önemlisi BAE'nin lobcilik faaliyetlerinin başladığı 2008 yılıyla yakından alakalıdır. Bu anlamda BAE'nin Washington Büyükelçisi Yusuf el-Uteybe Abu Dabi'nin Washington'daki lobcilik faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. İkinci ortak nokta bu kurumların İsrail yanlısı yayın politikasını benimsemiş olmalarıdır. 2020 Eylül ayında BAE-İsrail normalleşmesi öncesi de iki ülke arasında yakın iş birliği olduğunu ortaya koyan bu yayın politikası BAE ve İsrail'in ABD siyasetini etkileme noktasında da ortaklaşa hareket ettiğini doğrulamaktadır. Üçüncü nokta BAE'nin yaklaşık on yıldır inşa etmek istediği bölgesel düzenle alakalıdır. BAE demokratikleşme ve İslami hareketlere karşı başlattığı savaşta ABD'deki düşünce kuruluşlarını da araçsallaştırarak Türkiye, Katar, Müslüman Kardeşler ve İslami Direniş Hareketi (Hamas) gibi aktörlerin imajını zedelemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla BAE'nin ABD'deki desteklediği düşünce kuruluşlarının bir diğer ortak noktası Türkiye, Katar aleyhine propaganda yapan yayınlara yer verilmesi. Sonuç olarak BAE'nin Trump dönemindeki kadar rahat olmasa da Türkiye ve Katar karşıtı siyaseti lobcilik ve düşünce kuruluşları üzerinden sürdüreceği tahmin edilebilir. ■

SEÇİM TARTIŞMALARI VE HALİFE HAFTER'İN İSTİKRAR KARŞITI GİRİŞİMLERİ

FUAT EMİR ŞEFKATLİ

Araştırma Asistanı **ORSAM**

“

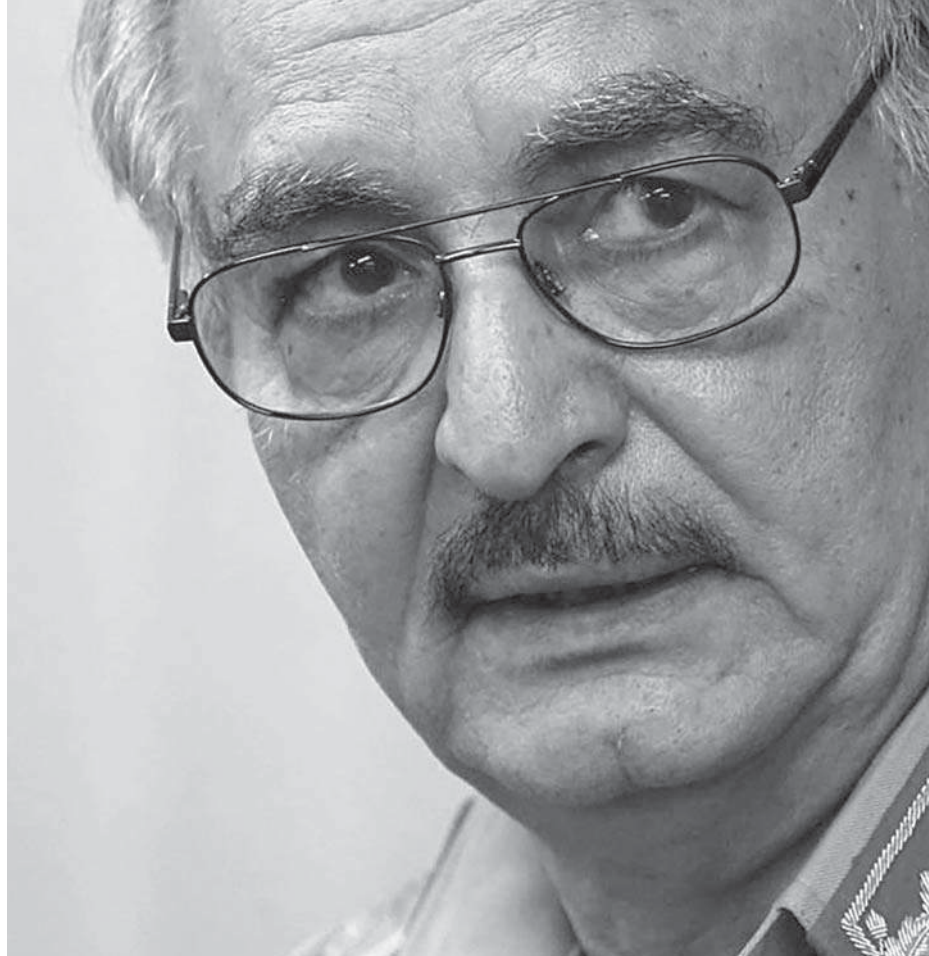
Başbakan Abdülhamid Dibeybe'nin ülkenin doğusunda, Bingazi özelinde yaşadığı meşruiyet krizine bir yenisini eklemeye çalışan Halife Hafter, bu yolla seçim öncesi anayasa ve bütçe tartışmalarının yaşandığı bir dönemde sahadaki etkisini göstermeye çalışmıştır.

”

Geçici hükümetin kurulmasıyla birlikte siyasi çözüm sürecine giren Libya'da 24 Aralık seçimleri yaklaştıkça sıcak gelişmeler yaşanmaktadır. Yaşanan gelişmeleri daha iyi analiz etmek adına 29 Mayıs tarihinde Karama/Onur Operasyonu'nun 7.yılı kapsamında Bingazi'de gerçekleşen askerî tören veya başka bir deyişle meşru Trablus hükümetini devirmeyi amaçlayan Halife Hafter'in "güç gösterisi" önemli bir başlangıç olarak görülebilir. Ülkenin güney ve doğu bölgelerinden farklı milis grupların katıldığı tören esnasında söz alan sözde Libya Ulusal Ordusu (LUO)

Sözcüsü Ahmet Mismari, "LUO'ya bağlı tüm askerî birliklerin vatani korumaya hazır olduklarını göstermek için askerî törene katıldıklarını" ifade etmiş, tören aracılığıyla 2014 yılında ilan edilen ordunun ne denli kuvvetli olduğunu Libya halkına gösterdiklerini

belirtmiştir. Millî Birlik Hükümeti (MBH) ve Başkanlık Konseyi adına herhangi bir yetkilinin katılım göstermediği tören, meşruiyet açısından oldukça zayıf bir temele otursa da törenin içinde barındırdığı mesajlar millî uzlaşma sürecine giren ülkede ileriye dönük bazı

risk ve tehditlerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu bağlamda Halife Hafter, her ne kadar Libya Siyasi Diyalog Forumu (LSDF) sonuçlarını desteklemiş görünse de hâlen askerî alternatifi güçlü bir seçenek olarak elinde tuttuğunu göstermektedir. Çeşitli yerel ve uluslararası basın organlarına yansıyan görüntülerde bazı Çad ve Sudanlı yabancı paralı askerlerin de törende hazır bulunduğu anlaşılmaktadır.

Son zamanlarda gerek Avrupa Birliği (AB) ülkeleri gerekse ABD gibi bölge dışı aktörler sıkça yabancı paralı askerlerin Libya'dan tahliye edilmesi meselesi üzerinde dur-

maktadır. Bu kapsamda, Halife Hafter'in 23 Ekim 2020 tarihinde 5+5 Ortak Askerî Komitesi tarafından alınan kararları dikkate almadığı ve seçimlerin gerçekleşmesi noktasında temel engellerden biri olarak görülen yabancı/paralı askerleri kendi güvenlik kaygıları sebebiyle kullanmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.

SEBHA'DA GERÇEKLEŞEN TERÖR SALDIRISI VE CEZAYİR SINIRINI KAPATMA GİRİŞİMİ

6 Haziran tarihinde Libya'nın güneyinde, Sebha kentindeki polis kontrol noktasına düzenlenen

bombalı intihar saldırısında 2 Libyalı güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiş ve 5 kişi yaralanmıştır. Kısa bir süre sonra saldırıyı DAEŞ terör örgütünün üstlendiği açıklanmıştır. Saldırıların gerçekleştiği tarihten 10 gün sonra açıklamalarda bulunan Başkanlık Konseyine bağlı Sebha Askerî Bölgesi Komutanı Ahmet Utaybi, Hafter'e bağlı birliklerin konuşlu oldukları doğu kentlerinden yüzlerce silahlı araçlarla birlikte ülkenin güneyine doğru hareket ettiklerini ve Tamanhnt Hava Üssü'ne ulaştıklarını ifade etmiştir.

“

29 Mayıs tarihinde gerçekleşen askerî törenin bir devamı niteliğinde algılanan hamlesiyle Hafter, askerî anlamda ülkedeki ağırlığını göstermek ve seçim öncesi yaşanan adaylık tartışmalarına misilleme yapmak istemiştir. Bu anlamda, son dönemde seçimlerin halk tabanlı mı yoksa parlamento tabanlı mı olacağı tartışmalarının yanında seçim tarihinin ileri bir tarihe ertelenmesi ihtimali ön plana çıkmaktadır.

”

20 Haziran tarihinde ise Hafter'e bağlı LUO, 1000 km'lik Libya-Cezayir sınırını kapattıklarını duyurmuştur. Hafter, bu hamlesiyle birlikte 2.Berlin Konferansı öncesinde katılımcı taraflara mesaj vermeyi amaçlamıştır. Başbakan Abdülhamid Dibeybe'nin ülkenin doğusunda, Bingazi özelinde yaşadığı meşruiyet krizine bir yenisini ek-

lemeye çalışan Halife Hafter, bu yolla seçim öncesi anayasa ve bütçe tartışmalarının yaşandığı bir dönemde sahadaki etkisini göstermeye çalışmıştır. 29 Mayıs tarihinde gerçekleşen askerî törenin bir devamı niteliğinde algılanan hamlesiyle Hafter, askerî anlamda ülkedeki ağırlığını göstermek ve seçim öncesi yaşanan adaylık tartışmalarına misilleme yapmak istemiştir. Bu anlamda, son dönemde seçimlerin halk tabanlı mı yoksa parlamento tabanlı mı olacağı tartışmalarının yanında seçim tarihinin ileri bir tarihe ertelenmesi ihtimali ön plana çıkmaktadır. Buna ek olarak mevcut anayasa, çifte vatandaşlık statüsü ve geçmişte herhangi bir askerî görev alınması gibi durumları başbakanlığa aday olacak kişilerde bulunmaması gereken özellikler olarak nitelenebilir. Bu iki önemli husus, aynı zamanda bir ABD vatan-dışı olan Halife Hafter'in önünde aşması gereken önemli engeller olarak gösterilebilir.

Ancak bazı uzmanlara göre, Hafter'in Sebha müdahalesinde farklı yerel dinamiklerin etkisine rastlanmaktadır. SWP'nin Libya Araştırmacısı Wolfram Lacher, Sebha kentinde yaşanan gelişmelerin LUO'ya bağlı 116. Tugay'ın önceki Komutanı Mesut Ciddu ve Hafter'in oğlu Saddam Hafter arasında yaşanan bir anlaşmazlıktan kaynaklandığını vurgulamaktadır. Lacher, Ciddu'nun Saddam Hafter ile ülkenin güneyindeki uyuşturucu kaçakçılığı faaliyetlerinde yaşadığı anlaşmazlıklar sonucunda LUO'dan ayrılmaya zorlandığını ve bunun sonucunda MBH'ye yanaştığını belirtmiş, Başkanlık Konseyinin ise Ciddu'yu Sebha'daki birliklerinin

komutanı olarak atadığını duyurmuştur. Bilindiği üzere kaçakçılık (uyuşturucu, silah ve insan) gelirleri LUO'nun en önemli maddi kaynakları arasında yer almaktadır.

“

5+5 Ortak Askerî Komitesinin mutabık kaldığı ateşkes anlaşmasının gereği olarak Misrata-Sirte sahil yolunun temizlenmesi, mart ayında göreve gelen MBH'nin de temel öncelikleri arasında yer almıştır.

”

MİSRATA-SİRTE SAHİL YOLUNUN YENİDEN AÇILMASI VE HAFTER KANADINDAN TEPKİLER

Başbakan Dibeybe, Sebha kentinde sıcak gelişmelerin yaşandığı 20 Haziran gününde katıldığı tören ile Sirte-Misrata sahil yolunun yeniden açıldığını duyurmuştur. Başkanlık Konseyi Başkanı Muhammed Menfi'nin de katıldığı tören sonrasında Dibeybe, Twitter hesabından yaptığı açıklamada, “Lib-

ya halkının geçmiş açılarını unutup yeni bir sayfa açacağız” ifadelerini kullanmış, atılan bu adımın Hafter ve Rus güvenlik şirketi Wagner'e bir mesaj maiyetinde olduğunu kaydetmiştir. Paralı askerlerin bir an önce bölgeden çıkarılması için bir süre tanıdıklarını vurgulayan Başbakan Dibeybe, “yakında Sirte'de buluşacağız” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamaların ardından bazı LUO yetkilileri Dibeybe'nin açıklamalarının gerçeği yansıtmadığını ve kötü sonuçlar doğurabileceğini ifade etmiştir. Özellikle Sirte ve Cufra hattında Rus Wagner askerî personellerinin yanı sıra Hafter'e bağlı paralı askerlerin varlığı ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Bu kapsamda Hafter kanadından gelen açıklamalar, ilerleyen günlerde sahil yolunun güvenliği noktasında kaygıların yeniden artmasına yol açabilecektir. Bilindiği gibi 5+5 Ortak Askerî Komitesinin mutabık kaldığı ateşkes anlaşmasının gereği olarak Misrata-Sirte sahil yolunun temizlenmesi, mart ayında göreve gelen MBH'nin de temel öncelikleri arasında yer almıştır.

MUHAMMED KANİ SUIKASTI

27 Temmuz tarihinde gerçekleşen Muhammed Kani suikastı ise Hafter ve LUO'nun kirli ittifak yapısını ve yaklaşan seçimler öncesi Bingazi'deki güvenlik ortamını göstermek adına oldukça önemlidir. 2019 Trablus saldırısında stratejik konumu gereği Tarhuna kentini kontrol eden Kaniyat ailesi, Halife Hafter'in en sadık müttefiklerinden birisiydi. Başkent Trablus'a yönelik işgal girişiminin başarısız olmasının ardından Ulusal Mütakat Hükümeti'ne (UMH) bağlı güçler tarafından ele geçirilen Tarhuna'da, Kayıp Kişileri Arama ve Tanımlama kamu kuruluşu tarafından yapılan açıklamada Ocak 2021 itibarıyla 28 toplu mezara ve 150'den fazla sivilin cansız bedenine ulaşıldığı açıklanmıştır. Sayısız insan hakları ihlali ve savaş suçuna adı karışan Muhammed Kani'nin Bingazi'de öldürülmesinin arkasında Hafter'in oğlu Saddam Hafter'e bağlı milislerin olduğu iddia edilmektedir.

Nisan ayındaki Mahmud Verfelli suikastına benzer olarak Muhammed Kani hadisesinde de Hafter, kendi bünyesindeki tartışmalı kişileri elimine ederek bir taraftan halk nezdinde sempati kazanmak diğer taraftan ise ileriye dönük olası yargılanmaların önüne geçmek istemektedir. Çünkü Tarhuna'da yaşananlar 24 Aralık seçimlerinde adaylığını koymak isteyen Hafter için uluslararası anlamda yargılanma yolunu açabilir. Tabiri caizse Hafter'in içindeki çürük yumurtaları temizleme stratejisi, orta-uzun vadede oluşabilecek bas-kıları kırmak üzerine bina edil-

miştir. Öyle ki ABD'nin bir süre önce Kani ailesine yönelik yaptırımlar uygulamaya başladığını açıklaması ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) tarafından Tarhuna'daki toplu mezarlara yönelik başlatılan soruşturmalar, hâlihazırda anayasal adaylık kriterlerine takılan Hafter'i kaygılandırmış olabilir. Diğer taraftan Hafter, siyasi sürecin hız kazandığı Libya'da en azından ülkenin doğusundaki askerî pozisyonunu korumak niyetindedir. Bu doğrultuda Libya halkının gözünde meşruiyet kazanma adına en önemli müttefiklerinden birisini gözden çıkardığını söylemek mümkündür.

SON AÇIKLAMALAR VE ARTAN GERİLİM

Libya ordusunun 81. kuruluş yıl dönümünde yaptığı açıklamalarda sözde LUO'nun herhangi bir otoriteye tabi olmayacağını ifade eden Halife Hafter'in son dönemde alevlenen bütçe tartışmalarında da Akile Salih üzerinde baskısını artırdığı gözlemlenmektedir. Bilindiği gibi Salih, geçtiğimiz hafta seçimlerin belirlenen tarihte gerçekleşmemesi durumunda geçmişte olduğu gibi paralel bir hükümet kurulabileceğini ifade etmişti. LUO için ayrılması beklenen 550 milyon dolarlık kaynağın bütçeye eklenmemesi hâlinde hükümet tarafından parlamentoya sunulan son taslağın kabul edilmeyeceğini belirten Salih'in Hafter'in etkisi altında Dibeybe'yi zor bir duruma soktuğu söylenebilir.

Tüm bu bilgilerin ışığında MBH'nin göreve gelmesiyle birlikte uluslararası anlamda ciddi bir destek gören millî uzlaşma süreci, Hafter'in

uzun vadeli çıkarlarına ters düşmektedir. Bu kapsamda, elindeki askerî ve siyasi imkânları her fırsatta sürecin aksaması adına kullanmaktan çekinmeyen Hafter, ülkenin doğusundaki etki ve gücünü elinde tutmak istemekte, bu yolla Dibeybe hükümetinin önüne çeşitli krizler çıkarmaktadır. Bu yöndeki girişimlerini 23 Haziran tarihinde ikincisi düzenlenen Berlin Konferansı öncesi sahaya süren Halife Hafter, ülkenin güneyinde geçtiğimiz ay Çadlı paralı askerlerle gün yüzüne çıkan güvenlik krizini bir fırsat olarak görmüş ve terörle mücadele altında meşru güvenlik organlarını hiçe sayarak askerî angajmanını artırmak istemiştir. Bu doğrultuda önce bölgeye ciddi sayıda milis sevkıyatı yapmış, daha sonrasında 1000 km'lik Cezayir-Libya sınırını kapattığını duyurarak halk nezdinde MBH'nin meşruiyetini ve etkisini sorgulanır hâle getirmeyi planlamıştır.

Bununla beraber, Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi (TM) üyelerine yönelik ziyaretlerini sıklaştıran Hafter, TM üzerindeki nüfuzunu kullanmak suretiyle bütçe görüşmelerinin aksamasına yol açmaktadır. Hafter, bütçe görüşmelerinin aksamasını MBH'ye karşı elindeki bir koz olarak değerlendirmektedir.

Halife Hafter'in benzer reaksiyonları, Libya krizine yönelik çözüm arayışında olan pek çok uluslararası toplantı öncesinde de kendini göstermiştir. Sonuç olarak, Hafter'in müzakere masasından ve siyasi diyalogdan uzak kaldıkça aynı tepkileri verdiğini görmek mümkündür. ■

RÖPORTAJ

Prof. Dr. James L. Gelvin:

“Tüm bu fiyaskonun en büyük kaybedeni Afgan halkı olacaktır”

ABDENNOUR TOUMI

Uzman ORSAM

İngilizceden Çeviri:
Burç Eruygur, Araştırma Asistanı

“Taliban'ın amacı sadece Afganistan'ı yönetmektir. Bu nedenle, ülke için düşündükleri yeni isim Afganistan İslam Emirliği'dir. Yani eski emirlikler gibi, Afganistan da aslında egemen olmaya devam edecek ancak ağırlıklı olarak Müslüman devletlerden oluşan daha büyük bir topluluğun parçası olacaktır. Bu bağlamda, Taliban'ı İslami yönelimli bir Peştun milliyetçi hareketi olarak düşünmek gerekiyor.”

Abdenmour Toumi: Taliban, Kabil'in düşüşünden ve ilk iktidarlık döneminin üzerinden yirmi yıl geç-

tikten sonra, bu sefer uluslararası kamuoyuna karşı çekici bir tonla yeniden hüküm sürecektir. Bölgenin jeopolitik zorunluluklarının tarihsel etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?

James L. Gelvin: Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden önce gazeteciler, Afganistan kelimesini “birisini Afganistanlamak” anlamında olduğu gibi fiil olarak kullanmışlardır. Bu, belirsiz ve önemsiz bir soru sormak anlamına gelmekteydi. Terimin bu şekilde kullanıldığını ilk kez yeni seçilen ABD Başkan Ronald Reagan'ın 1981'de düzenlediği basın toplantısından sonra duymuştum. Bu soru, Amerikalı gazetecilerin ciddi bir soru olarak görmediği Türkiye'deki Amerikan askerlerinin seviyesi ile ilgiliydi.

Kimdir?

James L. Gelvin;

Prof. Dr. James L. Gelvin, 1995 yılından bu yana Kaliforniya Üniversitesi Los Angeles Kampüsünün Tarih Bölümünde öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Ortadoğu'nun sosyal ve kültürel tarihine milliyetçilik kavramında vurgu yaparak araştırmalar gerçekleştiren Gelvin, özellikle modern Ortadoğu tarihi üzerine kapsamlı yazılar yazmış bir akademisyen olarak tanınmaktadır.

Mesele şu ki Sovyet işgalinden önce Afganistan, hükümet içindekiler de dâhil olmak üzere çoğu Amerikalının radarında bile olmamıştır. Afganistan, uluslararası ilişkilerde ve Amerikan dış ilişkilerinde önemsiz bir noktaydı ve öyle olmaya devam etmektedir. Kesinlikle diğer devletlerin odağı altında olmuştur ancak bölgede hiçbir zaman önemli bir aktör olmamıştır. Bu rolün devam etmesi muhtemeldir. Taliban, El-Kaide'ye sığınak ve destek vermiştir ancak El-Kaide'den veya IŞİD'den oldukça farklıdır. Taliban'ın odak noktası Afganistan sınırları içindedir ve devlet sistemi içinde çalışmaktadır. Ne El-Kaide ne de IŞİD bunu yapmaktadır.

El-Kaide'nin amacı, sözde "Haçlı-Siyonist komplosunu" yabancı konulara çekip ABD, Rusya veya Çin gibi düşmanlarını yormaktır. El-Kaide, bu stratejiyi Afganistan'daki Sovyet savaşından öğrenmiştir. El-Kaide, Sovyetler Birliğini kazanılamaz bir savaşın içine çekerek ve onu hayatları ve sermayesini sonuçsuz bir savaşa harcamaya zorlayarak Sovyetler Birliğini yok ettiğini iddia etmektedir. IŞİD'in amacı ise belirli toprakları ele geçirmek ve Irak ve Suriye'den başlayarak mevcut devletlerin yıkıntıları üzerinde yeniden bir sözde hilafet kurmaktır. Öte yandan, Taliban'ın amacı sadece Afganistan'ı yönetmektir. Bu nedenle, ülke için düşündükleri yeni isim Afganistan İslam Emirliği'dir. Yani eski emirlikler gibi, Afganistan da aslında egemen olmaya devam edecek ancak ağırlıklı olarak Müslüman devletlerden oluşan daha büyük bir topluluğun parçası olacaktır. Bu bağlamda, Taliban'ı İslami yöne-

limli bir Peştun milliyetçi hareketi olarak düşünmek gerekiyor.

Bütün bunlar, Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinin genel etkisinin, önemli aktörleri Çin, Rusya ve İran gibi güçleri içeren bir sınır bölgesinde ciddi bir etki yaratmasının muhtemel olmadığına işaret etmektedir. Fakat bu kuralın bir istisnası vardır. Bir Taliban hükümeti bir kez daha El-Kaide veya bazı El-Kaide tarzı grupları etkinleştirirse ya da Afganistan üzerinde tam kontrol sağlayamazsa ve ülkenin bazı bölgelerini El-Kaide tipi grupların veya IŞİD tipi grupların kontrolü altında bırakırsa milisler, bölgesel ve küresel istikrara ve terörle mücadeleye karşı sözde küresel savaş için ciddi sonuçlar doğurabilir.

Taliban'ın Afganistan'ı nasıl yönetmeyi planladığını kimse bilmemektedir. Bazı analizciler, Taliban'ın 1990'lardaki sert yönetimlerinden ve yol açtığı tepkiden ders aldıklarını ve uluslararası düzenin kurallarına uyacağını tahmin etmektedir. Bununla birlikte, uluslararası kamuoyu, toplum tarafından kabul edilemeyecek bir durum söz konusu olmadığı takdirde bir ülkenin kendi sınırları içinde ne yaptığıyla pek ilgilenmemektedir. Dünyanın, şu anda Suudi Arabistan'ı yöneten rejim gibi kötü bir rejime nasıl tahammül ettiğine bakmak yeterlidir.

Taliban'ın Afganistan'a nasıl hükmedeceğini belirlemeye yarayacak bir dizi faktör vardır. İlk olarak, tedirgin bir nüfus ve bazıları Taliban'la müttefik olmayan bir dizi milis üzerinde gücünü sürdürmek zorundadır. Hatta, bu milislerin bir kısmı İran tarafından eğitil-

mekte ve donatılmaktadır. İkincisi, ABD hükümeti, IMF ve diğerleri tarafından dondurulan paraya ihtiyacı vardır. Üçüncüsü, pandeminin ve savaşın yıkımı ile başa çıkmak için insani yardıma ihtiyacı vardır. Esasında, Taliban'ın kendi nüfusuna Covid-19 tarafından kasıp kavrulmuş bir ülkeyi yönetme kapasitesini göstermesi gerekmektedir.

Son olarak, Taliban'ın kendi saf larındaki pragmatistler ve ideologlar arasında bir denge oturtması gerekmektedir. Bir yandan, ideologların eli ne kadar güçlenirse Taliban azınlıkları, kadınları, orta sınıfı vs. daha fazla yabancılaştıracak ve iktidarda kalma kabiliyetini çok daha zor hâle getirecektir. Öte yandan ideologlar, Hamas'ın önde gelen bir üyesinin bir zamanlar söylediği gibi, "Harekete bakan değil şehit olmak için katıldık" diye inanmaya devam edebilirler. Şu an hangi tarafın hükümeti yöneteceği veya iki tarafın bir modus vivendi'ye ulaşip ulaşamayacağını tahmin etmek için çok erkendir.

Pragmatistler politikaya yön verebilirse, Suudi Arabistan'ın kurucusu Abdülaziz el-Suud'un Irak'ta ve iktidara geldikten sonra Doğu eyaletindeki Şiilere karşı cihat ilan etmeye devam etmek isteyen radikal destekçilerini ortadan kaldırmak zorunda kalmasıyla aynı nedenden dolayı olacaktır. Abdülaziz el-Suud, eğer halkı Irak'a baskın yapmış olsaydı ki bunu yapıyorlardı, İngilizlerin onun rejimini yok edeceğini çok iyi anlamıştı. Ayrıca Doğu eyaletinde kaos olduğu takdirde petrol gelirinden mahrum kalacağını da anlamıştı.

İdeolojik saflık ile başarılı devlet inşası arasında karar vermeye gelince, Abdülaziz el-Suud ikincisini seçmiştir. Taliban da bu kararı verebilir.

Abdennour Toumi: Kabil'in düşüşü ve sonucunda Taliban'ın dönüşü, ABD'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika stratejisinin başarısız olduğunu mu göstermektedir?

James L. Gelvin: ABD 1950'lerin ikinci yarısında Ortadoğu'da, 1970'lerde ise bölgede hegemonik bir güç hâline gelmiştir. Ancak 21. yüzyılın başlarından itibaren ABD, Amerikan halkının Ortadoğu ve Afganistan'daki sonsuz savaşlar için hissettikleri hoşnutsuzluk da dâhil olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı bu konumunu kaybetmeye başlamıştır. Son üç ABD başkanı ABD'yi bölgeden ayırmaya çalışmıştır. Bunlar arasında Barack Obama ve Joe Biden planlı olarak, Donald Trump ise ihmal ile bunu uygulamıştır.

Obama, göreve geldiği sırada ABD'nin George W. Bush döneminde Ortadoğu meselelerine çok fazla kan ve hazine harcadığına inanmıştır. Bush ve muhafazakâr danışmanları, Afganistan ve Irak'tan başlayarak dünyayı Amerika'nın imajına göre yeniden yaratabileceklerine inanmışlardır. Obama ise Ortadoğu'yu uğruna savaşmaya değmeyecek bir bölge olarak görmüştür. Kendisine göre Ortadoğu, sadece petrol ve işsiz gençleri ihraç eden dünyanın en az küreselleşmiş ikinci bölgesiydi ve çok fazla otoriter rejim tarafından yönetiliyordu. Obama, ABD'nin bölgeden mümkün olduğunca geri çekilmesi ve 21. yüzyılda küresel rekabetin merkez

üssü olacağına inandığı Asya'ya dönmesi gerektiğine inanmıştır. Obama bunu başaramamıştır. Obama hükümeti, Arap Baharı ayaklanmaları ve IŞİD'in yükselişi gibi kontrolünün dışındaki faktörler, stratejisini kötü uygulaması ve Suudi Arabistan ve İsrail'in lobi faaliyetleri tarafından engellenmiştir. Bu nedenle, Amerikan kuvvetleri bölgede kalmıştır.

“ ABD'nin Afganistan'daki rejim değişikliğinin maliyetinin çok yüksek olduğuna karar vermesi nedeniyle İngiltere, Kanada veya Almanya gibi NATO müttefiklerini savunmak için adım atmayacağına gerçekten inanan var mı? ABD'nin gerçek çıkarları bu ülkelerle bağlantılıdır. ”

Öte yandan, Donald Trump'ın dış politikaya baskın bir yaklaşımı olmamıştır. Kendi hükümetinin politikası dört ilkeye dayanmıştır. İlk olarak, "favori diktatörü" Abdülfettah es-Sisi gibi güçlü adamlara yakınlığı olmuştur. İkincisi, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile yaptığı telefon görüşmesinde Amerikan güçlerini Suriye'den çekmeye karar verdiğinde olduğu gibi dürtü olmuştur. Üçüncüsü, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımasında gözlemlendiği gibi, Ortadoğu politikasını siyasi kazanç vaadine dayandırmıştır. Son olarak, Obama'nın denediği veya uygulamaya koyduğu her politikayı tersine çevirmek için psikolojik ihtiyacına dayandırmıştır. Obama, sonsuz savaşları sona er-

dirip Amerikan birliklerini eve getirememiştir. Bu nedenle, Trump bunu yapacağına karar vermiştir. Tabii ki bunu yapamamıştır ancak beceriksizliği ve narsist politikaları Amerika'nın bölgedeki konumunu daha da zayıflatmıştır.

ABD başkan yardımcılığı döneminde Joe Biden, Obama'ya yakın olmuştur. Bu nedenle, bölgedeki politikaları Demokrat selefinkini yansıtmaktadır. Ama Biden, Afganistan Savaşı'nı en azından ABD açısından sona erdirmiştir. Ancak ne yazık ki bu politikanın uygulanmasının özensiz olduğu son zamanlarda kanıtlanmıştır. Vietnam Savaşı'ndan sonra, Amerika'nın ülkeden çekilmesinin Amerika'nın zayıflığını ve sözlerini tutma konusundaki isteksizliğini gösterip gösteremeyeceği konusunda çok fazla tartışma olmuştur. Aynı şey Amerika'nın Afganistan'dan çekilmesi için de söylenmiştir. Nasıl o zaman geçerli bir argüman olduğunu düşünmediysem, şu an da geçerli bir argüman olduğunu düşünmüyorum.

Donald Trump'ın düzensiz dış politikasından fazla hiçbir şey Amerikan zayıflığını ve sözlerini tutma isteksizliğini göstermemiştir. ABD'nin Afganistan'daki rejim değişikliğinin maliyetinin çok yüksek olduğuna karar vermesi nedeniyle İngiltere, Kanada veya Almanya gibi NATO müttefiklerini savunmak için adım atmayacağına gerçekten inanan var mı? ABD'nin gerçek çıkarları bu ülkelerle bağlantılıdır.

Abdennour Toumi: Amerikalıların kaybetmeyi sevmediğini bildiğimiz hâlde ABD Başkanı Joe Biden'ın Afganistan'dan çekilme

kararını desteklemelerini sağlayan şey nedir?

James L. Gelvin: Vietnam'da olduğu gibi, Afganistan'daki savaş da Amerikan ordusunun "görev genişlemesi" dediği kavramın klasik bir örneğidir. Bu kavram, bir askerî harekâtın amacını daha geniş ve daha fazla hedef içerecek şekilde değiştirmesi anlamına gelmektedir. 11 Eylül olaylarından sonra ABD, Usame bin Ladin'i yakalamak veya öldürmek ve El-Kaide'yi yok etmek için Afganistan'a gitmiştir. Amerikalıların büyük bir çoğunluğu da bu hedefi desteklemiştir. Irak'ı işgal etmenin bin Ladin'i yakalamaktan daha önemli olduğuna karar vermesi nedeniyle beklenenden daha uzun sürmesine rağmen Bush yönetimi, bu görevi tamamlamıştır.

Ancak bu görev sonradan değişmeye devam etmiştir. ABD, bin Ladin'i barındıran Taliban'ı devirmeye ve değiştirmeye odaklanmıştır. Ardından Afganistan'da istikrarlı bir demokrasi inşa etmeye, afyon üretimini ortadan kaldırmaya ve Afgan kadınlarını korumaya odaklanmıştır ki kadınları korumak ya da özgürleştirmek son iki yüz yıldır Ortadoğu'daki hemen hemen her emperyalist maceranın bahanesi olmuştur. Amerikalılar bundan artık bıkmıştır, bu yüzden ezici bir çoğunlukla Afganistan'dan çekilmeyi desteklemiştir.

Görev genişlemesi ve emperyalist kibir tehlikesinin yanı sıra, Afganistan'dan öğrenilecek başka bir ders daha vardır. Vietnam Savaşı sırasında ABD Ordusunda Albay Harry G. Summers, bu savaşta neyin yanlış gittiğine dair bir kitap

yazmıştır. Bir röportajda, ABD'nin bir daha asla "ulus inşası" için ordu göndermemesi gerektiğini belirtmiştir. Ordunun sadece iki şeyi iyi yaptığını söylemiştir: İnsanları öldürmek ve bir şeyleri havaya uçurmak. Daha fazlası, ondan çok şey istemektir demiştir.

Peki ABD Afganistan'dan dersler alacak mı? Asıl soru Vietnam'ın derslerini öğrenmekle ilgili olmuştur. Vietnam'dan sonra, 1980'lerin başında Lübnan'da görev genişlemesi ve ulus inşa etme girişimi yaşanmıştır ve bu da felaketle sonuçlanmıştır. Ne zaman biri, "Vietnam, Lübnan, Afganistan veya Irak'ta ne olduğunu hatırla" dediğinde, bazı generaller "Evet ama bu sefer farklı olacak" diye yanıt vermektedir. Başka bir deyişle, ABD Afganistan'dan dersler çıkaramayacaktır.

Abdennour Toumi: Taliban'ın askeri ve siyasi dirilişinin kazananları ve kaybedenleri kimlerdir?

James L. Gelvin: Tüm bu fiyaskonun en büyük kaybedeni Afgan halkı olacaktır. Onlar için maliyet astronomik bir hâl almıştır. Associated Press'e göre, şu ana kadar yaklaşık 66.000 Afgan askeri ve polisi ve 51.000'den fazla Taliban ve müttefik savaşçı ile birlikte 47.000'den fazla Afgan sivil ölmüştür. 2016-2020 yılları arasında hava saldırılarından kaynaklanan sivil kayıpların yaklaşık yüzde 40'ı çocuklardır. 2,5 milyon mülteci ve 3,5 milyon insan ise evinden edilmiş ancak hâlâ ülkede yaşamaktadır.

15 ile 60 yaş arasındaki Afganların ölüm oranı yüzde 28'in üzerindedir. Bir Dünya Bankası raporunun

belirttiği gibi, Afgan ekonomisi "kırılganlık ve bağımlılıkla şekillenen" karmakarışık bir durumdadır. Geçmiş geleceğin herhangi bir göstergesiye, 1990'larda Taliban yönetimi altında Afgan erkeklerin yüzde 47'si ve kadınların ise sadece yüzde 15'i okuyup yazabilirdi.

Kazananlar sorusuna gelirsek hiç kimse yoktur. Elbette Çin ve Rusya, yeni hükümetle iyi ilişkilerden yararlanma konusunda ABD ve Avrupa'dan daha iyi durumdadır. Hatta, Afganistan'ın savaş nedeniyle işletilemeyen maden ve petrol yatakları hakkında bazı tartışmalar mevcuttur. Ancak Soğuk Savaş döneminden edinilebilecek bir ders, müttefiklerin sayısının, sahip olduğunuz müttefiklerin zenginliği ve gücü kadar önemli olmadığıdır. Vaktinde Sovyetler Birliğine bağlı devletler, siyasi ve ekonomik olarak SSCB'nin gücünü tüketirken, Batı Bloku'na bağlı devletler bu blokun gücüne katkıda bulunmuştur. Başka bir deyişle, her boşluğun doldurulması gerekmez.

ABD'nin Afganistan'ı kaybetmesi üzerine son bir söz demek gerekirse, 1981 yapımı Gelibolu filminde Avustralya'da çorak, terk edilmiş bir çölde bir sahne vardır. Bir karakter, I. Dünya Savaşı'nda savaşmak için neden kaydolduğunu anlatmaktadır ve der ki: "Almanları orada durdurmazsak, buraya gelebilirler." Etrafındaki ıssız manzaraya bakan başka bir karakter ona cevap verirken: "... ve buraya hoş gelirler" demiştir. Eminim ki mevcut yönetim ve Amerikalıların büyük çoğunluğu bugün Afganistan hakkında böyle düşünüyordur. ■

ORTADOĞU AŞKIN COĞRAFYASI VE “GÜVERCİNİN KAYBOLAN GERDANLIĞI”

DOÇ. DR. SERTAÇ T. DEMİR

Öğr. Üyesi GÜMÜŞHANE ÜNİ.

“

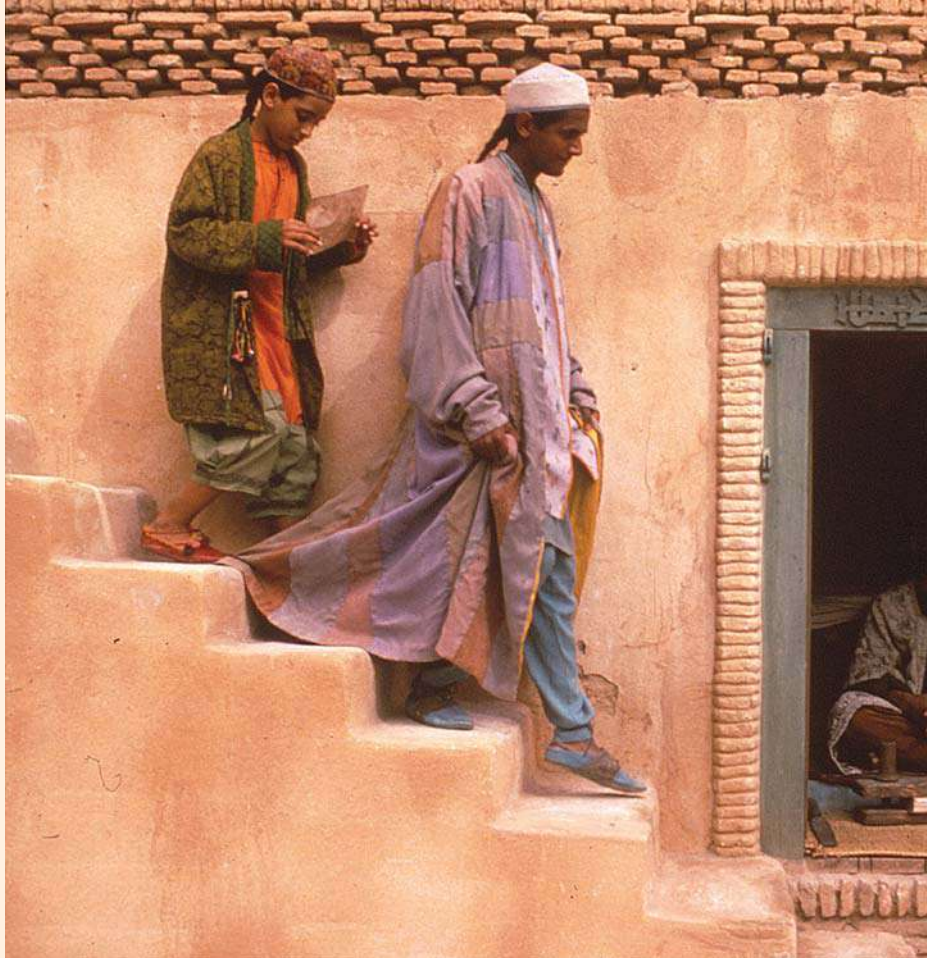
Dünya, insanların kayıplarını aradıkları bir çöl gibidir. Güzergâhı muğlak, sonu meçhul bir çöl. Çöl, biraz da bu yüzden aşkın metaforudur. Burada hem gizemli bir cazibe hem de tarifi zor bir endişe vardır. Aşkın ruhlarda bıraktığı samimi iz, çoğu zaman çölün teni yakan sıcaklığında karşılık bulmaktadır.

”

T unuslu yönetmen Nacer Khemir'in “Çöl üçlemesi”nin ikincisi olan *Güvercinin Kaybolan Gerdanlığı* (1991) filmi aşkın haritasını çizen Ortadoğu'nun en güçlü portrelerinden biridir. Üçlemenin ilk filmi *Çöl İşaretçileri* (1986) ve son filmi *Bab'aziz* (2005) de aşkın izini süren yol hikâyeleridir. Her üç film de dünya hayatının esasında bir hayal olduğunu hissettiren rüya izlenimleri sunmaktadır. Kavgayla ve kanla yoğrulmakta olan modern insanın gönlüne en kadim ve gerekli soruları düşürmektedir. İnsan

hiç şüphesiz bir yolcudur ve sahip olduğu hiçbir şey mutlak ona ait değildir. Dünya, insanların kayıplarını aradıkları bir çöl gibidir. Güzergâhı muğlak, sonu meçhul bir çöl. Çöl, biraz da bu yüzden aşkın metaforudur. Burada hem gizemli bir cazibe hem de tarifi zor bir

endişe vardır. Aşkın ruhlarda bıraktığı samimi iz, çoğu zaman çölün teni yakan sıcaklığında karşılık bulmaktadır. Ansızın yükselen toz bulutları da tıpkı anlık duygu karmaları gibi yolunda ağır ağır yürüyen yolcuyu aklından etmeye yetmektedir.

Aşk tarih boyunca belki de en fazla tarif edilmeye çalışılmış duygudur. Ne var ki birçok tarif edici, aşkı anlatmakta aciz düşmüş; onun

yalnızca dışavurumlarını yorumlamıştır. Kimisi aşkı bedene ve şehvete indirgerken, kimisi onu yaşamın ve varlığın sırrı olarak görmüştür. Bu filmin esin kaynağı olan ve filmde kendisine gönderme yaptığı *Güvercin Gerdanlığı* eserinde büyük münevver İbn Hazm da yaklaşık bin yıl evvel aşkın izahının peşine düşmüştür. İlim tarihinin en parlak yıldızlarından olan Endülüs'te yetişen İbn Hazm'ın dil ve dinin incelikleri üzerine çok sayıda çalışması bulunmaktadır. Bu eseri de aşka ve yazıldığı dönemin kültürel ve siyasi ilişkilerine şiirsel bir tatla ışık tutar. Dahası İslam tasavvurundaki insana dair tespit ve nasihatlerde bulunur. Filmi bugün kıymetli yapan şey tam da buradadır. Nitekim bugün hem kaotik Ortadoğu ve Afrika koşulları hem de modern Müslüman'ın / insanın trajik halleri bakımından aşkı yeniden gündeme getirmek, hırs yerine sevgiyi; kibir yerine tevazuyu; hükmetme yerine paylaşmayı; nefis yerine ilahi emri ikame etmek belki de hiç olmadığı kadar güç ve önemlidir. Film, bu açıdan insan özüne ve ikbaline dönük sıcak bir hatırlatmadır.

“

İlahi olanla mecazi olan aşk arasında devinen bir mecnunun yol hikâyesidir. Bu filmde olduğu gibi tasavvufta da bu iki aşk türü birbirinin karşıtı değildir. Böyle olduğu için filmde hattat Hasan, elindeki tek bir sayfasından hareketle âşık olduğu Semerkand prensesini arayışa koyulur.

”

KAYBIN / GAYBIN İZİNDE

Güvercinin Kaybolan Gerdanlığı filmi, esasında İbn Hazm'dan devraldığı “kayıp” mirasın iz sürücüsüdür. Filmin başkarakteri Hasan, filmin konusuysa tamamen âşktır. İlahi olanla mecazi olan aşk arasında devinen bir mecnunun yol hikâyesidir. Bu filmde olduğu gibi tasavvufta da bu iki aşk türü birbirinin karşıtı değildir. Böyle olduğu için filmde hattat Hasan, elindeki tek bir sayfasından hareketle âşık olduğu Semerkand prensesini arayışa koyulur. İbn Hazm'a göre de aşk, bir kadının / Leyla'nın varlığına koşuttur. Onunla başlar, onda yeşerir ama onunla son bulmaz. Filmde Hasan'ın serüvenine babasını arayan Zin de katılır. Fakat aramaktan murat bulmak değildir, olmayacaktır da. Zira bu dünya ayrılıklar yurdudur. Cennet burası ya da burada değildir. Aramanın çizgisel bir ritmi yoktur. Ateşin dumanı gibi dağınık, mecnunun yürüyüşü gibi savruktur. *Güvercinin Kaybolan Gerdanlığı* filmdeki kurgusal karmaşanın nedeni biraz da budur.

“

İç mekân loş ve dingindir. Şeyh tefekkür hâlinindedir. Hasan kısık sesle konuşur. Yaptığı ödevi gösterir. Şeyh şöyle der: “Güzel, güzel. Ölçümler doğru. Lakin Hasan, yazının değeri ölçünün ötesindedir. Yazmak, sonsuzluk ritmini veren ve görünmeyen kelimeler arasında zincir kuran bir eylemdir. ZAHİR ve BÂTİN. Harf bizim ibadetimizdir, Hasan. Bu şekilde hat, ilahi güzelliğe kanıt olur.” Bu naif açıklamalar “Oku” emriyle başlayan bir dinin kaleme, mürekkebe ve güzele verdiği önemi resmetmektedir.

”

Film mezarlığın ortasında koşan iki çocuğun görüntüsüyle, yani ölümün öncül imgesiyle başlar. Ölüm bu anlatıya göre sonda değil; baştadır, varlığın özündedir. İslam

toplumları için ölüm yaşamın her anında, mezarlıklar da şehirlerin merkezinde, en görünür yerindedir. Ölüm ve ölümün sembolü olan mezarlıklar, kendisinden kaçılacak şeyler değildir. Aksine bunlar yaşamı anlamlı ve hesap verilebilir kılmaktadır. Filmin ilk sahneleri İslam mimarisine dönük izler taşımaktadır: Çöl (uzam) ve güneşle (iklim) uyum içinde doğal malzemelerden yapılmış evler, insanları birbirine yakınlaştıran dar sokaklar, sokaklara açılan kapılar, mahremiyeti ve özgürlüğü buluşturan avlular, avlu içinde havuzlar, havuzların etrafında hayvanat, özellikle de kaplumbağalar... Dahası ilmi çağrıştıran bol sütunlu binalar, mescitler... İslam sanatı ve yaşam biçimini temsil eden tüm bu detaylar, az sonra yaşanacak hikâyenin ruhunu tamamlamaktadır.

Hasan, hat ustası şeyhinin yanına girdiğinde de bu edepli ve sükûnetli atmosfer devam eder. İç mekân loş ve dingindir. Şeyh tefekkür hâlinindedir. Hasan kısık sesle konuşur. Yaptığı ödevi gösterir. Şeyh şöyle der: “Güzel, güzel. Ölçümler

doğru. Lakin Hasan, yazının değeri ölçünün ötesindedir. Yazmak, sonsuzluk ritmini veren ve görünmeyen kelimeler arasında zincir kuran bir eylemdir. ZAHİR ve BÂTİN. Harf bizim ibadetimizdir, Hasan. Bu şekilde hat, ilahi güzelliğe kanıt olur.” Bu naif açıklamalar “Oku” emriyle başlayan bir dinin kaleme, mürekkebe ve güzele verdiği önemi resmetmektedir. Okumaktan ve yazmaktan murat, nefsi bilmek ve aşka erkmektir. Böyle der mutasavvıflar. Fakat yine onlara göre kendinden vazgeçilecek bir meta olmadan neyin sahte neyin hakiki olduğu da bilinemezdir.

AŞKIN İZİNDE

Hasan için de durum böyledir. Dünyevi aşkı yaşama tutkusuyla dolu olduğu bir yaştadır. Ansızın dersliğini terk edip güvercin yuvasının deliğinden gizliden gizliye izlediği hurileri andıran kızlar bunun delilidir. Bu arada bir buhur dancısı sokaklarda şöyle bağırır: “Duyun, duyun, Peygamber’in (AS) ne dediğini duyun. O dedi ki: Ben bu dünyada üç şeyi çok sevdim, güzel koku, kadın ve namaz.” Devamında Hasan’a yaklaşır ve şunları der: “Kesinlikle ilk olarak güzel kokudan bahsetti. Güzel kokuda kadının sırrı vardır kadında ise aşkın sırrı. Aşk kâinatın en yüce ibadetidir.” Bu, Hasan’da “aşk nedir” sorusuna dair karşı konulmaz bir merak uyandırır. “Onun sırlarını açığa çıkarmaya çoğu hayat yetmedi” der, şeyh ve ekler: “Bir harf yeterlidir, o diğerlerini içerir. Kelimetullah gibi.” Öbür türlü, filmdeki şairin de izah ettiği gibi Arapçada âşık olmanın nüanslarını tarif eden altmış kelime vardır.

Yol arkadaşı Zin'e gelince, o da âşık gençlerin elçisi küçük bir çocuktur. Babasının bir cin olduğu söylenir. Fakat Zin babasını hiç görmemiştir. Hasan da Zin de cismini tam olarak bilmedikleri bir duygunun hiçliğinde bütünleşirler. Zin'in yakılan kitaplar arasından kurtardığı tek sayfa Hasan'ın yazgısıyla birleşir. Kâğıtta "Aşk -Allah seni korusun- başlamak kolay, bitirmek zordur" yazılıdır. Hasan bu sözleri tekrar ederken kâğıdın üstündeki Semerkand prensesinin resmine bakabilir. Elinde bir nar vardır prensesin. Bu arada elinde narla mecnuna dönmüş bir adam gelir. Bu anlatıyla aşk ve akıl arasında antitez kurar yönetmen. Aşk gelince akıl gider ya da akıl varsa aşk yoktur dercesine. Narı Hasan'a tevdi eder mecnun. Yanından ayrılırken şöyle der: "Allahım, sen ki kainattaki en küçük yaprağın en hafif kıpırdayışını duyarsın. Kalbimi okumak için benim yazmama gerek duymazsın." Hasan bu narın üstüne aşkla ilgili altmış kelimededen bildiklerini yazar. Zin ise bunu şeyhin kızı Leyla'ya götürür. Ama maksat Leyla değildir.

Aşkın yalnızca sureti yeredir, tencedir. Leyla ve kelime olsa olsa birer mecazdır. Her şey bir varmış bir yokmuş türünden bir masal ya da rüyadır. İnsan ölünce uyanacaktır. Şeyh Mekke'ye gitmiş, Zin ise babasının yoluna düşmüştür. Hasan da şeyhinden sonra bilmediği yollara kendini atmıştır. Adlarına dilenciler denen bozguncu bir ordunun gölgesinde şeyhini arar. Yolda ismi Aziz olan ve günlerini harap eden Semerkand prensesi olduğunu düşündüğü kişiyle karşılaşır. Aziz de rüyasında beliren süvari âşığı aramakta ve bulamayışının ağıtlarını yakmaktadır. "Her rüya" der Hasan, "kendi yanıtını taşır." Yine de sorular devam eder: "Aziz sen kimsin?"

Sorular her zaman yanıt bulmak için sorulmaz. Aziz de bu soru üzerine tebessüm eder. Demek ki her cevap da sözle verilmez. Böyle sessiz bir atmosfer altında Aziz ve Hasan kavuşurlar. Fakat aşk, ayrılığa gebedir. Bu yüzden kavuşmaları kısa sürer. Dilencilerin saldırısıyla kendilerini uçurumdan aşağı bırakırlar. Aşk, buna göre, uçurumu düz yol bilmektir belki

de. Düzlüğü ise en tehlikeli güzergâh. Böyle söyler dervişler. Uçurumdan kurtulan Hasan, şeyhinden ve Aziz'den uzak düşmüştür. Sonra bu yalnızlıkta tevhide anımsatan bir detayla son bulur film: Vav harfi yazılı bir hat ile. Zira bir zamanlar şeyhi Hasan'a şöyle demişti: "Vav, Hasan, içinde kendi manasını taşıyan tek harftir alfabede. O tek ve türlü türüdür, tıpkı Allah gibi."

“**Aşk, ilahi olanın karşısında aczin ve O'na muhtaç olup, O'nun yarattıklarına şefkatle yaklaşmanın usulüdür. Bugün felaket ve yıkımlarla boğuşan İslam coğrafyası, yeniden aşkın gündem olacağı bir zeminde nice Endülüsler yükseltecektir.**”

Bugün gerek Ortadoğu gerek İslam ve gerekse günümüz insanı için temel kurtarıcı şifre hâlâ aşktır. Bu yönüyle aşk, yalnızca iki farklı cins arasında yükselen bir duygu kıpırtısının ötesinde, insanoğlunun yaratılış gayesine rücu etmesidir. Bu gayede geniş topraklar edinme, büyük mallar biriktirme, şatafat ve gösteriş içinde yaşama, başkalarını ezme ve bu uğurda kan dökme hedefi yerine yalnızlık ve güzellik ideali vardır. Aşk, ilahi olanın karşısında aczin ve O'na muhtaç olup, O'nun yarattıklarına şefkatle yaklaşmanın usulüdür. Bugün felaket ve yıkımlarla boğuşan İslam coğrafyası, yeniden aşkın gündem olacağı bir zeminde nice Endülüsler yükseltecektir. Bu, umut olduğu kadar ilahi vaattir de. ■

ORTADOğU ANALİZ DERGİSİ ABONELİK FORMU

Adı/Soyadı : .....

T.C. Kimlik No. : .....

Kurum Adı : .....

Adres : .....

İl/İlçe : .....

Telefon : .....

Gsm : .....

E-Posta : .....

Tarihi : .....

Abonelik Tipi : 1 Yıllık Abonelik 165 TL (KDV dâhil)

- Dergimiz ayda bir olmak üzere yılda toplam 12 sayı yayınlanmaktadır.
- Abonelere kurumumuzun analiz, rapor vs. yayınları da dergi ile ücretsiz olarak gönderilecektir.

Hesap Adı : ORTADOğU ARAşTIRMALARI DERNEğİ İKTİSADİ İşLETMESİ
řubesi : Ziraat Bankası Mustafa Kemal
TL Hesabı : IBAN TR 0500 0100 2486 8886 2022 5001

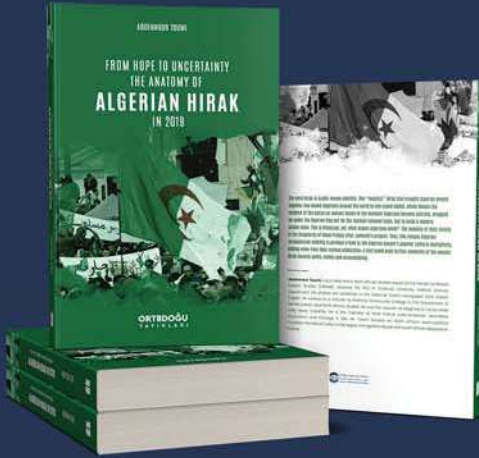
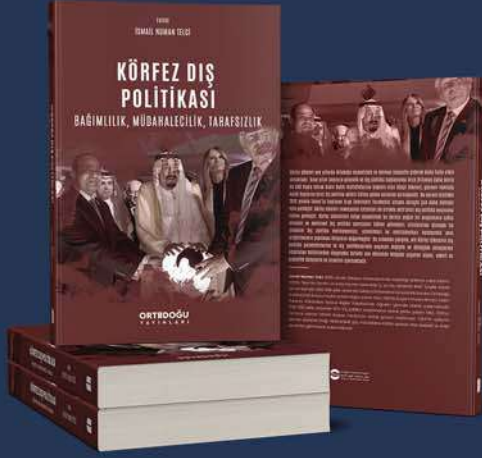
Yukarıda bilgileri verilen hesaba abonelik ücretini yatırdıktan sonra formu eksiksiz doldurarak dekont ile birlikte abonelik@orsam.org.tr adresine e-posta gönderiniz.
Banka açıklama kısmına (ad-soyad) eklemeyi unutmayınız.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sk. No: 3 Çankaya / Ankara

ORTADOĞU YAYINLARI

www.ortadoguyayinlari.com

MENAFFAIRS

ORTADOĞU, KUZEY AFRİKA & KÜRESEL ANALİZLER

Haberler | Görüş | Röportaj | Odak

menaaffairs.com

The screenshot displays the MENAFFAIRS website interface. At the top, the logo and navigation menu are visible. The main content area is divided into several sections:

- INTERVIEW**: A vertical column on the left side featuring several interview articles with portraits of the interviewees. The titles include:
  - Prof. Khattar: About influence of Hezbollah
  - Prof. Yahia H. Zoubi reflect reality nor w
  - Prof. Bertrand Badir Israel and bring the
  - Prof. Anoush Ehtesh dissipated since the
  - Prof. Olivier Roy: "I shape the future of"
  - Prof. François Burgi drawing closer to th
- NEWS**: A central grid of news articles. The largest article is titled "Algerian-Moroccan tensions grow with Algeria's decision to cut diplomatic ties". Other news items include:
  - Israel allows Jews to pray inside Al-Aqsa Mosque compound
  - US Special Envoy for Syria urges all parties to end violence immediately
  - China US rivalry: the Afghanistan factor
  - Evaluation of the relations between Germany and Gulf countries
  - Hicks's opinion over Yemen gives way to realism
- OPINION**: A column on the right side containing opinion pieces, such as "China US rivalry: the Afghanistan factor" and "Evaluation of the relations between Germany and Gulf countries".